

Geir Inge Orderud

Innvandring og selvsyssestilling

NIBR

Norsk institutt for by- og regionforskning

Forord

Rapporten er utarbeidet av forsker Geir Inge Orderud, og den presenterer funn fra prosjektet "Innvandrerbedrifter og etniske entreprenører" under programmet Internasjonal migrasjon og etniske relasjoner (IMER) i Norges forskningsråd. Prosjektet omfatter både en registerbasert kvantitativ analyse og en kvalitativ analyse. Det kvalitative arbeidet er dokumentert i NIBR-prosjektrapport 2001:6 (Onsager og Sæther). I foreliggende rapport presenteres resultatene fra den kvantitative analysen, men funn fra den kvalitative studien blir også trukket inn.

Rapporten består av flere deler. Den starter med en gjennomgang av teoriutviklingen på feltet, for deretter å beskrive hovedmønsteret for hvem som er engasjert i hva slags virksomheter, og hvor dette skjer. I neste del rettes fokus mot hvorfor innvandrere starter opp for seg selv, og om valg av næring er koplet til en suksessjons- og læringseffekt. Til slutt trekkes trådene sammen, inkludert viktige funn fra den kvalitative studien.

Arbeidet hadde ikke vært mulig å gjennomføre uten tilgang til et omfattende datamaterialet fra Statistisk sentralbyrå. Vi takker Halvor Strømme ved SSB på Kongsvinger for arbeidet med tilretteleggingen av data. Ved NIBR har Knut Onsager kommentert deler av rapporten, og i henhold til vanlig prosedyre har undertegnede kommentert og godkjent hele rapporten.

Oslo, november 2001

Ove Langeland
Forskningssjef

Innhold

Forord	1
Tabelloversikt	4
Figuroversikt.....	7
Sammendrag	8
Summary	11
1 Innledning	14
2 Teorier om innvandrerbusiness	19
2.1 Ortodoks og reaktiv kulturteori	19
2.2 Strukturorienterte teorier	20
2.3 Mulighetsstruktur og gruppekarakteristika	21
2.4 Nye retninger i studiet av innvandrerbusiness	23
2.4.1 Nettverksperspektivet og –teori	23
2.4.2 Ressurser, etnisitet og klasse	24
2.4.3 Forankringsperspektivet	26
2.5 Oppsummering	27
3 Innvandrerbusiness: Hvem, hva og hvor?	29
3.1 Empiri fra noen andre land	29
3.1.1 USA	29
3.1.2 Europa	36
3.1.3 Sammenfatning	41
3.2 Selvstendig næringsdrivende innvandrere i Norge	41
3.2.1 Norge og migrasjon	41
3.2.2 Om arbeidsmarkedet og selvstendig næringsdrivende	45
3.2.3 Nærmere om innslaget av selvstendig næringsdrivende	47
3.2.4 Næringsfordelingen	54
3.2.5 Inntektsforholdene	62
3.3 Oppsummering	66
4 Skyves innvandrere ut i selvstendig næringsdrift?	70
4.1 Innledning.	70
4.2 Skyvfaktoren i teori og empiri	70
4.3 Hva forteller norsk empiri oss?	72
4.3.1 Om effekten av arbeidsledighet	74
4.3.2 Lønnsinntekten som skyvkraft	77
4.4 Oppsummering	86
5 Læring og praksis som middel til å bli selvstendig næringsdrivende	88
5.1 Innledning	88
5.2 Læringseffekten og innvandrere fra Sør- og Øst-Asia	89
5.3 Hva med andre land?	95
5.4 Institusjonelle forhold	96

5.5	Oppsummering	97
6	Næringsmessig suksesjon?.....	98
6.1	Innledning	98
6.2	Hva forteller norske tall?.....	99
6.3	Oppsummering	101
7	Et forsøk på syntese	104
	Litteratur	114

Tabelloversikt

Tabell 3.1	<i>Innvandrerbefolkningen fra enkelte land fordelt på aldersgrupper. 1989 og 1997. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	43
Tabell 3.2	<i>Innvandrerbefolkningen fordelt på kommunegrupper etter tettsteds- sørrelse, pluss Oslo omland. Fattige land, midtland og rike land i 1997. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	44
Tabell 3.3	<i>Innvandrerbefolkningen fordelt på kommunegrupper etter tettsteds- tørrelse, pluss Oslo og Oslo omland. 1989 og 1997. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	45
Tabell 3.4	<i>Andelen selvstendig næringsdrivende blant menn og kvinner i 1997, etter alder og landgrupper, basert på arbeidsmarkedsstatus og registrerte eiere av bedrifter. Ingen andeler summerer seg til 100.</i>	49
Tabell 3.5	<i>Andelen selvstendig næringsdrivende menn i 1997, etter botid i gitte aldersgrupper, basert på registrerte eiere av bedrifter. Ingen andeler summerer seg til 100.</i>	50
Tabell 3.6	<i>Andelen selvstendig næringsdrivende menn og kvinner i alderen 40-59 år i 1997, etter kommunegruppe og gitt landgruppe. Ingen andeler summerer seg til 100.</i>	50
Tabell 3.7	<i>Andelen selvstendig næringsdrivende menn og kvinner i alderen 40-59 år i 1989, 1993 og 1997 fra noen utvalgte land, basert på abeidsmarkedsstatus og registrerte eiere av bedrifter. Ingen andeler summerer seg til 100.</i>	53
Tabell 3.8	<i>Næringsfordelingen. Menn og kvinner i årene 1989, 1993 og 1997. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	55
Tabell 3.9	<i>Næringsfordelingen etter alder for menn i 1997. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	56
Tabell 3.10	<i>Næringsfordelingen for noen utvalgte land i 1997. Kvinner og menn. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	57
Tabell 3.11	<i>Representasjonsindeks: de tre tre næringene med høyest nivå.</i>	58
Tabell 3.12	<i>Næringer gruppert etter lønnsnivå. Menn og kvinner i 1989, 1993 og 1997. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	59
Tabell 3.13	<i>Fordeling på næringer etter lønnsnivå. Botid. Menn i 1997. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	60
Tabell 3.14	<i>Fordeling på næring etter lønnsnivå. Alder. Menn i 1997. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	60
Tabell 3.15	<i>Fordeling på næring etter lønnsnivå. Noen utvalgte land i 1997. Menn og kvinner. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	61
Tabell 3.16	<i>Fordeling etter nivå på næringsinntekt. Innvandregrupper etter fødeland. Menn og kvinner i 1993 og 1997. 1997-kroner. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	63
Tabell 3.17	<i>Fordeling etter næringsinntekt. Innvandregrupper etter fødeland og botid. Menn i 1993 og 1997 for utvalgte næringer. 1997-kroner. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	64

Tabell 3.18	<i>Fordeling etter næringsinntekt. Innvandrergupper etter fødeland og alder. Menn i 1993 og 1997 for utvalgte næringer. 1997-kroner. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	65
Tabell 4.1	<i>Andelen arbeidsledige og selvstendig næringsdrivende i 1989, 1993 og 1997 blant innvandrere, i landgrupper og i Norge som helhet. Ingen summering til 100.</i>	73
Tabell 4.2	<i>Arbeidsmarkedsstatus i 1989 og karrierevei til 1993. Menn i alderen 30-59 år fordelt på landgrupper. Andelene summerer seg til 100 horisontalt</i>	76
Tabell 4.3	<i>Arbeidsmarkedsstatus i 1993 og karrierevei til 1997. Menn i alderen 30-59 år fordelt på landgrupper. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	76
Tabell 4.4	<i>Arbeidsmarkedsstatus i 1989 og karrierevei til 1993. Kvinner i alderen 30-59 år fordelt på landgrupper. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	77
Tabell 4.5	<i>Arbeidsmarkedsstatus i 1993 og karrierevei til 1997. Kvinner i alderen 30-59 år fordelt på landgrupper. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	77
Tabell 4.6	<i>Arbeidsmarkedsstatus i 1993 og karrierevei til 1997. Menn i alderen 30-59 år fordelt på klasser for lønnsinntekt. Andelene summerer seg til 100 horisontalt</i>	79
Tabell 4.7	<i>Arbeidsmarkedsstatus i 1993 og karrierevei til 1997. Kvinner i alderen 30-59 år fordelt på klasser for lønnsinntekt. Andelene summerer seg til 100 horisontalt</i>	79
Tabell 4.8	<i>Lønnstakere i 1993 og karrierevei til 1997. Menn i alderen 30-59 år fordelt på landgruppe og klasser for lønnsinntekt. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	80
Tabell 4.9	<i>Lønnstakere i 1993 og karrierevei til 1997. Kvinner i alderen 30-59 år fordelt på landgruppe og klasser for lønnsinntekt. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	80
Tabell 4.10	<i>Lønnstakere i 1993 og karrierevei til 1997. Menn i alderen 30-59 år fordelt på landgruppe og klasser for lønnsinntekt. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	81
Tabell 4.11	<i>Andelen av lønnstakere i 1993 som var selvstendig næringsdrivende i 1997 etter botid. Menn i alderen 30-59 år etter landgruppe og lønnsinntekt. Ingen summering til 100.</i>	82
Tabell 4.12	<i>Andelen av lønnstakere i 1993 som var selvstendig næringsdrivende i 1997 etter botid. Kvinner i alderen 30-59 år etter landgruppe og lønnsinntekt. Ingen summering til 100.</i>	82
Tabell 4.13	<i>Andelen av lønnstakere i 1993 som fortsatt var lønnstakere i 1997 etter botid. Menn i alderen 30-59 år etter landgruppe og lønnsinntekt. Ingen summering til 100.</i>	83
Tabell 4.14	<i>Andelen av lønnstakere i 1993 som fortsatt var lønnstakere i 1997 etter botid. Kvinner i alderen 30-59 år etter landgruppe og lønnsinntekt. Ingen summering til 100.</i>	83
Tabell 4.15	<i>Lønnstakere i 1993 og karrierevei til 1997. Menn i alderen 30-59 år, etter lønnsinntekt og utdanning. Andelene summerer seg til 100 horisontalt</i>	84
Tabell 4.16	<i>Lønnstakere i 1993 og karrierevei til 1997. Kvinner i alderen 30-59 år, etter lønnsinntekt og utdanning. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	85

Tabell 4.17	<i>Lønnstakere i 1993 med en lønnsinntekt fra 100 til 49.999 kroner. Lønnsinntekt i 1997 etter kjønn og utdanning. 30-59 år. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.</i>	85
Tabell 5.1	<i>Lønnsarbeidere i 1989 og selvsysselsatte i 1993. Næringer som lønnstakere går inn i som selvsysselsatte. Menn fra Sør- og Øst-Asia. Antall næringer de går inn og antall personer.</i>	91
Tabell 5.2	<i>Lønnsarbeidere i 1993 og selvsysselsatte i 1997. Næringer som lønnstakere går inn i som selvsysselsatte. Menn fra Sør- og Øst-Asia. Antall næringer de går inn og antall personer.</i>	92
Tabell 5.3	<i>Selvsysselsatt i 1989 og lønnsarbeider i 1993. Næringer som selvsysselsatte går inn i som lønnstakere. Menn fra Sør- og Øst-Asia. Antall næringer de går inn og antall personer.</i>	92
Tabell 5.4	<i>Selvsysselsatt i 1993 og lønnsarbeider i 1997. Næringer som selvsysselsatte går inn i som lønnstakere. Menn fra Sør- og Øst-Asia. Antall næringer de går inn og antall personer.</i>	93
Tabell 5.5	<i>Lønnsarbeider i 1989 og selvsysselsatt i 1993. Næringer som lønnsakerne er rekruttert fra. Menn fra land i Øst- og Sør-Asia. Antall næringer og antall personer.</i>	93
Tabell 5.6	<i>Lønnsarbeider i 1993 og selvsysselsatt i 1997. Næringer som lønnsakerne er rekruttert fra. Menn fra land i Øst- og Sør-Asia. Antall næringer og antall personer.</i>	94
Tabell 5.7	<i>Lønnsarbeider i 1993 og selvsysselsatt i 1997. A: Næringer som lønnsakerne går inn i som selvsysselsatt. B: Næringer som lønnstakere er rekruttert fra. Kvinner fra Sør- og Øst-Asia. Antall næringer og antall personer.</i>	94
Tabell 5.8	<i>Selvsysselsatt til lønnsarbeider. Næringer som selvsysselsatte går inn i som lønnstakere i periodene 1989-93 og 1993-97. Kvinner fra land i Sør- og Øst-Asia. Antall næringer og antall personer.</i>	95
Tabell 6.1	<i>Relative vekstrater for utvalgte næringer, med 1989=100, Norge samlet, Sør-/Øst-Asia i Norge, og forholdet mellom SØ-Asia og Norge.</i>	102
Tabell 6.2	<i>Relative vekstrater for utvalgte næringer, med 1989=100. Alle i Oslo, Sør- og øst-asiater i Oslo, og forholdet mellom SØ-Asia og alle.</i>	103
Tabell 6.3	<i>Relative vekstrater for utvalgte næringer, med 1989=100, Norge samlet, Fattige land i Norge, og forholdet mellom Fattige land og Norge.</i>	103
Tabell 6.4	<i>Relative vekstrater for utvalgte næringer, med 1989=100. Alle i Oslo, Fattige land i Oslo, og forholdet mellom Fattige land og alle.</i>	103

Figuroversikt

Figur 7.1	<i>Variable som ligger til grunn for selvsysselsetting og variasjoner i denne blant innvandrere</i>	105
-----------	---	-----

Sammendrag

Geir Inge Orderud

Innvandring og selvsyssetting.

NIBR prosjektrapport 2001:15

I foreliggende rapport presenteres resultatene fra en kvantitativ analyse av selvstendig næringsdrivende innvandrere i Norge, sammen med en syntese hvor også relevante funn fra en kvalitativ analyse (Onsager & Sæther 2001) blir trukket inn. Arbeidet er finansiert av Norges forskningsråd under programmet Internasjonal migrasjon og etniske relasjoner (IMER). Fire temaer har stått sentralt i den kvantitative delen av prosjektet: i) selvsyssettingens hvem, hva og hvor; ii) arbeidsmarkedsulemper som drivkraft for å starte for seg selv; iii) læring og praksis som rekrutteringsmekanisme inn i bestemte næringer; og iv) en suksesjonseffekt hvor innvandrere erstatter innfødte nordmenn i bestemte næringer.

Innvandrerne er gruppert etter Statistisk sentralbyrås klassifisering for fødeland, enten eget eller foreldres fødeland. En tredeling som blir mye brukt i rapporten, bygger på kjøpekraft per capita i fødelandet: Fattige -, middels rike - og rike land. I sistnevnte gruppe finner vi stort sett vestlige land, mens land fra Afrika og Asia dominerer i gruppen fattige land. Undersøkelsen har også trukket inn noen enkeltland.

Hvem, hva og hvor

I arbeidsmarkedet er innvandrere kategorisert som enten lønnstakere, arbeidsledige, selvstendig næringsdrivende eller annet. Tallene viser at andelen innvandrere fra økonomisk sett fattige land i større grad er arbeidsledige og i mindre grad lønnstakere og selvstendige enn innvandrere fra de mer rike landene. Denne differansen synker med alderen, iallfall inntil innvandrerne når 50-års alderen. Det bør i tillegg nevnes at en stor andel av kvinnene fra fattige land befinner seg i kategorien 'annet', som blant annet omfatter hjemmевærende, personer på trygd og i utdanning, etc.

Perioden 1989 til 1997 omfatter markante økonomiske svingninger, med slutten på en høykonjunktur i 1989, lavkonjunktur i 1993 og en økonomi i full vekst igjen i 1997. Det er innvandrere fra fattige land som i størst grad påvirkes av de økonomiske svingningene. Effekten er sterkest for arbeidsledighet versus lønnsarbeid, mens andelen selvstendig næringsdrivende i mindre grad blir påvirket. Arbeidsmarkedsmønsteret er felles for begge kjønn, men variasjonene er mindre blant kvinner

Andelen selvstendig næringsdrivende er høyest for innvandrere fra rike land og lavest for innvandrere fra fattige land. Dette mønsteret er stabilt i hele perioden, men andelen som driver for seg selv, varierer også etter andre egenskaper ved innvandrerens. Én slik egenskap er *botid*, og blant menn stiger andelen selvsyssettingsatte med økende botid i Norge. Det skjer i størst grad for innvandrere fra fattige land. Avstanden til innvandrere fra rikere land blir dermed betraktelig mindre, men den utjevnes ikke helt. *Alder* er en annen egenskap, og stigende alder øker andelen selvsyssettingsatte, men ikke så markert som

NIBR prosjektrapport 2001:15

botid. Alder og botid er imidlertid overlappende variable. En tredje egenskap finner vi i *utdanning*. Selv om det hefter klassifiseringsproblemer med denne variabelen, viser tallene at forskjellene minsker mellom landgruppene blant innvandrere med utdanning ut over videregående skole. Når også botid trekkes inn, er det faktisk ingen forskjell å snakke om lenger for de med lengst utdanning og lengst botid. Andelen selvstendig næringsdrivende kvinner er generelt mindre enn for menn, og variasjonene mellom innvandrergруппene er også mindre blant kvinner. I et *regionalt perspektiv* er det ikke slik at innvandrere i Oslo relativt sett oftere blir selvstendig næringsdrivende enn i andre deler av landet. For innvandrere fra rike land og midtland er andelen til og med høyere i mindre kommuner.

Bak tallene for større grupper av land er det imidlertid variasjoner mellom enkeltland. Det gjelder spesielt i gruppen fattige land. Kina, Pakistan og India peker seg ut med vesentlig høyere andeler selvstendig næringsdrivende enn det som er tilfellet i landgruppen sett under ett.

Med hensyn til *næringsfordelingen*, skiller innvandrere fra fattige land seg ut ved i stor grad å være engasjert i detaljhandel med næringsmidler og i drift av spisesteder, enten det er restauranter eller gatekjøkken. Spesielt mange av kineserne driver restaurant, mens pakistanere i større grad befinner seg i dagligvarehandelen. Dette gjelder begge kjønn. Innvandrere fra rike land sprer seg i langt større grad på forskjellige næringer, men en høy konsentrasjon av selvsysseisatte danske menn i byggenæringen kan noteres.

Næringene kan kategoriseres etter *lønnsnivå*. Det gir et klart mønster. Innvandrere fra fattige land befinner seg i stor grad i lavtlønnsnæringer, men andre egenskaper ved innvandrerne modifierer forskjellene. Botiden øker andelen innvandrere fra fattige land i næringer med høyere lønninger, og det samme synes å gjelde utdanning ut over videregående skole.

Det lave lønnsnivået i bransjer innvandrere fra fattige land i stor grad befinner seg i, påvirker trolig *næringsinntekten*. Derfor er det ikke uventet at en større andel av innvandrerne fra fattige enn rike land har lav næringsinntekt. Den økonomiske oppgangen fra 1993 til 1997 økte imidlertid andelen innvandrere i de øvre inntektsklassene i alle landgruppene. Variasjonen blant kvinner er ikke like store som den er blant menn.

Som for flere av de foregående variablene, resulterer økt botid og økt alder i at en større andel av innvandrerne fra fattige land kommer seg oppover på inntektsskalaen. Den samme effekten er enten ikke til stede (botid) eller mer moderat (alder) for innvandrere fra rike land.

Generelt kommer altså innvandrere fra rike land ut med en høyere andel som driver for seg selv, enn det innvandrere fra fattige land gjør. De er i mindre grad konsentrert til et fåtall næringer, og næringer med et lavt lønnsnivå. De kommer i større grad ut med høyere næringsinntekt. Men botid, alder og utdanning utover videregående skole gjør at innvandrere fra fattige land nærmer seg riklandsinnvandrerne, selv om forskjellene ikke utjevnes helt.

Arbeidsmarkedsulemper som skyvekraft for selvsysseisetting

Hypotesen er at den diskriminering innvandrergруппer møter i arbeidsmarkedet gir seg utslag i forholdsvis høye andeler arbeidsledige og lave lønninger, og dette presser dem til å starte for seg selv. Varierende arbeidsledighet viste seg imidlertid ikke å ha den forventede effekten. Innvandrere fra rike land har lavere ledighet enn innvandrere fra fattige land, men er likevel oftere selvsysseisatt. Samtidig øker tendensen til å drive for seg selv når arbeidsledigheten synker, mens den synker når arbeidsledigheten stiger. Det gjelder både innvandrere fra rike og fattige land. Arbeidsledigheten er også større blant

kvinner enn menn uten at andelen selvstendig næringsdrivende kvinner av den grunn er større.

På den annen side gir synkende lønnsinntekt opphav til stigende andel selvsyssele, og det gjelder i alle tre landgrupper, fattige land, midtland og rike land. Effekten av lønn er imidlertid størst blant innvandrere fra rike land. Denne forskjellen viser seg i stor grad å ha sammenheng med botid i Norge. Innvandrere fra fattige land og med kort botid, blir i mindre grad selvstendige, selv om lønnsinntekten er lav, enn det tilsvarende innvandrere fra rike land gjør. Utdanningslengden har også større virkning blant innvandrere med lav enn høy lønnsinntekt. Det er en del fellestrekk mellom kjønn i forhold til effekten av lønnsinntekt, men variasjonene er mindre blant kvinner enn menn.

Læring og praksis som rekrutteringsmekanisme

Mange av dem som starter opp egen virksomhet fra en posisjon som lønnstaker, gjør det i samme næring, og mange av dem som går ut av selvsyssele, fortsetter som lønnstaker i samme næring. Noen næringer preges mer enn andre av intern rekruttering. Blant innvandrere fra land i Sør- og Øst-Asia er den interne karriereveien sterkt framtrekkende i restaurantbransjen, mens dagligvarehandelen preges av et langt bredere næringsmessig rekrutteringsgrunnlag. Derimot mangler transportbransjen nesten helt rekruttering i denne innvandrerguppen, enten det er innenfra eller utenfra. Andre land(grupper) kjennetegnes av andre mønstre. For eksempel er en intern karrierevei mindre utbredt blant nordiske innvandrere i restaurantbransjen, mens det motsatte er tilfellet for transportnæringen og byggenæringen. Studien viser også at de interne karriereveiene ble styrket i perioden med økonomisk vekst (1993-1997) sammenliknet med den økonomiske nedturen i perioden 1989-93.

Suksesjon og næringskonsentrasjon

Analysen utpeker restaurantbransjen til en typisk suksesjonsnæring i perioden 1989-97, hvor innvandrere har erstattet og tatt markedsandeler fra innfødte nordmenn. Det gjelder spesielt innvandrere fra Sør- og Øst-Asia. Bildet er mer sammensatt i dagligvarehandelen. Det synes å ha vært en suksesjonstendens fram til 1993, men deretter inntreer det en stagnasjon. Trenden holder seg bedre for innvandrere fra andre fattige land i Oslo. De relative vekstrater for innslaget av selvsyssele innvandrere i matrelaterte næringer er større i Oslo enn landet som helhet, men sammenliknet med vekstratene for hele befolkningen er veksten gjennomgående sterkere for landet som helhet. Det betyr også at den generelle suksesjonstendensen er sterkere i landet som helhet enn i Oslo.

Synteseforsøk

I avslutningskapitlet trekkes trådene fra de enkelte temaene, og sammen med relevante funn fra Onsager og Sæthers (2001) kvalitative studie, blir funnene satt inn i et teoretisk rammeverk. Dette rammeverket består av et samspill mellom en tilbudside, hvor klasseressurser og etniske ressurser står sentralt, og en etterspørselsside, hvor en kryssforankring i sosio-økonomiske og politisk-institusjonelle forhold gir opphav til en mulighetsstruktur som materialiserer seg i et marked med varierende tilgjengelighet og vekstpotensiale. Disse prosessene foregår på et nasjonalt, regionalt og lokalt nivå, og de kan gi opphav til og igjen påvirkes av om det vokser fram en etnisk eierskapsøkonomi, en etnisk enklaveøkonomi eller en etnisk-kontrollert økonomi. I Norge finner man en etnisk eierskapsøkonomi og tendenser til en regionalt avgrenset etnisk-kontrollert økonomi.

Summary

Geir Inge Orderud

Immigrant Self-Employment in Norway.

NIBR Report 2001:15

The report presents results from a quantitative analysis of self-employed immigrants in Norway. But also a section integrating findings from a qualitative analysis, conducted by Onsager & Sæther (2001), to the present quantitative is included. Both projects is funded by The Research Council of Norway. In the quantitative part of the project the focus has been on the following four themes: i) The who, what and where of immigrant self-employment; ii) Labour market disadvantage as a push factor causing self-employment; iii) Learning and praxis as a recruiting mechanism into certain industries; iv) a succession, or vacancy chain effect, claiming that immigrants acquire positions in certain industries being left by the majority population.

The Central Bureau of Statistics' classification based on country of birth, either one's own or the parents' is used for categorising immigrants. A classification containing three categories based upon purchasing power per capita in the country of birth; i.e. poor countries, medium countries, and rich countries, is central. Western countries dominate the rich group, while African and Asian countries dominate the category of poor countries. Also single countries are taken into account.

The Who, What, and Where

In the labour market immigrants are either categorised as employed, self-employed, unemployed, or 'other'. Immigrants from poor countries are more often unemployed and less often employed and self-employed than is the case for immigrants from rich countries. Growing older means narrowing the difference between the two groups, the rich countries and the poor countries, at least until the immigrants reach about 50 years of age. Additionally, a big share of women from poor countries is found in the 'other'-category; i.e. on social insurance, under education, being a housewife, etc.

During the period 1989-97 the economy underwent a big economic slump until about 1993, and thereafter an economic boom started. Immigrants from poor countries are more vulnerable for economic cycles than immigrants from economically more affluent countries, and the effect is most pronounced for employment versus unemployment. The self-employment rate is less affected. Both sexes follow this pattern but the variations are smaller among women.

The overall self-employment rate is highest among immigrants from rich countries and lowest among immigrants from poor countries, a pattern being stable during the whole period. The self-employment rate also differs according to length of residence, and the rate grows as the length of residence increases. The growth rate is strongest among immigrants from poor countries, causing a narrowing of the difference regarding self-employment rates. The self-employment rate also increases as the immigrants grow older,

NIBR prosjektrapport 2001:15

up to about 50 years of age, but not as strongly as for the length of residence. Age and length of residence overlap, though. Education is riddled by classification problems. Nevertheless, the differences between the three immigrant groups diminish as the length of education increases. If length of residence is added, the difference in self-employment rates evaporates for the combination of highest length of residence and highest length of education. Self-employment rates for women are generally lower than for men and the difference between immigrant groups also are lower for women than for men.

Self-employment rates vary regionally. For immigrants from rich countries the rate is higher in smaller municipalities than in the larger ones. And the rate is not higher in Oslo than elsewhere in spite of Oslo being the number one choice for a lot of immigrants.

Behind the rates for groups of countries we find differing rates between single countries, especially among poor countries. China, Pakistan and India single out with a high self-employment rate compared with the average for poor countries.

Immigrants from poor countries are heavily engaged in grocery stores and eateries. And especially the Chinese engagement in restaurants is strong, while grocery stores are more common among Pakistanis. Both sexes follow this pattern. Immigrants from rich countries have a more evenly industrial composition. The Danish overrepresentation in building construction should be mentioned.

Classifying industries according to the wage level reveals a clear pattern. Immigrants from poor countries are found in the lower strata. This pattern is modified by length of residence, and the share in high wage categories increases with length of stay. The same applies for increasing length of education.

Accordingly, the income level among self-employed immigrants from poor countries is lower than among those from rich countries. The economic boom period from 1993 to 1997 lifted the income level among all immigrant groups, though. The differences among women are not as big as among men. Increasing length of residence and increasing age contribute to a growing level of income for immigrants from poor countries. The length of residence effect is lacking among immigrants from rich countries, and the age effect is much lower than for immigrant from poor countries.

In general, self-employment rates are higher among immigrants from rich countries than those from poor countries. Immigrants from rich countries are to a lesser degree concentrated in a small number of industries, and to a lesser degree in industries characterised by a low wage level and a low-income level for the self-employed. Length of residence, age, and education beyond secondary school narrow the difference between poor and rich country immigrants but the the differences are not levelled out.

Labour market disadvantage as a push factor for turning to self-employment

A central hypothesis is that immigrants facing discrimination in the labour market and consequently experiencing relatively high unemployment rates and a low income level are pushed into self-employment in search for better economic opportunities due to these problems. But variations regarding unemployment rates did not have the expected effect on the self-employment rate. The unemployment rate is lower for immigrants from rich countries than poor countries but the self-employment rate is nevertheless higher among those from rich countries. The tendency for being self-employed also increases as the unemployment rate decreases. The opposite is true under growing unemployment rates. This pattern applies for immigrants from rich and poor countries. In addition, the self-employment rate is much lower for women than men in spite of a higher unemployment rate.

On the other hand, for each of the immigrant groups a decreasing wage level causes the self-employment rate to rise. The effect of a rising wage level is largest for immigrants from poor countries, a difference closely linked to length of residence; i.e. a short length of residence and a low wage level give rise to a lower self-employment rate among immigrants from poor countries than rich countries. The level of education also has more to say among immigrants with a low than a high wage level. To a certain degree the pattern outlined above holds true for both men and women but the differences once again are less pronounced among women.

Learning and praxis as a recruiting mechanism

Most of the start-ups are done within the same industry as the self-employed formerly was employed in, and likewise, most people quitting self-employment turn to employment in the same industry. But the internal recruiting is more dominant in certain industries, as is the case for immigrants from South and East Asian countries operating in the restaurant industry. The recruiting pattern is broader in the grocery store industry but miss all together within transportation, internal as external. Other immigrant groups are characterised by different patterns, and for instance the internal recruiting pattern is lower among Nordic immigrants in the restaurant industry but higher in the transportation industry and the building construction industry. Another finding in the study is the strengthening of internal career paths during the economic boom period from 1993 to 1997 compared with the slump period from 1989 to 1993.

Succession, vacancy chains and industrial concentration

The restaurant industry is characterised by a succession process, wherein immigrants from South and East Asia replace Norwegians. The picture is more complex in the grocery store industry. A succession tendency was revealed in the period from 1989 to 1993 but in the next period (1993-97) the tendency seems to stagnate or evaporate, more among immigrants from South and East Asian countries than among immigrants from other poor countries.

The relative growth rates for self-employment in food related industries are higher in Oslo than the country as a whole. On the other hand, compared with the growth rates for the Norwegian population the growth rates in Oslo are smaller than the corresponding rates at the national level. Consequently, the succession process also is stronger at the national level than in Oslo.

Synthesis

The last chapter tries to draw together findings from the quantitative and qualitative study, and furthermore link it up to a theoretical perspective; i.e. a theory consisting of a supply side and a demand side. On the supply side we find class resources and ethnic resources, both with subcategories as human capital, cultural capital, and social capital. On the demand side a mixed embeddedness of socio-economic and political-institutional factors give rise to an opportunity structure materialising in a market characterised by a varying accessibility and growth potential. These processes spell themselves out on different geographical levels, as the national, regional, and local. They create and are affected by an ethnic ownership economy, an ethnic enclave economy, or an ethnic-controlled economy. In a Norwegian setting we might be able to delineate an ethnic ownership economy, and tendencies for a regionally delimited ethnic controlled economy but not an ethnic enclave economy.

1 Innledning

Trenden i den vestlige verden fram til 1970-tallet var at innslaget av selvstendig næringsdrivende og entreprenører i økonomien sank. For eksempel sank andelen selvstendige utenfor landbruket i USA fra ca 25 prosent i begynnelsen av 1900-tallet til 15 prosent etter første verdenskrig. I 1960 var andelen 10 prosent, mens den var under 7 prosent i begynnelsen av 1970-årene (Aronson 1991). Dette var i tråd med hva ulike økonomiske teorier, både marxistiske og weberianske, foreskrev, blant annet med utgangspunkt i økonomiske stordriftsfordeler. Imidlertid inntraff det et brudd i utviklingen i begynnelsen av 1970-årene, og innslaget av selvsyssele sette begynte på nytt å stige.

Grunnlaget for å starte opp egen virksomhet synes å ha blitt bedre (Light & Rosenstein 1995, Waldinger m.fl 1990, Waldinger 1996), samtidig som jobbsikkerheten, lønnsnivå og arbeidsmiljø for store grupper i arbeidslivet har blitt redusert (Cross 1992). Årsakene er mange og sammensatte, men den globale konkurransen og framveksten av informasjonsteknologien har spilt en rolle, sammen med mer fleksible produksjonsformer og vertikal desintegrasjon i produksjonen. I tillegg kommer en tendens til å skille ut hjelpeavdelinger som egne bedrifter. En utviklingsmåte preget av det informasjonsbaserte og hvor nettverksorganisering står sentralt (Castells 1989, 1996), er blitt beskrevet. Endret markedsstruktur har gitt opphav til økt ustabilitet og rom for kortere serier. I tillegg kommer den økte vektleggingen av opplevelser som grunnlag for økonomisk konsum, med muligheten til hyppigere produktendringer for å oppfylle og skape ny etterspørsel (Harvey 1989). Formidlingen av informasjon på en global basis og et økende innslag av langdistanseflyttinger bidrar til at det eksotiske blir et konsumgode, til dels motebasert.

Samtidig med denne utviklingen blir det hevdet at det har skjedd en todeling, eller polarisering, med større avstand mellom topp og bunn i samfunnet (Sassen 1991). Veksten i tjenesteyrker med relativt høye formelle kvalifikasjonskrav har skapt økt etterspørsel også etter andre typer tjenester, hvor kravene til kompetanse og lønnsnivå er lavere, og generelt sett mer usikre jobbetilgjengeligheter. Begrepet den "duale byen" ble lansert i tilknytning til det duale arbeidsmarkedet. Men flere har kritisert eller forsøkt å nyansere dual-hypotesen, blant annet Castells & Mollenkopf (1991), Castells (1993, 1996), Fainstain, Gordon & Harloe (1992), Fainstain & Harloe (2000). Framveksten av visse typer tjenestenæringer til erstatning for industrivirksomheter står sentralt, sammen med framveksten av innvandrer- og etniske økonomier som er blitt koplet til den duale arbeidsmarkedsteorien (Wilson & Portes 1980).

Det pekes på et internasjonalt flyttemønster preget av flere langdistanseflyttinger, med høy- og lavkvalifiserte flyttesegmenter (King 1993, Salt & Ford 1993, White 1992). Det høykvalifiserte segmentet domineres av personer fra rike, vestlige landene, mens det er folk fra ikke-vestlige land som dominerer det lavkvalifiserte segmentet (Cross 1992). Innvandrere fra ikke-vestlige land har generelt gått inn i jobber som ligger i de lavere sjiktene av arbeidsmarkedet med hensyn til lønn, jobbsikkerhet og jobbmiljø. Det betyr

ikke at innvandrere fra fattige land generelt besitter lave formelle kvalifikasjoner, men i møtet med arbeidsmarkedet i vestlige land kommer mange av dem dårlig ut. Et vanlig resonnement er at jobbsituasjonen er mer usikker for ikke-vestlige innvandrere fordi de befinner seg i næringer og jobber, som har større eller mindre preg av marginalisering. Samtidig har forbedrede muligheter til å starte opp egen virksomhet, gjort det lettere for innvandrere å ta skrittet over i selvstendig næringsvirksomhet. Det opplevelsesbaserte konsumet, sammen med vekst i tjenestesektoren, skaper posisjoner, eller nisjer, som kan fylles av innvandrere i kraft av at de har en fremmed kultur. Deler av markedet etterspør dette fordi det er annerledes eller dekker en etterspørsel som innfødte næringsdrivende ikke makter å gripe tak i. Rath & Kloosterman (2001) peker på at det store flertallet av innvandrere fra fattige land som starter egen virksomhet, har havnet i lavinntektsbransjer, men at det i løpet av 1990-årene åpnet seg posisjoner i mer avanserte tjenester, spesielt i USA (Saxenian 1999).

Norsk økonomi tilhører den vestlige verden, og utviklingen innenfor tjenesteytende næringer følger det samme mønsteret som skissert foran. På den annen side har man ikke observert den samme utviklingen for andelen selvstendig næringsdrivende i Norge. Andelen har stadig blitt lavere isteden for på nytt å begynne og vokse. Det er derfor interessante problemstillinger å gripe fatt i, både de generelle utviklingstrekkene og mer spesielle utviklingstrekk i Norge.

Forskningen om innvandrere som selvstendig næringsdrivende og entreprenører, har imidlertid vært beskjeden i Norge. Det har begrenset seg til noen enkeltstudier. Statistisk sentralbyrå (Vassenden, red. 1997) tok opp temaet i en bredere studie av innvandrere i Norge, men innvandrersbedrifter ble definert etter innvandrersandelen i arbeidsstokken. Et tidlig arbeid ble utført av Moshuus (1993) hvor tre «kjøpmannshistorier», med ulike tilpasninger til markedet, ble beskrevet. I løpet av de to siste årene har det også blitt levert et par hovedfagsoppgaver som har omhandlet selvstendig næringsdrivende innvandrere: Fossum (1999) tok på grunnlag av intervjuer med deltakere på etablererkurs, for seg etnisk entreprenørskap i forhold til norsk integrasjonspolitik. Aaseruds (1999) hovedoppgave hadde tyrkere som tema, og herunder også selvstendig næringsvirksomhet.

Bidragene er ikke mange, og selv om de gir innsikt i forskjellige sider ved innvandrere som selvstendig næringsdrivende i Norge, har vi ingen samlet oversikt. Det er dermed behov for en gjennomgang og presentasjon av grunnleggende mønstre, både som kunnskap i seg selv, og som et fundamentet for analyser av viktige sider ved innvandrere som selvstendig næringsdrivende.

Det første temaet rapporten søker å besvare, blir dermed innvandrere i Norge som selvstendig næringsdrivende: hvem, hva og hvor.

Selv om dette arbeidet har et utforskende preg, famler vi ikke i blinde. Det er gjort mye forskning i andre land. I tilknytning til gjennomgangen av hovedmønsteret for Norge vil det være nyttig å presentere hovedfunn fra en del andre land. På den måten kan vi også få et innblikk i fellestrekk eller mangel på sådanne mellom forskjellige land. Ofte brukes det forskjellige kategorier, og det statistiske grunnlaget varierer. Sammenlikningen gir derfor ikke grunnlag for bastante konklusjoner, men representerer heller antydninger om likheter og ulikheter.

Forskningen på temaet innvandrersbusiness har selvsagt ikke nøydt seg med å beskrive observerte mønstre, men har også forsøkt å forklare fenomenet og forstå prosessene som leder fram til det observerte mønsteret. Utviklingen av det teoretiske grunnlaget i nyere tid har sine røtter fra 1970-tallet, og spesielt i tilknytning til forskning i USA, et land preget av innvandring. Den europeiske forskningen på feltet har skutt fart i løpet av 1990-

årene, og det reflekteres i de teoretiske bidragene. Denne økte interessen i Europa kan naturlig nok koples til innvandringens omfang og sammensetning, men en bredere samfunnsmessig utvikling virker inn, der den økonomiske globaliseringen er én viktig faktor blant flere. Teoriutviklingen har også blitt bredere fordi forskere fra land med ulik innvandringshistorie, ulik faglig tradisjon og erfaring fra ulike institusjonelle systemer, har gitt faglige bidrag.

I rapporten er det derfor nødvendig å skissere den teoretiske utviklingen og klarlegge ulike posisjoner slik at de observerte mønstrene kan settes inn i en teoretisk sammenheng.

Teoriutviklingen reflekterer trolig samfunnsmessige endringer, men samtidig er aspektene ved innvandrerbusiness som søkes forklart, ofte de samme. Til en viss grad vil foreliggende studie drøfte ulike teoriretningers forklaringskraft overfor de temaer som undersøkelsen fokuserer. De forhold eller mekanismer som blir gjort til gjenstand for analyse, er felles problemer for ulike teoretiske forklaringsmodeller.

Spørsmålet om hvorfor innvandrere, eller andre for den saks skyld, starter opp egen virksomhet, står sentralt i all forskning om selvsyssetting, entreprenørvirksomhet og innovasjon. Ett perspektiv på dette fanges opp av spørsmålet om de hoppet selv eller ble dyttet ut i det¹. For innvandringsforskningen har skrittet over i egen virksomhet blitt koplet til problemer og handlingsvalg innvandrere står overfor i et nytt samfunn, hvor de ofte stiller med ressursmessige ulemper. Problemer på arbeidsmarkedet figurerer som en forklaring, men samtidig vektlegges forhold som trekker folk til å starte for seg selv. Det kan være status og friheten ved selv å bestemme arbeidsdagen. Jeg vil derfor søke å belyse følgende problemstilling:

I hvilken grad starter innvandrere i Norge opp egen virksomhet som svar på problemer i arbeidsmarkedet, forstått som arbeidsledighet eller lav inntekt?

Disse handlingsvalgene eller mangel på sådanne skjer imidlertid innenfor rammene av et samfunnssystem som gir muligheter og setter skranker for mulighetene. En side av dette er om de lykkes i forsøket på å bli selvstendig næringsdrivende og entreprenør. Det igjen avhenger av en hel rekke faktorer, og mange av dem går under betegnelsen ressurser. Imidlertid vil også rammebetingelsene ha noe å si, og derfor spiller valg av næring og bransje en rolle for om innvandrere lykkes i forsøket på starte egen virksomhet. Noen næringer er vanskeligere å starte opp i enn andre, blant annet på grunn av kapitalbarrierer eller institusjonelle barrierer. For den enkelte innvandrer dreier det seg i stor grad om å finne ledige posisjoner i et marked, og da gjør konkurransen fra majoriteten seg gjeldende. En næringsmessig suksesjonseffekt kan komme i gang, og i det ligger et forløp hvor majoriteten av ulike årsaker, men ofte på grunn av lav inntjening og dårlige arbeidsbetingelser, forlater en bransje og etterlater seg åpne posisjoner som overtas av innvandrere. Følgende spørsmål reiser seg derfor:

Er det mulig å avdekke en suksesjonseffekt, hvor innvandrere erstatter næringsdrivende fra den norske majoritetsbefolkningen?

Uansett hva slags virksomhet de potensielt selvstendig næringsdrivende starter opp i, vil det være behov for en viss kompetanse. Denne kan være generell eller næringsspesifikk,

¹ "Hopp og dytt" representerer to sentrale forklaringsparadigmer: 'Dyttet' forteller om passive individer som enten begrenses av mangelen på alternativer eller utsettes for kausale faktorer de ikke er seg bevisst. 'Hoppet' representerer individet som er i stand til målrettet handling, hvor mulige alternativer vurderes i forhold til framtidig 'gevinst' (Gambetta 1987), og Gambetta konkluderte med at den rasjonelle tilpasningen dominerte, selv om det skjer en tilpasning innenfor bestemte klasserelaterte verdier og individuelle preferanser.

men det vil være en fordel å ha tilegnet seg tilstrekkelig kunnskap før man starter for seg selv slik at det ikke gjøres fatale feil. Praksis representerer ofte en nødvendig ballast for den som vil etablere egen virksomhet. Noen får ta del i et slikt erfaringsgrunnlag gjennom familietilknytning, mens andre må skaffe seg den på egen hånd. Det kan de gjøre ved å jobbe som lønnsarbeidere i samme næring som de starter opp egen virksomhet i, enten det er en planlagt strategi eller ikke. Dette temaet ønsker jeg å belyse ved å stille spørsmålet:

I hvilken grad etablerer innvandrere egen virksomhet i næringer som de har erfaring fra som lønnsarbeidere, og i hvilken grad går de tilbake til samme næring etter et eventuelt mislykket forsøk?

Styrken med den kvantitative analysen er at de store trekk og sammenhenger mellom ulike sider ved innvandrere og selvsyssetning blir avdekket. Det er imidlertid ikke mulig å få informasjon om de vurderinger som den enkelte innvandrere foretar i tilknytning til oppstart og drift av virksomheten. Derfor har prosjektet også omfattet en kvalitativ studie, med hovedvekt på informantintervjuer (Onsager og Sæther 2001). Til slutt i rapporten vil jeg derfor se resultatene fra de to undersøkelsene i sammenheng for om mulig skape en syntese av konklusjonene i den kvantitative (foreliggende rapport) og kvalitative studien.

For å gjennomføre den kvantitative undersøkelsen er det nødvendig å etablere kategorier for aktuelle variable som gjør analysen fruktbar i forhold til problemstillingene. Datamaterialet omfatter årene 1989, 1993 og 1997. Flere kategoriseringer enn det jeg har lagt opp til å presentere i denne rapporten, kan benyttes. Og flere kategorier enn de som til slutt ble valgt, er blitt behandlet og undersøkt, men noen ble altså forkastet.

Studier av innvandrere har ofte tatt utgangspunkt i landbakgrunn, som enkeltland, grupper av land eller verdensdeler; etnisk tilknytning som enten sammenfaller med eller går på tvers av nasjonsgrenser; eller rase, ofte i form av grove kategorier som hvite, svarte, hispanitter og liknende.

I mitt arbeid utgjør fødeland basisen, og med utgangspunkt i kjøpekraft per capita² i fødelandet fordeles innvandrerne på tre grupper: i) økonomisk sett fattige land som befinner seg i den nedre tredjedelen, ii) mellomrike land som befinner seg i den midtre tredjedelen ("midtland"), og iii) økonomisk sett rike land som befinner seg i den øverste tredjedelen³. Bak denne inndelingen ligger det en antakelse om at innvandrere fra økonomisk sett fattige land generelt vil ha færre ressurser til disposisjon enn det innvandrere fra rike land har.

En slik sammenheng vil kunne modifiseres av for eksempel kulturell nærhet mellom land, eller av at det kanskje i større grad er de med mest ressurser som flytter fra fattige land enn tilfellet er for rike land. Derfor vil jeg også trekke inn en gruppe enkeltland, som velges slik at de dekker hele spekteret fra rike til fattige, det nære og fjerne: Danmark, Tyskland, Polen, Tyrkia, Marokko, Sri Lanka, Iran, Pakistan, India, Vietnam, og Kina (inkludert Hong Kong). Dette er land som i perioden 1989-97 har hatt tilstrekkelig mange innvandrere i Norge til at det er mulig å bruke dem i analysen av selvstendig næringsdrift, selv om det ikke er mulig for alle variabelsammensetninger. Men alle land blir ikke benyttet i alle sammenhenger.

² "CIA Factbook" (<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook>), hvor det for alle land er tall for "purchasing power parity per capita", målt i US\$. Tallgrunlaget som er benyttet i dette notatet, stammer fra første halvdel av 1990-tallet.

³ Flere inndelinger ble testet, men tredelingen viste seg å være den beste, selv om det også er grenseproblemer i tilknytning til denne. Blant annet havnet Sverige like under streken for de rikeste landene.

I tillegg til disse to landgruppekategoriene vil det være nødvendig å operere med ytterligere et sett variable. Kjønn, alder, botid, utdanning, næring og regional inndeling vil bli benyttet. Den konkrete inndelingen vil for noen av variablene avhenge av tema og antall tilgjengelige observasjoner. Men når disse variablene koples til landbakgrunn, bør det være et godt grunnlag for å belyse de aktuelle problemstillingene.

Analysen baserer seg på registerbaserte data lagt til rette i Statistisk sentralbyrå. Det er for det første en *personfil* som omfatter første- og annengenerasjons innvandrere, og disse personene er funnet ved at 'fødelandsfila' i SSB som omfatter alle som er bosatt eller har vært bosatt i Norge siden 1964, er koplet til situasjonsuttak fra folkeregisteret for årene 1989, 1993 og 1997. Data fra utdannings-, inntekts-, selvangivelses-, lignings- og arbeidsgiver/arbeidstakerregisteret er inkludert i personfila. For å finne fram til innvandrereide bedrifter, koplet SSB registrerte innvandrere i Norge for de tre årene med Momsmanntallet og deretter Bedrifts- og foretaksregisteret, mens opplysninger om ansatte og landbakgrunn ble hentet fra Arbeidstaker/arbeidsgiver- og Folkeregisteret. I *bedriftsfila* kan flere bedrifter tilhøre samme person, mens hver innvandrers representert med én enhet i personfila. I noen sammenhenger er det ønskelig å vite hvilke personer som driver for seg selv, mens det i andre sammenhenger er ønskelig å vite hvilke næringer innvandrere er engasjert i. Derfor har det vært nødvendig å operere med ulike prosedyrer for å kople person- og bedriftsfila. Kvaliteten på registerdata avhenger av dem som gir opplysninger til de enkelte registrene, og sannsynligvis vil det finnes feil i alle registre. Noen slike problemer er tatt opp underveis i rapporten.

Foreliggende rapport baserer seg på bruk av kvantitativ metode. Noen vil da tenke på hypotetisk-deduktiv metode. En slik kopling er ikke nødvendig, selv om bruken av registerdata og store datamengder legger til rette for å teste hypoteser. I foreliggende prosjekt er noen sentrale funn i forskningen om innvandrerbusiness testet på en måte som nærmer seg det hypotetisk-deduktive. Samtidig er induktiv metode tatt i bruk for å avdekke mekanismer og sammenhenger, og flere av de funn som ligger til grunn for hypotesetestingen, har sannsynligvis blitt avdekket ved hjelp av induktive undersøkelser. Framgangsmåten minner derfor om en form for spekulativ empirisme, eller induktiv-hypotetisk-deduktiv spiral (Robinson 1998; Gatrell 1966). Jeg mener imidlertid at rapporten som helhet, når koplingen av empiriske funn til teoretiske resonnementer gjennomføres i kapittel 7, oppfyller behovet for abstrahering fra det observerbare for å forklare og forstå prosessen(e) som ligger til grunn for fenomenet vi studerer; selvsyssetting blant innvandrere.

2 Teorier om innvandrerbusiness

Utgangspunktet er at en gruppe mennesker flytter fra en statsdannelse til en annen, eller også at det innenfor en stat finnes og vokser fram distinkte etniske minoriteter. Spørsmålet er hvordan disse gruppene greier seg i storsamfunnet sosialt, kulturelt og ikke minst økonomisk. Og det er i tilknytning til det økonomiske at en karriere som selvstendig næringsdrivende, selvsysselsatt og entreprenør, har blitt satt på dagsorden. Det betyr ikke at sosiale og kulturelle aspekter skyves bort, snarere tvert i mot. Mange søker å forklare innvandrer- og etniske gruppers tilpasning ved hjelp av kategorier i form av tilhørighet eller medlemskap i en definert gruppe basert på landbakgrunn, etnisitet eller rase. Når en samtidig kan observere klare variasjoner mellom ulike innvandrere- og etniske grupper, kan det være lett å ty til det kulturelle som forklaring.

Derfor er det heller ikke overraskende at 1970-årene og store deler av 1980-årene ble dominert av kulturteoretiske forklaringsmodeller, enten det dreier seg om den ortodokse eller reaktive utgaven. Men samtidig ble kategorien "middleman minority" lansert, med et funksjonelt innhold koplet til strukturelle trekk ved samfunnet. Mot slutten av 1980-årene og ved overgangen til 1990-årene kom de første forsøkene på å integrere ulike teoretiske perspektiver og retninger, med et fokus på grupperessurser og mulighetsstruktur. Utover i 1990-årene har den teoretiske arenaen blitt tilført nye perspektiver, begreper og teorier. Nettverk er ett perspektiv og begrep. I et delvis beslektet perspektiv finner vi begrepene etniske ressurser og klasseressurser, med ulike kapitalelementer som underkategorier. Forankringsbegrepet og –teori er lansert. I bunnen ligger fortsatt dimensjoner som aktør- og strukturteorier, mikro- og makroteorier, etterspørsels- og tilbudssideteorier, sammen med forsøk på integrering mellom disse elementene. I tillegg preges forskningsfeltet av bidrag fra ulike fagtradisjoner, som sosiologi, antropologi, etnografi, geografi og delvis økonomi.

2.1 Ortodoks og reaktiv kulturteori

Kjernen i disse teoriene er at kulturelle trekk ved innvandrergruppen forklarer hvorfor innvandrere, etniske minoriteter og marjoritetsbefolkningen i ulik grad etablerer egen virksomhet, men dette griper også inn i det mer generelle spørsmålet om hvorfor man i det hele tatt starter for seg selv. De kulturbestemte trekkene ved tilpasningen kan dreie seg om forskjeller med hensyn til nøysomhet og hard arbeidsinnsats, ubetalt hjelp fra familie og slekt, og tillitsbaserte finansieringskilder på utsiden av markedet. Men det er klare forskjeller mellom den ortodokse og reaktive teorien når det kommer til forløp og handlingsvalg fram til en eventuell etablering av egen virksomhet (Yoo 1998).

Ortodoks kulturteori

I den ortodokse varianten står entreprenørånden, eller ønsket om å være selvstendig, sentralt, og denne viljen antas å være langt sterkere i enkelte etniske grupper som følge av en vedvarende sosialiseringsspross. Egenskaper og verdier som ambisjoner, motivering

og kvalifikasjoner, dyrkes fram. Den etniske gruppens tilbøyelighet til å være entreprenør og selvsysselfatt blir kun et spørsmål om kultur som drivkraft for den enkelte til å "hoppe i det". Noen innvandrergupper eller etniske minoriteter er mer enn andre predisponert for å velge en karriere som selvsysselfatt og entreprenør.

Light og Bonachic (1988) skiller i sin studie av koreanere i Los Angeles mellom etniske egenskaper og klassebetingede egenskaper. Begge forhold representerer en overføring av kulturelle verdier som kan stimulere selvsysselfattningen. Etnisk betingede egenskaper benyttes av alle medlemmer av gruppen, mens de klassebetingede egenskapene kan tas i bruk av en begrenset del av innvandrerne og de etniske gruppene. I den ortodokse teorien representerer de etniske egenskapene den opprinnelige kjernen, men det er viktig å være klar over samspillet mellom de to dimensjonene fordi dette kan være den egentlige årsaken til at innslaget av selvstendig næringsdrivende faktisk varierer mellom ulike etniske grupper. De klassebetingede egenskapene omfatter tidligere erfaring i å drive egen virksomhet, relevante kvalifikasjoner i forhold til det å drive for seg selv og mer ubestemmelige suksessfaktorer. Det er altså en psykologisk og en materiell side ved klasse. Mens det psykologiske i hovedsak dreier seg om de samme aspektene som for de etniske egenskapene, refererer det materielle seg til produksjonsmidler, utdanning og entreprenørkunnskap. Det er kombinasjonen av materielle ressurser og entreprenørånd som skaper ønsket og viljen til å starte for seg selv.

Reaktiv kulturteori

I denne teorien er det ulemper og diskriminering på grunn av innvandrersstatusen eller det etniske opphavet som fokuseres framfor fortrinnene (Yoo 1998). På tross av ulemperne besitter innvandrere likevel ressurser som setter dem i stand til å etablere og drive egen virksomhet. Tilsvarende egenskaper finner man ikke hos majoritetsbefolkningen. Det er ulemperne og diskrimineringen som representerer insentivene til å starte opp for seg selv, et situasjonsbestemt svar på ekskluderende mekanismer. Dermed må selvsysselfattningen forstås i sammenheng med unike kulturelle og etniske egenskaper ved innvandrere og etniske grupper.

Årsakene til problemene i arbeidsmarkedet kan være koplet til språkkunnskap, uvante sosiale omgangsformer og utelukkelse fra majoritetssamfunnet, enten det dreier seg om diskriminering, rasisme eller ulikebehandling. Dermed stenges posisjoner i det ordinære lønnsarbeidet. Selvsysselfattning blir en alternativ vei til økonomisk mobilitet. Det som får noen etniske grupper til i større grad enn andre grupper å forfølge en slik karrierevei, ligger i de gruppebetingede kulturelle egenskapene. Denne skyvfaktoren representerer en motivasjonskilde for å skaffe seg nødvendige kunnskaper i tilknytning til det å etablere egen virksomhet. Men det forutsetter at innvandrere er i besittelse av relevante klasse- og etnisk betingede egenskaper.

2.2 Strukturorienterte teorier

Parallelt med kulturteorien finner man en ulempevariant og en fortrinnsvariant også innenfor strukturelle tilnæringsmåter. Ulempeperspektivet er knyttet til "middleman minority"-teorien, mens fortrinnspektivet knytter an til mulighetsstrukturer i det økonomiske systemet og samfunnet mer generelt. Her konsentrerer vi oss om mellommann-teorien fordi mulighetstrukturen blir presentert i tilknytning til integrerende teoriforsøk.

”Middleman minority”-teorien

I Bonachic (1972), Yoo (1998), Turner & Bonachic (1980), og Light & Bonachic (1988) finner vi utviklingen av mellommann-teorien. Utgangspunktet for 1972-bidraget fra Bonachic var en kategori innvandrere som utsettes for negative reaksjoner fra storsamfunnet, et samfunn som preges av et statusgap mellom eliten og massene. Innvandrerguppen blir en formidler mellom disse to gruppene i storsamfunnet på grunn av at de ikke tilhører noen av dem, er fremmede og fungerer som en buffer for eliten i samkvemet med massene. Bonachic legger til en midlertidighet i oppholdet (sojourning), og dette bidrar til mellommannens formidlerrolle på grunn av en vilje til å påta seg oppgaver som ikke er attraktive på lang sikt, men krever mye arbeid. I tillegg går de inn i roller som ikke binder dem til stedet de oppholder seg på, slik at de lett kan reise videre eller tilbake til hjemlandet. Dette gjør at de verken knytter tette bånd til eliten eller massen, men i stor grad lever og bor for seg selv.

I et strukturelt perspektiv er ulempen i arbeidsmarkedet en sentral faktor, og innvandrere går inn i selvstendig næringsdrift som følge av et strukturelt gap i økonomien. Det betyr at innvandrerguppen ikke blir selvstendig kun på grunn av problemer i arbeidsmarkedet, men at det også med nødvendighet må være et strukturelt gap til stede, med ledige posisjoner preget av lave inntekter. Det sentrale er en dual struktur i arbeidsmarkedet, med et primærsegment befolket av majoriteten, mens sekundærsegmentet omfatter etniske grupper som blir utnyttet og ikke får ta del i storsamfunnets goder. Mellommann-innvandrere bekler posisjoner mellom disse gruppene som et resultat av et konfliktpreget samspill med majoritetsbefolkningen.

Dette ga opphav til følgende sosiale og økonomiske egenskaper ved innvandrere i formidlerrollen: i) en klar tendens til å forbli innvandrere og ikke la seg assimilere; ii) tilbøyelighet til å danne egne samfunn i landet de kommer til; iii) ønsket om å bevare særtrekk som språk, tro, etc.; iv) tilbøyelighet til å dyrke fram en sterk intern solidaritet mellom slekt og venner, og egne skoler og trossamfunn; v) en tendens til å samle seg i et begrenset antall bransjer og selvstendige profesjoner; vi) evne til å dra nytte av slekt som arbeidskraft, jobbe lange dager og være nøysom; og vii) vedlikehold av gruppeinterne økonomiske organisasjoner. (Yoo 1998; Turner & Bonachic 1980)

Det er dermed lave lønninger, et ønske om å tjene penger, fiendtlig holdning fra majoriteten, internt samhold og ledige posisjoner i marginale deler av næringslivet som bidrar til å skape høye andeler selvstendige næringsdrivende i form av ”middleman minority”. Men forskningen viste at definisjonen ble for snever, og andre typologier og begreper ble utviklet. Fokus og interesse dreide i retning av etniske økonomier og enklaver (Light & Bonachic 1988), men samtidig kom strukturene som fortrinn mer på dagsorden.

2.3 Mulighetsstruktur og gruppekarakteristika

Bidraget fra Waldinger, Aldrich, Ward m.fl. (1990) representerte et skritt i retning av å integrere aktør og struktur, og utover i 1990-årene har mange benyttet seg av dette perspektivet. De etniske strategiene oppstår i et samspill mellom mulighetsstrukturer i form av markedsbetingelser og tilgang på eierskapsposisjoner, og gruppekarakteristika i form av predisponerende egenskaper og ressursmobilisering.

Mulighetsstrukturen er gitt av historisk betingede omstendigheter, og ofte vokser det første markedet for innvandrerentreprenører fram i tilknytning til innvandrersamfunnet. Etniske konsumvarer står derfor sentralt for markedsbetingelsene, men å forbli i dette

markedet begrenser vekstmulighetene. Derfor spiller det åpne markedet en avgjørende rolle for utviklingen av de innvandrereide virksomhetene. I den sammenheng er følgende forhold avgjørende: et underbetjent eller neglisjert marked; en gunstig kostnadsstruktur og en lav grad av skalaøkonomi; omskiftninger og et marked preget av usikkerhet; og etniske varer. En lav kapital-arbeid rate bidrar til å holde inngangsbarrierene på et lavt nivå, et forhold som er gunstig for innvandrere som ønsker å starte for seg selv. Det samme er tilfellet for lave tekniske barrierer, og det at man kan lære gjennom praktisering som ansatt. Tilgangen til eierskapsposisjoner avhenger i stor grad av ledige posisjoner som ikke er spesielt attraktive blant innfødte. Dette er ofte i bransjer med et lavt lønnsnivå og med lav status. I tillegg spiller offentlig politikk overfor innvandrere en rolle gjennom regler og forordninger som kan gå på etablerings- og driftsbetingelser..

Gruppekarakteristika består av predisponerende faktorer og ressursmobilisering. Blant de predisponerende faktorene finner vi blokkert mobilitet som bidrar til å gjøre det å drive for seg selv til en alternativ karrierevei. Villigheten til å jobbe lange dager er også viktig, og spesielt når betingelsene framstår som relativt sett mer attraktive enn for de innfødte. Migranter er i tillegg mer risikovillige. Ressursmobiliseringen påvirkes av tette bånd mellom innvandrere fra samme etniske gruppe, og tilhørende etnisk-sosialt nettverk. Disse relasjonene er forankret i innvandringserfaringene. Offentlig politikk spiller en rolle i forhold til gruppekarakteristika ved å legge forholdene mer eller mindre bedre til rette for innvandrere.

Etniske strategier vokser fram fra de etniske entreprenørenes tilpasninger som er basert på tilgjengelige ressurser og gruppekarakteristika. Virksomheten som selvsysselessatt møter imidlertid flere problemer: i) å innhente nødvendig informasjon, ii) skaffe til veie nok kapital for å etablere eller ekspandere virksomheten; iii) tilegne seg erfaring og kvalifikasjoner for å drive egen virksomhet; iv) rekruttere og lede effektive, ærlige og billige arbeidere; v) håndtere kunde- og leverandørrelasjoner; vi) overleve en hard konkurranse; og vii) beskytte seg mot politiske angrep. (Waldinger, Aldrich & Ward m.fl. 1990, side 46). Den harde konkurransen blir, ifølge de samme forfatterne, håndtert gjennom i) selvutbygging; ii) ekspansjon av virksomheten nedstrøms eller oppstrøms i verdikjeden, eller ved å åpne nye butikker; iii) etablering av og støtte til etniske handelsforeninger; og iv) forsterke allianser til andre familier via giftermål.

Men også den integrerende tilnæringsmåten møter kritikk. Ett forhold er et manglende kjønnsperspektiv, et annet gjelder metodologi. Rath (2000) leverer imidlertid den mest begrunnede kritikken. Han mener for det første at det for lett blir antatt at innvandrere danner etniske grupper og handler i samsvar med dette i forhold til entreprenørskap. Innvandrerentreprenørskap har en tendens til å bli redusert til et etnisk fenomen innenfor et økonomisk og institusjonelt vakuum. Argumentet er at etnisk konsentrasjon kan styrke de felles etniske interessene og bidra til en følelse av felles identitet blant dem som Waldinger m.fl. allerede har utropt tilhører den etniske gruppen. Alt i utgangspunktet var det slått fast at det var en etnisk identifisering blant disse innvandrerne. For det andre peker Rath på at økonomiske og politisk-institusjonelle faktorer er fraværende. På tross av henvisninger til mangel på stordriftsfordeler, underbetjente markeder, etc., i Waldinger m.fl., glimrer de økonomiske strukturene med sitt fravær. I kapittel 1 ble Sassen og hennes arbeider med strukturendringer i storbyer trukket inn, og nettopp slike forhold vies ingen oppmerksomhet hos Waldinger m.fl., ifølge Rath. La oss derfor se nærmere på den teoretiske utviklingen i 1990-årene og over i det nye årtusenet.

2.4 Nye retninger i studiet av innvandrerbusiness

Jeg vil presentere tre retninger. Den ene er representert ved Waldinger og hans nettverksperspektiv. Også Light har tatt opp nettverksbegrepet i løpet av 1990-årene, men fra en litt annen vinkel. I samarbeid med Gold har han utviklet ulike kategorier av etniske økonomier og koplet dette til ressursbegrepet. Til slutt vil jeg ta opp Kloosterman & Raths bestrebelser for å inkludere mer struktur og politisk-institusjonelle faktorer i teoriene ved hjelp av forankringsbegrepet. Imidlertid nøyer fortsatt mange av bidragene innenfor forskningen på innvandrerbusiness seg med å referere til kulturfaktoren, der det unike ved hver enkelt innvandrergruppe framstår som forklaringen på tilbøyeligheten eller årsaken til at de starter egen virksomhet.

2.4.1 Nettverksperspektivet og –teori

Nettverksperspektivet er godt kjent innenfor flytteforskning gjennom begrepet kjedemigrasjon. I dette ligger det at bekjente bidrar til å kanalisere flyttestrømmer til bestemte steder og på den måten forsterke en allerede igangsatt flyttestrøm. I forhold til arbeidsmarked og næringsetableringer er imidlertid fokus et litt annet. Dette har Waldinger fått fram gjennom en studie av konsentrasjoner av ulike etniske grupper i New Yorks yrkes- og næringsliv.

Waldinger (1996a) tar utgangspunkt i mismatch-teorien som kopler innvandrere til strukturelle endringer i økonomien i form av framvekst av kvalifikasjonstunge tjenestejobber til erstatning for manuelle industrijobber, og ”dual by”-hypotesen som sier at storbyen likevel trenger de fattige til å utføre lavt betalte tjeneste- og servicejobber. Begge disse teoriene er feilaktige, hevder Waldinger. Hans budskap er at man har abstrahert fra den historiske sammenheng og tatt strukturer for gitt uten å ta inn over seg spesifikke interesser og de krefter som kan skape dem. Den historiske sammenheng er sentral. Og historien til de etniske gruppene i USAs byer preges av et kollektivt mobilitetssøk i hver innvandringsbølge. I en periode stabiliseres arbeidskøen for i neste å brytes helt opp, slik at kortene legges på nytt. Hvordan arbeidsgivere fordeler jobber i en markedsøkonomi, utgjør en sentral mekanisme i denne prosessen. Jobbene gis til de mest ettertraktede arbeiderne, men innenfor de avtrykk som de sosiale strukturer setter. I USA spiller rasetilhørighet en viktig merkelapprolle, og grupper blir satt i bås avhengig av etniske og rasemessige kjennetegn. Øverst finner vi den hvite befolkningen, mens konkurransen mellom nye og etablerte innvandrergrupper tar form av en konflikt om etniske nisjer. Selv om innflyttere starter på bunnen, kommer de inn i økonomien ved hjelp av slekt og venner. Det betyr at nykommere kanaliseres inn i økonomiske aktiviteter via nettverkskontakter. De strømmer til arbeidsplasser hvor tidligere innvandrere fra samme gruppe allerede er etablert. Gradvis utvikles det etniske konsentrasjoner, eller etniske nisjer. Veien oppover i samfunnshierarkiet dreier seg om å finne en god nisje og dominere den, og det betyr at gode jobber reserveres for etniske gruppe-medlemmer, som andre etniske nykommergrupper ekskluderes fra.

Dette illustrerer Waldinger ved forholdet mellom hvite og svarte i New York i løpet av 1900-tallet, samt de nye innvandrergruppene som har dukket opp på arenaen mot slutten av århundret. Vi skal ikke gå inn i denne problematikken, men kort nevne at mens dagens innvandrere ser over skulderen bakover til de betingelser de forlot, og derfor ”gladelig” går inn i næringer på bunnen og tar jobber som hvite ikke lenger vil ha, har afrikaner-amerikanere blitt en moden innvandrergruppe, hvor nye generasjoner ser på og sammenlikner seg med hvordan de hvite har det. Misforholdet mellom jobbambisjoner og kravene til de jobbene de ønsker seg, gir opphav til en vedvarende rasebasert konflikt

mellom svarte og hvite. I kontrast til dette har nye innvandrere gått inn i ikke-konkurrerende posisjoner.

Waldingers (1996a) modell bygger på etnisk kørdning, der innvandrergruppenes relative størrelse har betydning for tilgangen på jobber. Med købegrepet mener Waldinger å overskride mismatch- og polariseringshypotesen fordi mulighetene i det økonomiske miljøet identifiseres. Og fordi prosesser kan koples til periodemessige flyttestrømmer inn i en byregion, hvor det befinner seg konkurrerende etniske grupper. Innvandrenisjen dannes i en tostegs prosess: Først kommer det en fase med spesialisering hvor plasseringene påvirkes av kvalifikasjoner, språklige faktorer og fordommer. Imidlertid setter det raskt inn en yrkesmessig lukking som utgjør den andre fasen, hvor informasjonsnettverket er koplet til innvandrers- og etnisk tilknytning. Da formidles ledige posisjoner på basis av denne tilknytningen. Med andregenerasjon oppstår det et skille, hvor ambisjonene stiger, og jakten på nye og bedre nisjer setter inn. Nisjedannelsen vender den etniske ulempen om til en relativ styrke, hvor andre grupper kan holdes unna.

Etnisk business vokser fram som et resultat av dannelsen av etniske samfunn, med deres beskyttede markeder og gjensidige støttenettverk. En ekspanderende bransje representerer en mekanisme for effektiv overføring av kvalifikasjoner og en katalysator for entreprenørbaserte tiltak. Det betyr at en etnisk økonomi skaper en gunstig syklus: Suksess i næringslivet stimulerer framveksten av en motivstruktur som legger grunnlaget for småbedriftssatsing, som igjen stimulerer tilegnelsen av kvalifikasjoner innenfor et stabilt og vanligvis akseptert rammeverk.

Nettverksteorien til Waldinger retter seg ikke i første rekke inn mot selvsyssetting blant innvandrere, men imot arbeidsmarkedet. Innvandrerbusiness koples opp mot dannelsen av etniske samfunn, og på dette grunnlaget skjer det eventuelt en vekstbasert utvikling. Resonnementet synes å bygge på tre pillarer: nettverk, etnisk nisje og etnisk kødannelse. Det konkrete innholdet i disse begrepene blir bestemt av de historiske sammenhengene.

2.4.2 Ressurser, etnisitet og klasse

Light fant som allerede nevnt, "middleman minority"-begrepet for snevert. Enhver formidlerkategori tilhører en etnisk økonomi, men ikke alle etniske økonomier omfatter en mellommann-minoritet. Derfor har han søkt å utvikle mer generelle begreper og teorier. I dette arbeidet har han, sammen med Stephen Gold, etablert en tredelt kategorisering (Light & Gold 2000): i) En etnisk eierskapsøkonomi eksisterer når en innvandrers- eller etnisk gruppe opprettholder en privatøkonomisk sektor hvor den har kontrollen med eierskapet. Størrelsen sier selvsagt noe om betydningen av denne sektoren, men ikke i forhold til definisjonen av begrepet. Det etniske ligger i at medlemmene har samme etniske bakgrunn, men det gjøres ingen antakelser om lokaliseringmessig klyngedannelse eller samlokalisering. Heller ikke er det noen forutsetninger om graden av eller kvaliteten på de etniske båndene. ii) Etnisk enklaveøkonomi er koplet til dual arbeidsmarkedsteori, med samling av det sekundære segmentet i spesielle områder. Etter en debatt om innholdet i begrepet, står det i dag for en lokaliseringmessig klyngedannelse, som bidrar til å skape større økonomisk avkastning for deltakerne enn de ellers ville ha fått. Enklaveøkonomien forutsetter lokaliseringmessig nærhet, økonomisk avhengighet og et sysselsettingsreservoar. Den etniske eierskapsøkonomien krever ingen av delene, og dermed blir enklaveøkonomien et spesialtilfellet av eierskapsøkonomien. iii) Med etnisk-kontrollert økonomi sikter Light og Gold til den etniske nisjen (Waldinger) eller etnisk hegemonisering (Jioubi), og det omfatter situasjoner hvor lønnstakere med en felles etnisk bakgrunn utøver en betydelig

og varig markedsrett på basis av antall, klyngedannelse, organisering eller politisk og økonomisk makt.

Disse begrepene representerer imidlertid ingen forklaring på innvandrerbussness, selv om de kan bidra til å legge premisser for hvilken retning utvikling tar. For å forklare selvsysselsetting, tar Light og Gold i bruk ressursbegrepet. Dette er delt i klasseressurser og etniske ressurser. *Klasseressursene* består av tre typer kapital: i) Humankapital som ved hjelp av i første rekke utdanning og arbeidserfaring, utvikler personens produktive kapasitet. Økt humankapital viser seg å øke sjansen til å drive for seg selv. Noen finansiell ressurs er det imidlertid ikke, men man kan kjøpe seg humankapital dersom man er i besittelse av klassekultur. ii) Kulturell kapital er ingen materiell ressurs, men derimot status og en atferd som bidrar til å gi folk jobber og kontakter, som kan utnyttes i næringsøyemed. iii) Sosial kapital i tilknytning til klasse representerer sosiale nettverk som bidrar til å legge grunnlaget for å starte for seg selv gjennom bidrag som stimulerer entreprenørskap. Det kan dreie seg om "arv" når det skjer i den nærmeste familien, eller det kan være tilegnet gjennom sosiale kontakter som følge av foreldrenes sosiale status.

Alene er imidlertid klasseressursene utilstrekkelige som forklaring, i følge Light & Gold. Det skyldes forutsetningen om at etniske grupper innen de setter i gang for seg selv, må være i besittelse av klasseressurser før de kan etablere en etnisk eierskapsøkonomi. I tillegg ignoreres etniske ressurser i form av sosiokulturelle og demografiske trekk ved grupper på basis av en felles etnisk bakgrunn.

Derfor innføres kategorien *etniske ressurser*, som også omfatter human-, kulturell - og sosial kapital. De etniske ressursene "tilhører" personer med samme bakgrunn, og som de gjør bruk av økonomisk. Og de kan veie opp for manglende klassebetingede faktorer. Det skyldes at etniske ressurser er en del av hverdagslivet i den etniske gruppen. På den måten representerer de en billig og tilgjengelig løsning på et i utgangspunktet kostbart problem. Imidlertid er det, selv om vi analytisk kan skille klasseressurser og etniske ressurser, så godt som umulig å skille dem i virkelighetens verden. For å forklare hvordan medlemskap i en etnisk gruppe bidrar til skaffe økonomiske ressurser, har det for det første blitt pekt på unike kvalifikasjoner og holdninger som innvandrerne bringer med seg fra hjemlandet eller etablerer i enklaven. For det andre har etableringen av grenser overfor andre blitt trukket fram, og med det samarbeid og solidaritet blant medlemmene av gruppen. Førstnevnte kalles den ortodokse varianten, mens den andre kalles den reaktive, analogt til de to variantene av kulturteorien, beskrevet foran. Light og Gold mener disse utfyller hverandre.

Spørsmålet er hvordan etniske ressurser skapes og vedlikeholdes som en del av det indre livet i den etniske gruppen, og noe som medlemmene kan dra nytte av. Ett svar er at de føler seg trukket til hverandre på grunn av felles oppfatninger, interesser og verdier. I tillegg representerer det etniske en kapitalkilde, både i form av penger, kultur og det sosiale. Det er allment kjent at kreditter gis på basis av etnisk gruppetilhørighet, og for låntaker er kostnadene målt i penger ofte mindre enn i det ordinære lånemarkedet. Derimot er det som regel knyttet sosial gjeld til lånet. Det finnes også organiserte ordninger, som for eksempel roterende kredittforeninger. Etnisk gruppe-medlemskap spiller en viktig rolle som arena for organisering av arbeid. Det kan dreie seg om formidling og fordeling av tilgjengelig arbeid, og med det også et bidrag til å knytte bedriftseiere og lønnstakere sammen i et gjensidig forpliktende nettverk. Dermed må også det etniske samfunnet kunne håndtere interne konflikter og etablere opplæringsystemer. Et annet tradisjonelt viktig grunnlag for etniske virksomheter, har vært en spesifikk etnisk etterspørsel. Dette har bidratt til framveksten av etniske økonomier, blant annet gjennom integrering og samarbeid vertikalt og horisontalt i produksjonskjeden. Til slutt

bør det nevnes at etnisk baserte politiske organisasjoner er en ressurs i forhold til det øvrige samfunnet, men også et lim innad i gruppen. Alle disse forholdene bidrar til utviklingen av det økonomiske grunnlaget for den etniske gruppen, men det er ikke gitt at alle faktorer trekker i en positiv retning. De kan fungere som barrierer mot økonomisk framgang.

2.4.3 Forankringsperspektivet

De nederlandske forskerne Kloosterman og Rath, delvis sammen med Leun, har lansert begrepet "mixed embeddedness", eller kryssforankring, for å forklare selvsysselsetting blant innvandrere og etniske minoriteter. De understreker at teorien fortsatt er under utvikling. Ambisjonen er å overskride et ensidig fokus på tilbuds- eller etterspørselsiden. Det er viktig å få fram samspillet mellom de to sidene, sammen med nettverk og institusjonelle forhold.

Forankringsbegrepet har i løpet av 1990-årene blitt et viktig begrep for å forklare entreprenørsuksess. Kloosterman, Leun & Rath (1999) peker på at det i tilknytning til innvandrerbusiness ofte kun har blitt fokusert på den sosiale og kulturelle forankringen. Dermed går analysen glipp av bredere økonomiske og institusjonelle forhold som innvandrere opererer innenfor.

Kloosterman & Rath (2000) tar utgangspunkt i Granovetter og hans to typer forankring: i) Relasjonell forankring som henviser til økonomiske aktører og deres tilknytning til hverandre slik den formes i samspillet mellom blant annet kunder, leverandører, banker og lovapparatet. ii) Strukturell forankring omfatter rammverket eller det bredere nettverket som aktørene tilhører og opererer i.

Imidlertid synes den politisk-institusjonelle sammenhengen å mangle. Med begrepet kryssforankring forsøker man å kople innsikten i innvandrerbetingede ressurser med samspillet mellom på den ene siden mulighetsstrukturer og på den annen side hvordan disse mulighetsstrukturene i seg selv er koplet til et bredere institusjonelt rammeverk. Det sentrale blir dermed samspillet mellom sosiale, økonomiske og institusjonelle forhold.

For å få grep om de komplekse sammenhengene mellom innvandrere, mulighetsstruktur og det institusjonelle, foreslår Kloosterman & Rath (2000) en tilnærming som omfatter flere nivåer med fokus på markeder, fordi disse markedene representerer arenaer hvor aktører og mulighetsstrukturen er i spill. Konkret vises det til at mulighetsstrukturer som forutsetter en liten grad av egenkapital og små formelle kvalifikasjonskrav, utgjør en sentral del av kryssforankringen. Men markedsforholdene bestemmer i stor grad i hvilke bransjer og deler av økonomien etableringen finner sted. Både marked og økonomiske forhold er forankret i institusjoner.

I Kloosterman & Rath (2001) utvikles perspektivet ytterligere. Det understrekes at innvandrerentreprenører fra fattige land skiller seg fra den innfødte befolkningen, og er avhengig av andre deler av mulighetstrukturen. Selv om man har sett en framvekst av mer ressurssterke entreprenører, kanaliseres fortsatt de fleste mot virksomheter som krever lite egenkapital og lave formelle kvalifikasjonskrav. I tillegg responderer ikke (innvandrere)-entreprenøren bare på mulighetstrukturen. De er også i stand til å forme strukturene i tilknytning til innovativ atferd som skaper nye muligheter. Det er noen få pionerer, med mange på slep. Markedet skaper muligheter for potensielle og eksisterende entreprenører, men markedet er i sin natur et sosialt fenomen og derfor forankret i en bredere sosial sammenheng som kan variere over tid og mellom steder. Generelt står tilgjengelighet og vekstpotensiale sentralt. For å få et analytisk grep om dette, lanseres en tilnærming som

omfatter de tre nivåene det nasjonale, det regionale/urbane, og nabolaget. Forskjellige faktorer former mulighetsstrukturen på de tre nivåene.

På det nasjonale nivået pekes det på lover, regler og reguleringer, og at dette også påvirker muligheten til å starte opp egen virksomhet i forskjellige bransjer. Det kan også dreie seg om en slags institusjonelt forankret nasjonal atferd, eller holdning i forhold til det å drive for seg selv, samt premisser for hvilke bransjer som er attraktive. Og dermed også hvilke som det er lettest å komme inn i for innvandrere.

Innenfor rammen av det nasjonale kan byer og regioner oppleve helt ulike økonomiske forløp, og disse forløpene legger klare føringer for hvilke posisjoner som er åpne eller ikke. Det kan dreie seg om regionalt betingede økonomiske fortrinn og ulemper som gir seg utslag i spesialiseringer, gitt generelle økonomiske forhold. I tillegg kan regionale myndigheter føre en politikk som i større eller mindre grad legger forholdene til rette for selvsysseting generelt og innvandrere spesielt.

Også nabolagsnivået påvirker markedstilgangen. Det gjelder blant annet demografiske forhold, og et høyt antall innvandrere kan skape en etnisk enklave, og det sosiale nettverk kan bidra eller hindre etableringer. Det er også på dette nivået at mange innvandrere er i kontakt med kundene sine og skaper eller går inn i et marked.

2.5 Oppsummering

Gjennomgangen av teorier for selvsysseting og variasjoner i denne blant innvandrere, har vist en tiltakende teoretisk kompleksitet. 1970-tallets kulturteori dreide seg mer om mekanismer enn om en helhetlig teori. For eksempel representerer ulemper en skyvfaktor som må koples til andre teorier for å gi en meningsfull forklaring. Det samme gjelder kultur som fortrinn. Det teoretiske grunnlaget blir heller smalt dersom kultur ikke knyttes opp til andre teorier som kan forklare tilstedeværelsen av og mekanismene ved de kulturelle fortrinnene. En havner lett i en empirisk beskrivelse av det unike ved gitte grupper av innvandrere eller etniske grupper uten å make skrittet over i mer utførlige teorier.

Utviklingen i løpet av 1990-årene har imidlertid koplet det kulturteoretiske til økonomiske faktorer, samtidig som det spesifikke kulturmessige er blitt presisert og nyansert ved hjelp av nye begreper, som for eksempel kulturell og sosial kapital. Det gjenstår imidlertid å se om de ulike kapitalbegrepene kun blir kategorier som hektes på innvandrere, eller om man kommer et skritt videre og forklarer ulik grad av sosial kapital og humankapital. Ytterligere et spørsmål er hvilke prosesser som generelt leder fram til ulik tilgang på ressurser i og blant innvandrergupper. Ved å fokusere på innvandrere og deres bruk av ressurser, enten klasse eller etniske sådanne, blir aktører lett dominerende. Det kan etter mitt syn bidra til at sentrale forklaringsvariable overses og utelates fra teoretiske resonnementer. En slik kritikk eller bekymring synes ikke å ramme Light som i sin karriere som forsker på innvandrerbusiness, har trukket inn strukturelle forhold, blant annet i tilknytning til "middleman minority"-kategorien (Light & Bonachic 1988).

Strukturelementet som Waldinger m.fl. innførte ved inngangen til 1990-årene, har blitt videreutviklet i regi av Kloosterman, Leun og Rath. Forankringsbegrepet, med vekt på kryssforankring, har gitt opphav til en forklaringsmodell som fanger opp et større spekter av mekanismer og prosesser, og som ikke tar sentrale begreper for gitt. Det gjenstår imidlertid et godt stykke arbeid i utviklingen av forankringsbegrepet, men det gjelder mer generelt bruken av begrepet innenfor flere fagtradisjoner. For eksempel dreier forskningen på innvandrerbusiness seg til dels om hvorfor (noen) innvandrergrupper i

større grad enn de innfødte driver egen virksomhet. Det er åpenbart ikke på grunn av at noen grupper preges av forankring og andre ikke, enten det er innvandrere eller innfødte. Spørsmålet blir hva som skiller dem og forankringen fra hverandre.

I foreliggende rapport er ikke ambisjonen å bekrefte én teori og forkaste andre, men ved å fokusere på noen sentrale forhold i tilknytning til selvsysselsetting blant innvandrere, er målet å kunne belyse aspekter ved de ulike teoriene.

3 Innvandrerbusiness: Hvem, hva og hvor?

Som påpekt i innledningen mangler vi et statistisk grunnlag for selvsysseletting blant innvandrere i Norge. Det er temaet for dette kapitlet. Men samtidig vil det være behov for å vite om norske forhold skiller seg fra eller er lik de vi finner i andre land. Vi starter derfor kapitlet med en gjennomgang av forskning fra andre vestlige land, med et fokus på innslaget av selvsysseletting og hvilke næringer ulike grupper innvandrere er engasjert i. Landene som er valgt ut, er USA, to større europeiske land (Storbritannia og Tyskland) og to land fra Norden (Sverige og Danmark). Disse landene representerer forskjellige velferdskapitalistiske systemer (Esping-Andersen 1992): det amerikanske, det britiske, det tyske og det skandinaviske systemet som går fra en minimal offentlig rolle i USA via mellomformer i Storbritannia og Tyskland til et mer omfattende engasjement i Norden. I et sammenliknende perspektiv vil det være nyttig å inkludere land med antatt ulike institusjonelle systemer fordi det kan argumenteres for at eventuelle fellestrekk har en større tyngde enn om det gjaldt forholdsvis like land.

Deretter rettes fokus mot norske forhold. I tillegg til det innvandringshistoriske blir innslaget av selvstendige og næringsfordelingen gjort til gjenstand for analyse, sammen med inntektsforholdene. I oppsummeringen blir det også trukket noen tråder til det teoretiske, selv om det ikke ligger til rette for å trekke omfattende konklusjoner.

3.1 Empiri fra noen andre land

3.1.1 USA

USA er et innvandringsland og har en lang tradisjon med forskning på innvandrergupper og deres engasjement som selvstendig næringsdrivende. I første halvdel av forrige århundre var fokus i stor grad rettet mot forskjellige europeiske nasjonaliteter, samt jøder. I løpet av andre halvdel av 1900-tallet, og tilknytning til de svartes kamp for likestilling og innvandring fra nye land, spesielt "hispanitter"⁴ og asiater, har forskningen blitt mer basert på rasetilknytning. Det benyttes dels grove kategorier som svarte, hvite, hispanitter og asiater, hvor det også skilles mellom førstegenerasjons innvandrere som for eksempel afrikansk-amerikanere, og påfølgende generasjoner som amerikansk-afrikanere. Etniske grupper som kategori er også i bruk, som for eksempel kinesere som omfatter innvandrere fra flere land enn Kina. I tillegg brukes (nasjonal-)staten som kategorigrunnlag.

⁴ "Hispanics" er en samlebetegnelse for spansktalende minoriteter, i hovedsak fra Mellom- og Sør-Amerikanske land.

Om andelen selvstendige

Fairlie & Meyer (1996a) trekker opp de store linjene for hvite og svarte i perioden 1910 til 1990: Andelen selvstendige blant svarte menn i forhold til hvite menn har holdt seg noenlunde konstant fra 1910 til 1990. I USA sank andelen selvstendige gjennom hele 1900-tallet fram til 1970, da trenden ble brutt og andelen begynte å stige igjen. Blant hvite sank andelen fra ca 16 prosent i 1910 til ca 10 prosent i 1970, for så igjen å stige til ca 11,5 prosent i 1990⁵. Grovt sett har andelen for svarte vært 1/3 av dette nivået. Et annet forholdsvis stabilt mønster gjennom hele perioden er at andelen selvstendige blant hvite har steget med alder, fra 16-24 år til 62-64 år. Fairlie & Meyer konkluderer også med at mens nedgangen i andelen selvstendige fram til 1970 kom i nesten alle næringer, er veksten etter 1970 hovedsakelig et resultat av et næringsmessig skift fra næringer (industri) med en lav andel til næringer (tjenesteyting) med en høy andel selvstendig næringsdrivende. Det store gapet i andel selvstendige mellom svarte og hvite skyldes ikke at svarte som driver for seg selv, er konsentrert til næringer med få selvstendige. Det er generelt lave andeler i alle næringer.

Fra 1950 til 1990 økte næringsinntekten blant svarte i selvstendig næringsdrift mer i forhold til lønnsinntekten blant svarte enn tilsvarende for hvite. Dette mener Fairlie & Meyer er overraskende. De peker videre på at et lavt formuesnivå og begrenset formuesvekst blant svarte i løpet av de tre siste tiårene sammeliknet med hvite, kan ha bidratt til mangelen på utjevning i andelen selvstendige.

Camarota (2000) brukte tall fra Central Bureau of Statistics i USA til å vise utviklingen i andelen selvstendige blant "natives"⁶ (innfødte) og "immigrants" (innvandrere). Andelen selvstendig næringsdrivende⁷ blant innvandrere sank fra 13,8 prosent i 1960 til 9,9 prosent i 1980. Deretter steg andelen til 11,3 prosent igjen i 1997. For innfødte sank andelen fra 9,6 prosent i 1960 til 8,9 prosent i 1970, for så stige kontinuerlig til 11,8 prosent i 1997. De to kurvene skar hverandre etter 1990, slik at andelen selvstendige blant de innfødte nå er større enn blant innvandrere.

Waldinger, Aldrich, Ward m.fl. (1990) viser til tall for 1980, da det var asiater blant de offisielle minoritetene som i størst grad drev for seg selv. Andelen er lavere blant svarte og hispanitter, men også dette dreier seg kategorier hvor førstegenerasjons innvandrere og senere generasjoner er slått sammen. Det er forskjellige nasjonaliteter og forskjellige etniske grupper, med det til felles at de har samme hudfarge og visse andre rasemessige karaktertrekk.

Derfor trenger vi en større detaljering, og det gis hos Waldinger, Aldrich Ward m.fl.. De refererer blant annet Fratoe (1986) som med utgangspunkt i 1980, regnet ut en indeks⁸ for opphavsland, som også omfattet primærnæringer, og hvor 48,9 var gjennomsnittet for USA. Hovedmønsteret er at de historiske mellommenn-gruppene ("middleman-minority") som jøder, libanesere, armenere og grekere har vært sterkt overrepresentert, med doble eller mer enn doble indeksverdier. For asiatiske innvandrere lå verdiene litt høyere enn, eller på gjennomsnittet, mens svarte, meksikanere og andre hispanittgrupper lå godt

⁵ Light & Rosenstein (1995) viser et tilsvarende mønster, men nivået ligger litt lavere. Det kan skyldes at L&R skiller mellom landbruket og resten. For 'resten' går andelen ned fra 11,8 prosent i 1948 til 6,8 prosent i 1972, for deretter å stige til 8,3 prosent i 1988.

⁶ USA-fødte omfatter "All persons born in the United States, including the children of illegal aliens, are considered natives". Utenlandsfødte (immigrants) er "All persons not born in the United States, one of its outlying territories, or of American parents living abroad are considered immigrants." Camarota 2000, side 3.

⁷ Dette er "non-farm self-employment".

⁸ Antall selvstendige multiplisert med 1.000 og delt på samlet antall personer i gruppen.

under. Det bør også nevnes at mange europeiske land kom ut med høye indeksverdier, blant annet var Danmark på sjuende plass og Norge på niende plass. Dette skyldes sannsynligvis at landbruket var tatt med.

Waldinger, Aldrich & Ward presenterer i samme bok mer tradisjonelle andeler, og viser at det er variasjoner mellom land fra både Asia og Mellom-Amerika. Den høyeste andelen blant asiaterne, dvs koreanere og indere, ligger langt over tilsvarende mellom-amerikanske (kubanere). På den annen side er andelen for kubanere høyere enn andelen for vietnamesere. Denne variasjonen internt i kategoriene skal vi ta med oss, selv om de grove kategoriene gir opphav til viktige strukturelle trekk.

Aronson (1991) noterte med utgangspunkt i folketellingstall fra 1980 at det generelt var en lav andel selvsysselfatte blant minoriteter. Andelen er langt høyere blant innvandrere som han mener, både historisk og nå, bruker egen virksomhet i bestrebelsene på å bli assimilert. Den høyeste andelen selvstendige fant han blant canadiere, mens europeere og asiater fulgte deretter. Afrikanere og personer fra Sør- og Mellom-Amerika befant seg forholdsvis lavt. Generelt var andelen selvsysselfatte langt høyere for innvandrere som ankom før 1970 enn i perioden 1970-80. Også Waldinger, Aldrich & Ward m.fl. (1990) understreket at nykommere til USA var blant dem som i størst grad var selvstendige. I 1980 var 9,2 prosent av de utenlandsfødte (bosatt i de største byene) selvsysselfatt, mens det samme gjaldt 7,1 prosent av de innenlandsfødte. Det er bare blant de sist ankomne at andelen er lavere enn dette.

Light & Rosenstein (1995) pekte på problemer med datagrunnlaget i forbindelse med kategoriseringen av selvstendig næringsdrivende. Lønnsarbeidere med selvstendig næringsdrift som bivirksomhet var utelatt. Det samme gjaldt personer ansatt i eget selskap. Ektefeller var heller ikke med. Arbeidsledige og andre som mer eller mindre skjult likevel driver for seg selv, manglet også. Alt dette er forhold som vi kjenner igjen fra norske registre.

Tallene som Light & Rosenstein presenterte, skrev seg fra 1980-tellingen, og selvstendige kunne der defineres enten ved de som selv sa de var selvstendige, eller de som oppga at de hadde hatt inntekt fra selvstendig virksomhet. Grunnfjellet blant de selvstendige ble definert som de som både oppga å være selvstendig, og som rapporterte næringsinntekt. På hver sin flanke av denne kjernen befinner de marginale selvstendige seg, enten personer som sa de var selvstendige uten å rapportere næringsinntekt, eller personer som hadde næringsinntekt, uten å se på seg selv som selvstendig.

Når dette koples til innenlandsfødte og utenlandsfødte, avdekkes det både likheter og ulikheter. Samlet sett hadde de fleste gruppene mellom 50 og 60 prosent i kjernegruppen. De med kun inntekt, lå stort sett i underkant av 20 prosent, mens de med kun tittelen selvstendig varierte rundt drøye 20 prosent. Dette mønsteret gjaldt i hovedsak både innenlands- og utenlandsfødte, men variasjonene var noe større blant de utenlandsfødte.

Filippinere, vietnamesere og indere skilte seg ut med en lav andel i kjernen og en høy andel i marginalgruppen med kun inntekt, og dette mønsteret gjaldt i første rekke utenlandsfødte i alle de tre innvandrerguppene. Kjennetegnet for koreanere var store interne variasjoner mellom innenlands- og utenlandsfødte, og kjerneandelen blant de innenlandsfødte var kun 35 prosent, den laveste blant alle grupper.

Light & Rosenstein etablerte tre mål for andelen selvstendige: i) de med næringsinntekt, enten den kommer fra fulltid eller deltid; ii) alle som oppga at de var selvstendige, uavhengig om de hadde inntekt eller ikke; iii) og til slutt alle som oppga at de hadde inntekt eller erklærte seg som selvstendige uten inntekt. Det siste målet ga den høyeste

andelen, og det første målet ga den laveste andelen. Differansen mellom de to målene var 2,1 prosentpoeng for hele befolkningen (6,7 og 8,9 prosent).

Andelene for gruppen hvite lå ca ett prosentpoeng høyere for alle tre grupper, mens andelen for svarte var ca 1/3 av andelen blant hvite, dvs fra 2,5 til 3,2 prosent. Gruppen asiater hadde omtrent like høye andeler som hvite, men koreanere skilte seg ut, med fra 13,6 til 18,4 prosent. Også kinesere skilte seg ut, med andeler fra 9,0 til 12,1 prosent. Derimot befant vietnamesere seg lavt, og nesten på nivå med svarte (3,1 til 4,5 prosent). Hispanitt-gruppen lå som helhet også lavt, og bare litt høyere enn vietnamesere (2,9 til 5,2 prosent). I denne gruppen skilte imidlertid kubanere seg ut, med fra 6,8 til 10,2 prosent.

For de fleste gruppene var det bare mindre forskjeller mellom innenlandsfødte og utenlandsfødte. Blant hvite og kinesere var differansen tre prosentpoeng i favør av de utenlandsfødte, mens den var ca fire prosentpoeng blant kubanere og indere. De største variasjonene ble imidlertid avdekket blant koreanere, hvor maksimumsandelen blant de innenlandsfødte var 7,0 prosent og 19,4 prosent blant de utenlandsfødte.

Light & Roach (1996) fant i en studie av Los Angeles-regionen at andelen selvstendige blant amerikanskfødte kinesere i alderen 25-64 år sank fra 20,5 prosent i 1970 til 11,2 prosent i 1990. Det koplet de til redusert diskriminering og at kinesere greide seg bedre i det generelle arbeidsmarkedet. Blant de utenlandsfødte kineserne steg imidlertid andelen selvstendige fra 11,5 til 16,6 prosent. Dette må ses i sammenheng med at Light & Roach avdekket at kinesiske, og blant annet koreanske, selvstendig næringsdrivende til forskjell fra de fleste andre grupper greide å tjene mer enn i vanlig lønnsarbeid.

Light & Gold (2000) definerer en etnisk eierskapsøkonomi som bestående av selvstendig næringsdrivende, arbeidsgivere, ansatte med felles etnisk bakgrunn som eiere og til slutt ubetalte familieansatte. I tillegg definerer de en etnisk-kontrollert økonomi til å omfatte fellesetniske ansatte utenfor den etniske eierskapsøkonomien, som takket være opphopning, antall, organisering eller politisk påvirkningsevne, utøver en betydelig og varig kontroll over hvem som driver med hva i bedriften og endog næringen eller yrket.

Light & Gold har beregnet andelen fellesetniske ansatte som halvparten av andelen selvstendig næringsdrivende. På dette grunnlaget tallfestet de andelen av arbeidsstyrken i den etniske økonomien, som summen av selvstendige/ubetalt familiearbeid og anslag for fellesetniske ansatte. Dette ble gjort for utenlandsfødte innvandrere fra 37 forskjellige land i 1990. Kjønn er trukket inn i tilknytning til andelen selvstendige/ubetalt familiearbeid. I og med at andelen ansatte med fellesetnisk bakgrunn er den samme for alle grupper (multipliserer med 1,5), er det tilstrekkelig for oss å referere andelen selvstendige/ubetalt familiearbeid.

Gjennomsnittet for alle utenlandsfødte var 7,4 prosent, et resultat av 8,0 prosent blant menn og 6,5 prosent blant kvinner. Den relativt høye andelen for kvinner kan skyldes at ubetalt familiearbeid er tatt med. To land skilte seg ut med de høyeste andelene, og det var koreanere og grekere, med henholdsvis 20,9 og 15,7 prosent. Land fra hele verden hadde verdier over gjennomsnittet, men de fleste var fra Asia og Europa. Innvandrere fra Cuba hadde, med 7,7 prosent, den høyeste andelen av de Sør- og Mellom-Amerikanske landene. Frankrike, Italia, Sovjet og Canada kom også over 10 prosent.

Generelt var andelen for menn høyere enn den var for kvinner, og differansen i favør av menn var relativt sett størst for innvandrere fra Cuba, Den dominikanske republikk og Haiti. Differansen i prosentpoeng var omtrent like stor blant koreanere som den var blant kubanere, dvs ca fem prosentpoeng. For noen land var andelen større blant kvinner enn

menn. Det gjaldt vietnamesere og salvadoranere, mens andelene var omtrent like store for innvandrere fra Taiwan, Japan, Kambodsja, Nicaragua, Mexico og Laos.

Landbakgrunn kan skjule variasjoner, og det illustrerte Light & Gold med innvandrere fra Iran som omfatter armenere, bahais, jøder og muslimer. Fordelt på eiere, ansatte i den etniske økonomien, ansatte i det generelle arbeidsmarkedet og arbeidsledige, var det andelen for eiere og ansatte i det generelle arbeidsmarkedet som varierte mest. Jøder skilte seg ut med 82 prosent eiere og ca 12 prosent lønnstakere i det generelle arbeidsmarkedet, mens andelen eiere blant muslimer og armenere var omtrent 45 prosent og andelen ansatte i det generelle arbeidsmarkedet mellom 43 og 50 prosent.

Med utgangspunkt i et utvalg fra "Public Use Microdata Sample" fra 1980- og 1990-tellingen i USA, viste Yoon (1997) andelen selvstendig næringsdrivende for 100 land (ancestry groups) i 1980 og 1990. Tallene refererte seg til befolkningen 16 år og eldre. Det nasjonale gjennomsnittet var 9,0 prosent i 1980 og 10,2 prosent i 1990. I 1980 tilhørte de ti høyeste andelene palestinere, jordanere, irakere, russere, israelere, iranere, libanesere, koreanere, rumenere og grekere, mens det tilsvarende i 1990 var koreanere, israelere, palestinere, russere, egyptere, iranere, armenere, østerrikere, rumenere og libanesere. På begge tidspunkter var høyeste verdi litt over 24 prosent, mens tiende høyeste verdi lå rundt 15-16 prosent. Tallene omfatter bønder, slik at for eksempel innvandrere med norsk opphav også befinner seg forholdsvis høyt oppe på lista, med 12-14 prosent.

I 1980 var andelen lavest blant innvandrere fra Laos, Trinidad/Tobago, Guyana, eskimoer, Vest-indere, Guaman, Puerto Rico, Guatemala, afrikaner-amerikanere, Haiti, Honduras og Vietnam, og andelen varierte fra 1,6 prosent til 3,1 prosent. Tilsvarende land/grupper i 1990 var Maylasia, Samoa, Guaman, Laos, Afrikaner-amerikanere, Puerto Rico, Vest-indere, Guyana, Haiti og Filippinene, med fra 2,7 til 4,7 prosent.

Mange land går igjen, og Yoon konkluderte slik:

"Overall, most economically disadvantaged groups, such as Puerto Ricans, blacks, and Southeast Asian refugee groups, were clustered near the bottom of the rankings. This pattern suggests a positive association between an ethnic group's self-employment rate and its overall economic status" (Yoon 1997, side 19).

Yoon avdekket en sterk positiv sammenheng mellom gjennomsnittlig familieinntekt og andel selvstendig næringsdrivende i forskjellige innvandrergupper. Det samme gjaldt sammenhengen mellom gjennomsnittlig personlig inntekt og andelen selvstendig næringsdrivende.

Camarota (2000) presenterer tall for andelen selvstendig næringsdrivende (non-farm) etter opprinnelsesregion/-land i 1997 for personer som er 25 år eller eldre. På regionnivå var det en tendens til at andelen lå høyest for land fra den rike verden. Gjennomsnittet for alle innvandrere var 11,3 prosent, mens andelen for Canada var 18,5 prosent og Europa 16,6 prosent. Øst-Asia kom også ut med en andel over gjennomsnittet (13,7 prosent). Sør-Amerika, Mellom-Amerika, Sør-Asia og Afrika sør for Sahara hadde andeler som lå under gjennomsnittet. Midt-Østen skilte seg imidlertid ut med 28,2 prosent selvstendige. Disse forskjellene mener Camarota skyldes innslaget av personer med lang utdanning.

Landbakgrunn viste imidlertid at det var store intraregionale forskjeller. Blant øst-asiater skilte koreanere seg ut med en høy andel (32,9 prosent). I samme region var andelen selvsyssetsatte blant kinesere 13,1 prosent, mens den var 6,4 prosent blant filippinere og 8,5 prosent blant vietnamesere. I Mellom-Amerika skilte kubanere seg ut med 15,2

prosent, mens andelen kun var 6,3 prosent for meksikanere. Camarota presenterte ingen oppdeling på land for Midt-Østen, men det ville ikke vært noen overraskelse om andelen hadde vært høy blant israelere (jøder).

Tilbøyeligheten til å drive egen virksomhet påvirkes av mange forhold, blant annet alder, utdanning, innvandrerstatus og botid. Fairlie & Meyer (1996b) har på grunnlag av 1990-tellingen⁹ forsøkt å korrigere for disse faktorene. Blant menn viste andelen selvstendige seg å være høyest for koreanere, israelere, russere, grekere, innvandrere fra Midt-Østen, med 23,5 til 20,1 prosent. Deretter var det et sprang ned til tyrkere og rumenere med henholdsvis 17 og 16 prosent. Også blant kvinner hadde innvandrere fra disse landene de høyeste andelen. Imidlertid skilte koreanske kvinner seg mer ut enn mennene, ved at 14,7 prosent av dem drev for seg selv, mens andelen for neste gruppe, russiske kvinner, var 11,3 prosent. Fairlie og Meyer konkluderer med at betydningen av etnisk bakgrunn eller rase fortsatt er sterk, samtidig som vi ser at andelen er mer sammentrykt i toppen for menn enn kvinner.

Om næringskonsentrasjoner og nisjer

Bonachic (1973) trakk fram empiri fra tidligere tider som viste at innvandrere ofte var konsentrert i et utvalg bransjer. Innvandrerne hadde ”(---) preference for liquidable occupations”, og det betydde bransjer og virksomheter hvor verdiene lett lot seg realisere. En studie av japanere i Seattle før 2. verdenskrig viste at 74 prosent befant seg i mindre butikker. I 1938 utgjorde jødene bare fem prosent av befolkningen i Stamford, men dominerte likevel flere handelsbransjer, som for eksempel bekledning, juvelforretninger, møbler. Også kinesere var konsentrert til handel, og i 1943 drev 63 prosent av kinesere på Jamaica med handel sammenliknet med to prosent av totalbefolkningen. Bonachic brukte disse tallene til å begrunne en hypotese om ”middleman minority”, dvs innvandrere som går inn i formidlerposisjoner mellom klasser/befolkningsgrupper. Her følges ikke dette. Det viktige for oss er påpekingen av at visse innvandrergrupper har vært sterkt konsentrert til handelsbransjen.

I sin sammenlikning av svarte og hvite i perioden 1910 til 1990 fant Fairlie & Meyer (1996a) ingen næring¹⁰ hvor andelen selvstendige blant svarte var høyere enn blant hvite. I 1990 lå andelen for svarte nærmest den for hvite i transportnæringen, med raten 0,7. Deretter fulgte underholdnings- og rekreasjonsbransjen, med raten 0,6.

Waldinger, Aldrich & Ward m.fl. (1990) pekte derimot på at svarte midt på 1960-tallet var konsentrert til små tjenestevirksomheter og småbutikker, og dette trekket holdt seg opp i 1970-årene. Frisørvirksomhet dominerte blant svarte, mens framveksten av restauranter dominerte blant kinesere, selv om kinesere også engasjerte seg i bekledningsindustrien. Blant kubanere var butikker og tjenestevirksomheter viktig, men også industri var en vekstnæring, med produksjonen av sigarer, sko og bekledning.

Waldinger (1996a) viste at svarte har etablert offentlig sektor som en yrkesnisje, blant annet fordi disse jobbene gir høyere inntekt enn det som er tilfellet i mange av bransjene innvandrere ellers befinner seg i. Det betyr selvsagt ikke at svarte er fraværende som selvstendig næringsdrivende, men den mekanismen Waldinger finner mellom innvandrere som eiere og lønnstakere i bekledningsindustrien, mangler i offentlig sektor. I tillegg spiller sosial og økonomisk struktur en viktig rolle. Det er for eksempel tilfellet i bygg &

⁹ Utvalget er eksklusiv landbruk, og omfatter personer 16 år eller eldre som arbeidet minst 20 uker og minst 15 timer per uke i 1989. Andelen er antall selvstendige delt på alle som arbeider.

¹⁰ Fairlie & Meyer bruker en 11-inndeling: Mining; construction; manufacturing; transportation; trade; finance, insurance and real estate; business and repair; personal service; entertainment and recreation; professional; public administration.

anlegg hvor nettverk mellom byggherrer på den ene side og utbyggere og kontraktører på den annen side, utgjør et viktig premiss for hvem av de selvstendig næringsdrivende som lykkes.

Bates (1997) har sammenliknet næringsfordelingen blant asiatiske minoritetsgrupper sammenliknet med ikke-minoriteten. For bedrifter startet etter 1979, og som fortsatt eksisterte i 1987, var det i 1987 en sterk overrepresentasjon i tre sektorer: detaljhandel, personlig tjenesteyting og profesjonell tjenesteyting. For detaljhandelen var andelene henholdsvis 31,8 og 16,4 prosent, for personlig tjenesteyting 9,5 og 6,8 prosent, og for profesjonell tjenesteyting 14,8 og 10,4 prosent. I løpet av 1990-årene har imidlertid asiaterne spredd seg til flere sektorer, ifølge Bates, men de er fortsatt overrepresentert i de to minst lønnsomme næringsgruppene, personlig tjenesteyting og detaljhandel.

Tallene fra 1987 viste imidlertid at det var variasjoner blant asiaterne. Asiat-indere og filippinere skilte seg ut fra kinesere og koreanere. For de to førstnevnte gruppene befant 27,4 prosent seg i profesjonell tjenesteyting og 2,7 prosent i personlig tjenesteyting. Helsetjenester utgjorde den største bransjen, med 24,5 prosent. For kinesere/koreanere var det derimot en større andel i personlig tjenesteyting enn profesjonell tjenesteyting (12,4 mot 8,8 prosent), men detaljhandel var den største sektoren, med 40,5 prosent. Spise- og drikkesteder/-utsalg utgjorde 16,2 prosent.

Koreanere/kinesere var konsentrert i bransjer med lav lønnsomhet, og det gjaldt også for dem med høy utdanning. Bates peker på at næringsvalget på den måten blir et uttrykk for blokkert mobilitet, og han kopler det til disse gruppens svakere engelskkunnskaper sammenliknet med de to andre gruppene, asiat-indere og filippinere.

Camarota (2000) refererer forskjellen i næringstilknytning¹¹ i 1997 for innfødte og innvandrere som er 25 år eller eldre. De innfødte hadde høyere andeler enn innvandrere i primærnæringene, bergverk og industri, bygg og anlegg, finans og forsikring, forretningsmessig tjenesteyting og profesjonell tjenesteyting. Motsatt var andelen for innvandrere høyere i transport og kommunikasjon, engroshandel, detaljhandel, personlig tjenesteyting, og underholdning og rekreasjon.

Hovedmønsteret er likevel forholdsvis likt. To næringer skilte seg ut med en forholdsvis stor differanse. Det er i bygg & anlegg, hvor andelen for innfødte var 16 prosent mot 9,7 prosent for innvandrere. Og det er i detaljhandel, hvor andelen for innvandrere var 25 prosent mot 14,4 prosent blant innfødte. Vi kan ellers merke oss at 19,8 prosent av de innfødte var engasjert i profesjonelle tjenester mot 15,9 prosent av innvandrerne, og at 5,2 prosent av de innfødte var selvstendig næringsdrivende i primærnæringene mot 3,2 prosent av innvandrerne.

Gjennomgangen har vist at koreanere ofte driver egen virksomhet. Min (1993) trekker fram tall for næringsfordelingen i Los Angeles for 1986 som viste at parykkproduksjon var den største enkeltbransjen, med 14,8 prosent. Deretter fulgte profesjonelle tjenester (medisinsk, jus, regnskap, boliger og forsikring), med 12,8 prosent, og restauranter og dagligvarebutikker/alkoholbutikker med henholdsvis 10,8 og 10,4 prosent.

Light og Bonachic (1988) så også nærmere på næringstilknytningen blant koreanere i Los Angeles, med et spesielt fokus på detaljhandel, alkoholbutikker og spisesteder. I forhold til næringsfordeling basert på alle bedrifter, var koreanerne i 1979 sterkt overrepresentert

¹¹ Camarota bruker en 11-inndeling: Fishing, agriculture and forestry; mining and manufacture; construction; transportation, communication and sanitation; wholesale; retailing; finance, insurance and real estate; business and repair services; personal services; entertainment and recreation; professional services.

i alle tre bransjer, men mest i dagligvarebransjen, med indeksverdien 1.175 (100 er som gjennomsnittet). Alkoholbutikkene fulgte deretter med en verdi på 688, mens spisestedene endte på 225.

Yoon (1997) peker på at det er et skille avhengig av om innsatsvarene/leveransene kommer fra Sør-Korea eller USA, og om kundene er koreanere eller andre. Det betyr blant annet at størrelsen på forskjellige bransjer vil avhenge av størrelsen på den koreanske innvandrerbefolkningen i USA. Videre viste parykkproduksjonen og –salget at et fortrinn ved koreanske leveranser gjorde det mulig å utnytte et marked i den svarte minoriteten i USA. Samtidig avdekket studien at fortrinn og markedssegmenter ikke varer evig, og det betyr at nisjer på så detaljert nivå er historisk betingede.

3.1.2 Europa

Storbritannia

Som gammel kolonimakt har Storbritannia gjennom det britiske samveldet fortsatt sterke bånd til tidligere kolonier, og disse kopleingene har bidratt til å kanalisere bestemte innvandrergrupper til de britiske øyer. Den frie innvandringen fra det nye samveldet ble stoppet i 1962. Hovedstrømmene før den tid og etter andre verdenskrig besto av innvandrere fra det indiske kontinentet (India, Pakistan og Bangladesh), Øst-Afrika og Karibien (samt Irland). Tilstedeværelsen av disse gruppene har senere lagt grunnen for ytterligere innvandring på basis av familiegjenforening, men også i Storbritannia er bredden på innvandringen langt større i dag.

Det var få som etablerte egen virksomhet så lenge tilbudet på lønnsarbeid var godt. I 1971 var 6,7 prosent av menn født i India selvstendig næringsdrivende, mens andelen var 5,4 prosent for pakistanere og 2,4 prosent for karibiske innvandrere. Til sammenlikning var andelen for hele befolkningen 9,3 prosent (Blaschke m.fl. 1990). I 1977-78 var andelen selvstendige blant asiater (India, Pakistan og Bangladesh) omtrent den samme som for hele befolkningen, og i løpet av 1980-årene ble andelen for asiater større, 18 prosent av asiaterne mot 14 prosent av den hvite befolkningen. I 1988 hadde andelen for indere økt til 24 prosent og 22 prosent for pakistanere, mens den fortsatt var 14 prosent for hvite.

Det samme bildet gis i Metcalf m.fl. (1997) som viser til tall fra "The Second National Survey of Ethnic Minorities" i 1974 og "The Third National Survey" i 1982. I 1974 var andelen selvsysselelsatte sør-asiater lavere enn for hvite menn, dvs 8 mot 12 prosent. Bildet hadde snudd i 1982, da forholdet var 18 prosent mot 14 prosent, mens andelen var 7 prosent for West Indies. I "The Fourth National Survey" fra 1994 hadde andelen selvstendige blant indere og afrikanske indere steget til 25 prosent. For pakistanere var andelen 20 prosent, og blant innvandrere fra Bangladesh var andelen 10 prosent. Alle tallene refererer seg til menn.

Barrett, Jones & McEvoy (1999) har tatt for seg gjennomsnittsverdier i periodene 1979-83 og 1989-91 for noen utvalgte grupper. Blant hvite økte andelen selvstendige fra 8,8 til 13,0 prosent, blant indere fra 13,8 til 20,2 prosent, blant pakistanere/bangladeshere fra 17,4 til 21,9 prosent, blant West Indian/Guyanesere fra 2,6 til 7,2 prosent, og blant andre innvandrere fra 10,8 til 14,8 prosent. I denne siste gruppen befinner kinesere seg, og disse har også relativt høy tilbøyelighet til å drive for seg selv.

Blaschke m.fl. (1990) beregnet næringsfordelingen midt på 1980-tallet til at omtrent 2/3 av de asiatiske bedriftene befant seg i distribusjon (detaljhandel) og catering, sammenliknet med 1/4 av bedriftene eid av hvite og 1/5 av bedriftene tilhørende afro-karibiene. På den annen side befant nesten halvparten av de afro-karibiske bedriftene

seg i bygg og anlegg, sammeliknet med omtrent $\frac{1}{4}$ av bedrifter eid av hvite, og kun et par prosent av bedrifter eid av asiater som på sin side i større grad drev bekledningsindustri.

I relasjon til engasjementet i bekledningsindustrien er det interessant at det har blitt etablert et asiatisk nettverk av moteentreprenører, hvor enkeltpersoner har skapt et marked for bekledning som tidligere var stigmatisert på en negativ måte (Bhachu 2000).

Det er selvsagt også andre innvandreregrupper enn asiater og afro-karibiere på de britiske øyer. Pollins (1984) tok for seg jødene og viste til en markert nedgang i detaljhandel etter andre verdenskrig og en overgang til uavhengige profesjoner. Ladbury (1984) studerte tyrkisk- og greskkyprioter og avdekket en høy andel selvstendig næringsdrivende blant mennene på slutten av 1960-tallet, dvs ca 20 prosent som da var mer enn det dobbelte av landsgjennomsnittet. De drev i stor grad restauranter og kaféer, dagligvarebutikker, rensierier, frisørsalonger, bilverksteder og annen personlig tjenesteyting. I tillegg var noen engasjert i bekledningsindustrien. På 1980-tallet var fortsatt bekledningsindustrien og tjenesteyting viktige sektorer, og det gjaldt både eierskap og lønnsarbeid.

Tyskland

Tyskland er i europeisk sammenheng et stort innvandringsland, og har en lang tradisjon med mottak av arbeidsinnvandrere. Denne kategorien innvandrere har blitt sett på som gjestearbeidere og ikke varige innvandrere. Strømmen av gjestearbeidere var stor fra midt på 1950-tallet til midt på 1970-tallet, da antallet økte fra ca 500.000 til 2,6 millioner, eller fra 2,5 til 11,9 prosent av arbeidsstyrken. Jugoslaver, tyrkere, grekere, spanjoler og italienere utgjorde de største gruppene. Et annet viktig trekk ved innvandringspolitikken i Tyskland er at etniske tyskere (aussiedler), dvs tyskere som for flere generasjoner utvandret til andre land, spesielt i Øst-Europa, har rett til å komme tilbake til Tyskland hvis de er forfulgt og diskriminert. Det har gitt opphav til innvandring av folk som skiller seg like mye ut fra ordinære tyskere, som grupper blant gjestearbeiderne (Kemper 1993). Ytterligere en faktor er at Vest- og Øst-Tyskland ble gjenforenet i 1990, og vietnamesere utgjorde en viktig innvandringsgruppe i det tidligere Øst-Tyskland (Hillmann 2000).

Wilpert (1999) peker på at man for å forstå tilbøyeligheten blant innvandrere til å drive for seg selv, må ta hensyn at gjestearbeidere var underlagt begrensninger i forhold til å starte opp egen næringsdrift, og at andelen selvstendige i Tyskland generelt var lav og synkende fram til midt på 1980-tallet. Andelen selvstendige er fortsatt lav sammenliknet med andre land i Europa. I følge Wilpert var omtrent 9,0 prosent av utlendingene¹² i 1993 selvstendig næringsdrivende mot 9,9 prosent av tyskere. I 1999 utgjorde utlendingene omtrent åtte prosent av alle selvstendige, og det er omtrent likt med andelen av befolkningen. Omtrent $\frac{2}{3}$ av alle selvstendig næringsdrivende utlendinger i Tyskland kommer fra åtte land, med italienere, tyrkere, grekere og innvandrere fra det tidligere Jugoslavia som de største gruppene.

I perioden 1974-92 har andelen selvsysselesatte utlendinger økt, men med varierende styrke og fra forskjellige nivåer (Wilpert 1999; Loeffelholz 1994). Andelen av tyrkere og jugoslaver har hatt en liten vekst fra et lavt utgangspunkt, henholdsvis 1,0 og ikke registrert til henholdsvis 3,6 og 3,4 prosent. Blant italienere og grekere økte andelen forholdsvis mye, fra 3,3 og 2,1 prosent til 11,1 og 11,6 prosent. Østerrikernes andel steg fra 8,4 prosent til 13,7 prosent. Gjennomsnittet for EU-land steg fra 6,2 til 10,3 prosent. Wilpert peker på at andelen selvstendig næringsdrivende blant tyrkere fortsatt var relativt

¹² Utlendinger er personer som tilhører den tidligere gjestearbeidergruppen. Innvandrere brukes ikke offisielt i Tyskland, og det er ikke mulig å skille ut andre utlendinger som kommer, men som regnes som tyske.

lav i 1998, dvs 5 prosent, mot 11,5 prosent av italienerne, 11,7 prosent tyske statsborgere og 16 prosent av grekere.

Utlendingene som driver for seg selv, har en annen næringsfordeling enn tyskere (Wilpert 1999). 26 prosent av selvstendig næringsdrivende utlendinger har restaurant og liknende, mens det kun er seks prosent av tyskerne som driver i denne bransjen. Wilpert kopler denne konsentrasjonen til fallende avkastning og lange arbeidsdager i restaurantbransjen, og utlendingene erstatter tyskere i bransjen. Den nest viktigste bransjen blant ikke-tyskere er detaljhandelsbutikker for matvarer, dagligvarer, frukt og grønnsaker, etc, som nesten 20 prosent av selvstendig næringsdrivende utlendinger er engasjert i. I begynnelsen av 1990-årene har det også vært en liten vekst i andelen som driver industri og bygg/anlegg, men krav om profesjonssertifikater/fagbrev har begrenset etableringen av virksomheter i disse næringene.

Flere studier i Tyskland har fokusert på den tyrkiske innvandrerbefolkningen. Blant annet har Hillmann (2000) foretatt studier av tyrkere i Berlin, hvor ca 150.000 av de vel to millioner tyrkerne i Tyskland er bosatt. De fleste av virksomhetene har blitt etablert i restaurantsektoren, tjenestesektoren og detaljhandel. Eksakte tall mangler, men tyrkiske "gule sider" for Berlin antyder en tallmessig vekst i siste halvdel av 1990-tallet, dog med et kraftig fall ved utgangen av tiåret, et fall som ble koplet til blant annet en for stor ekspansjon i forhold til det etniske markedet. Restaurantsektoren synes å omfatte rundt 40 prosent av virksomhetene. Pécoude (2000) mener imidlertid at tyskere har svart på etterspøreren etter "etniske produkter", og at annen- og tredjegerasjons innvandrere har blitt mer "tyske" i sitt forbruk. Hovedtyngden av tyrkiskeide virksomheter handler med tyske forretninger, og de ansetter i større grad enn tidligere tyskere og i mindre grad nyankomne tyrkere.

Danmark

Bager & Rezaei (2000) har nylig presentert en omfattende analyse av innvandrere som selvstendig næringsdrivende i Danmark, og de skriver at innvandrerbefolkningen¹³ i Danmark steg fra drøyt 90.000 i 1982 til i overkant av 210.000 i 1996, eller fra 3,4 til 7,2 prosent av befolkningen. Eks-jugoslaver, tyrkere og pakistanere, som dominerte i arbeidsinnvandringsfasen, utgjorde midt på 1990-tallet fortsatt store grupper, blant annet gjennom påfyll fra familieforeninger. I løpet av 1990-tallet kom det imidlertid en god del flyktninger fra land som Iran, Vietnam, Irak og Libanon. Blant de større vest-europeiske innvandrergrupper figurerer land som Tyskland og Norge.

Andelen selvstendig næringsdrivende¹⁴ blant dansker har sunket fra 12,1 prosent i 1982 til 10,4 prosent i 1989 og videre til 8,7 prosent i 1996. På den annen side har andelen vokst betraktelig for pakistanere og tyrkere, fra henholdsvis 8,6 til 30,7 prosent og 1,8 til 18,7 prosent. Andelen selvstendige blant kinesere¹⁵ holdt seg rundt 20 prosent, mens den har variert mye for iranere, muligens på grunn av et lite antall i 1982. I 1996 er imidlertid andelen tett opp til 30 prosent. Eks-jugoslaver skiller seg ut med lavere andeler enn dansker, selv om andelen også for denne gruppen har økt i perioden. (2,4 til 7,0 prosent). For alle andre innvandrere sett under ett har andelen steget fra 9,6 til 13,2 prosent.

Hjarnø (2000) viser imidlertid at 1995/96 var toppår for andelen med egen virksomhet blant både pakistanere, tyrkere og jugoslaver. I 1998 hadde således andelen blant

¹³ Alle innvandrere pluss etterkommere uansett om de har blitt danske statsborgere eller ikke.

¹⁴ Bager og Rezaei definerer andelen selvstendig næringsdrivende som andel av arbeidsstyrken 18-59 år.

¹⁵ Omfatter Folkerepublikken Kina, Taiwan, Hong Kong og Vietnam

pakistanere falt til i underkant av 25 prosent, og andelen blant tyrkere falt til ca 15 prosent¹⁶.

Bager og Rezaei (2000) viser at næringsfordelingen varierer mye mellom forskjellige innvandrergupper. Pakistanere var i 1996 sterkt konsentrert til supermarkeder, kiosker (25 prosent) og mat/næringsmidler (13,7 prosent). Kaféer og liknende er den største enkeltbransjen blant iranere, med 22,4 prosent. I tillegg kommer 6,4 prosent innenfor restaurantbransjen. Blant tyrkere var andelen som drev kaféer og liknende 14,1 prosent og restaurant 5,8 prosent. I tillegg drev 9,7 prosent av dem med salg av mat og næringsmidler og 8 prosent med supermarkeder og kiosker. Kinesere er sterkt konsentrert til spisesteder, dvs 7,9 prosent av dem driver med restauranter og 31,1 prosent driver med kaféer og liknende. Innenfor de samme bransjene har eks-jugoslaver høyere andeler enn det dansker har, men på langt nær så høye som for de andre landene. De er mer lik dansker og innvandrere fra andre land, blant annet med en høyere andel innenfor tjenesteyting.

Konsentrasjonen til noen bransjer er derfor sterk, og analysen til Bager og Rezaei viser at selvstendig næringsdrivende fra fattige land, som Pakistan, Jugoslavia, Tyrkia, Iran og Kina, i mindre grad enn selvstendige fra rike land, skifter bransje, selv om det også er en økende tendens til at nyetableringer skjer utenfor de vanlige bransjene.

Pakistanere, tyrkere og jugoslaver kom til Danmark omtrent samtidig, men har hatt en helt forskjellig utvikling med hensyn til andelen selvstendig næringsdrivende. Hjarnø (2000) kopler dette til bakgrunnen til de tre gruppene. Jugoslavene hadde med seg en industriarbeiderbakgrunn, mens tyrkere og pakistanere i hovedsak kom fra små rurale landsbysamfunn, hvor det å drive for seg selv var mer vanlig.

Bager og Rezaei (2000) sjekket andelen selvstendige i 1996 mot alder og botid i Danmark. Det er ingen entydige mønstre på tvers av landbakgrunn. Med hensyn til alder har iranere og kinesere et felles mønster, med økende andel til og med gruppen 34-41 år, og deretter et fall. For tyrkere og pakistanere er andelen høyest for gruppen 26-33 år, samtidig som andelen er lav for 50-59 åringene. Generelt er det få i gruppen med kortest botid som er selvstendig næringsdrivende. Andelen blant iranere stiger til og med 8-12 års opphold, for deretter å falle sterkt. Generelt er andelen selvstendige høy blant dem med botid på 8-12 år eller 13-17 år. Deretter er det et fall, men andelen tar seg opp for dem med 28 år eller mer botid.

Sverige

Innvandringen til Sverige i moderne tid kjennetegnes av tre faser. Den første gjaldt andre verdenskrig og flyktninger til det da nøytrale Sverige. Mange av de baltiske flyktningene ble værende i landet etter krigsslutt. Den neste fasen var arbeidsinnvandringen på 1960- og 1970-tallet. I tillegg til de nordiske strømmene, var det jugoslaver, grekere, italienere og tyrkere som dominerte denne fasen. Utover 1980-tallet ble flyktningestrømmen viktigere, og sammen med familiejenforeninger har dette ført til at den nordiske andelen av innvandrerbefolkningen har sunket. Utenom Finland og Norge er eks-Jugoslavia, Iran og Tyrkia store innvandringsland (Najib 1994), men flyktningestrømmen har også kommet fra land i Vest-Asia, Latin-Amerika og Afrika.

Nordlund (1999) oppga antallet innvandrereide bedrifter i 1960 til ca 11.000, i 1970 til ca 14.000, i 1980 til ca 20.000 og i 1990 til ca 22.000¹⁷. Andelen innvandrereforetak i handel,

¹⁶ Også Hjarnø sine tall stammer fra Danmarks Statistik, men nivåene varierer litt fra Bager og Rezaei fordi Hjarnø har benyttet en litt annerledes størrelse i nevneren, uten at det gjøres helt klart.

¹⁷ Dette omfatter ikke aksjeselskap, men er handelsbolag, familie- og personlige foretak.

industri- og tjenesteyting økte fra tre prosent i 1960 til ti prosent i 1990, og sterkest var veksten i 1970-årene. Nordlund peker på at det til og med 1980-tallet stort sett var europeiske innvandrere som startet opp egen virksomhet, og mest dansker og tyskere, selv om det i 1980 fantes rundt 300 tyrkere med egen virksomhet. I 1990 hadde andelen selvstendig næringsdrivende født utenom Europa økt til omtrent ¼ av alle foretak eid av utenlandsfødte bosatt i Sverige. Tyrkerne var fortsatt den største gruppen, med 1.700 selvstendige, foran iranere, med drøyt 500. Veksten har samtidig vært sterkere i de større byene, som for eksempel Göteborg, hvor andelen økte fra 5 til 15 prosent. Nordlund peker på at denne utviklingen har sammenheng med at tallet på svenske småbedriftseiere gikk tilbake.

Najib (1999) presenterer 1996-tall for andelen foretakere i forhold til samtlige sysselsatte i aldersgruppen 16-44 år. Blant svensker og innvandrere født i Norden er andelen 12 prosent for menn. 14 prosent av menn født i Vest-Europa driver for seg selv, mens andelen er 17 prosent for menn født i resten av Europa. Blant dem som er født utenfor Europa, er andelen 23 prosent. For kvinner er andelen blant svensker fem prosent, mens den er fire prosent for kvinner født i Norden, 17 prosent for kvinner født i Vest-Europa, åtte prosent for kvinner født ellers i Europa, og ni prosent for kvinner født utenom Europa.

Med unntak av kvinner født i Vest-Europa, øker andelen selvstendig næringsdrivende med "fjernhet". Kvinneandelene er generelt under det halve av andelen for menn. Hvis vi ser på 2. generasjons mannlige innvandrere, ligger andelen nærmere det som gjelder for svensker. Det varierer fra 11 prosent for Norden-innvandrere til 14 prosent for ikke-europeiske innvandrere. Forskjellene er større for kvinner. Det skyldes at 2. generasjons kvinner fra land utenom Norden har omtrent samme tilbøyelighet til å ha egen virksomhet som menn.

Brune (1996) refererer andelen selvstendige for enkeltland. Målt som andel av sysselsatte personer, var ca ¼ av iranere, tyrkere eller arabere selvstendig næringsdrivende. Målt som forekomst per 1.000 innbyggere, lå tyrkere høyest, med 70 foretakere per 1.000 innbyggere. Deretter fulgte syrere og grekere, med ca 52, og indere med ca 45. Blant jugoslaver var forekomsten ca 40 foretakere per 1.000 innbyggere, mens den var ca 35 blant innvandrere fra Storbritannia, Tyskland, Ungarn og Danmark. Forekomsten blant svensker var til sammenlikning ca 25.

Innvandrerforetakere befinner seg, på tross av at de er engasjert i alle typer næringer, fortsatt oftest i detaljhandel og restaurantvirksomheter, samt i vaskerier og renserier (Brune 1996). Generelt har denne konsentrasjonen sammenheng med at svensker har trukket seg ut av disse bransjene. Brune mener den forholdsvis spredte fordelingen av innvandrere i Sverige også har bidratt til at kundekretsen har blitt mer preget av svensker enn det som ellers hadde vært tilfellet.

Najibs (1999) tall for næringsfordelingen baserer seg på antall ansatte i foretakene¹⁸. Industrisektoren omfattet ca 15 prosent av sysselsettingen i innvandrerforetak, mens andelen for andre foretak var ca 35 prosent. Motsatt omfattet tjenestesektoren 85 prosent av de sysselsatte i innvandrerforetak mot 65 prosent i de øvrige foretakene. Svakheten ved disse tallene er åpenbart at mange ansatte kan være svensker, spesielt blant de større foretakene.

¹⁸ Tallene gjelder sysselsatte per bransje i småbedrifter, 0-199 ansatte, fordelt på innvandrerforetak og øvrige foretak, år 1996

Aldersfordelingen viser at andelen selvstendig næringsdrivende innvandrere stiger med alder, fra 2,5 prosent blant dem som er yngre enn 25 år til 39 prosent i aldersgruppen 35-44 år, for deretter å falle igjen til 11,1 prosent i gruppen 55 år og over. Tilsvarende utvikling for øvrige foretakere er en vekst fra 1,1 prosent i den yngste aldersklassen til 36,4 prosent i gruppen 45-55 år, og deretter et fall til 22,9 prosent i den eldste gruppen (Najib 1999).

3.1.3 Sammenfatning

Sammenlikningen av situasjonen i forskjellige land møter åpenbare problemer. Ett er ulike målemetoder som gjør at andelen selvstendig næringsdrivende ikke er direkte sammenliknbar. Det kan skyldes variasjoner med hensyn til hvem som regnes som selvstendig næringsdrivende, eller hvilken gruppe som står under brøkstreken. Et annet problem er innvandringshistorien, hvor USA skiller seg fra land i Vest-Europa, og hvor land i Vest-Europa med en fortid som kolonimakt skiller seg fra andre land. Et tredje problem i forlengelsen av innvandringshistorien er variasjoner med hensyn til botid og aldersstruktur, samt første- og annengenerasjons innvandrere. Et fjerde problem er ulike institusjonelle systemer, hvor USA igjen skiller seg ut, men hvor det kanskje er større forskjell mellom de nordiske landene og Storbritannia enn mellom Storbritannia og USA. Et femte problem er knyttet til næringsstrukturelle forhold, hvor innslaget av industri, bygg/anlegg, tjenesteyting med og uten høye krav til formell utdanning og offentlig sektor kan påvirke tilbøyeligheten blant innvandrere til å starte opp for seg selv. Et sjette problem gjelder de ulike andelene som kan observeres mellom innvandrere fra forskjellige land, men som også kan spores mellom ulike grupper fra samme land.

På tross av disse problemer kan det argumenteres for at det kan være nyttig å gjøre sammenlikninger mellom land. Foran koplek vi valg av land til Esping-Andersens velferdskapitalistiske regimer og pekte på at eventuelle fellestrekk er interessante. Det viser seg at konsentrasjonen til spisesteder og detaljhandel, spesielt mat- og dagligvarer, skiller seg ut som et fellestrekk på tvers av land. Det er også en tendens til at førstegenerasjons innvandrere oftere driver egen virksomhet enn det innfødte eller andre- og tredjegerasjons innvandrere gjør. Imidlertid er det større forskjeller mellom innvandrere fra forskjellige land, og noen av disse landene peker seg ut med høye andeler i flere land. Noen sør- og østasiatiske grupper skiller seg ut, blant annet koreanere, kinesere, indere og pakistanere. Noen grupper i Midt-Østen skiller seg også ut, blant annet iranere og jøder, som kan tilhøre flere land. Blant innvandrere med europeisk landbakgrunn, har grekere pekt seg ut med høye andeler selvstendige. På den annen side er tilbøyeligheten generelt lav blant innvandrere fra Afrika (og svarte) og fra Sør-Amerika.

3.2 Selvstendig næringsdrivende innvandrere i Norge

3.2.1 Norge og migrasjon

Innvandringen til Norge på 1960-tallet var arbeidsmotivert. Med innvandringsstoppen midt på 1970-tallet tok denne strømmen formelt slutt. Grunnlaget for en påfølgende innvandring basert på familiegjenforeninger og –etableringer var imidlertid lagt. Kjededigrasjonen har dermed påvirket sammensetningen av innvandringen til Norge. Resultatet er en forholdsvis stor pakistansk innvandrerguppe. Utover 1980-tallet ble flyktninger og asylsøkere en dominerende gruppe, og disse har kommet fra mange

forskjellige kanter av verden. Chilenerne, vietnamesere, iranere og bosniere er noen viktige grupper. I tillegg har Norge hatt gjensidig fri arbeidsvandring med de andre nordiske landene. Dette har ført mange dansker og svensker til Norge, spesielt i kjølvannet av økonomisk høykonjunktur i Norge og ikke fullt så gode økonomiske tider i nabolandene på 1990-tallet.

I 1980 utgjorde innvandrere¹⁹ 2,8 prosent av den samlede befolkningen, eller 114.000 personer, mens det i 1990 var 183.000 personer og 4,3 prosent (Østby 1992). I løpet av 1990-tallet kom det ytterligere drøyt 100.000 innvandrere, og de 288.000 innvandrerne utgjorde 6,3 prosent av befolkningen (SSB 2001). Av disse tilhørte 238.000 gruppen førstegenerasjons innvandrere, mens 44.000 var annengenerasjon. Det gir en fordeling på 84 mot 16 prosent. Tilsvarende fordeling i 1996 var 86 mot 14 prosent, og det betyr at annengenerasjonsgruppen øker litt mer enn innvandrerbefolkningen.

Det er svensker og pakistanere som i år 2000 utgjør de to største gruppene, med ca åtte prosent av innvandrerbefolkningen hver seg. Deretter følger dansker, iranere, jugoslaver, vietnamesere, med mellom fem og sju prosent, og bosniere og briter med ca fire prosent. Tar vi også med tyrkerne har vi vært innom de største innvandrergruppene etter fødeland. Det er altså forholdsvis få annengenerasjons innvandrere. Unntaket er pakistanergruppen, hvor annengenerasjons innvandrere utgjorde 40 prosent i år 2000, men også vietnamesere peker seg ut, med 28 prosent.

Innvandrerbefolkningen fra fattige land har en yngre alderstruktur enn det tilfellet er for midtland og rike land. Det skyldes til en viss grad at det er flere annengenerasjons innvandrere i denne fattiglandsgruppen. I tillegg påpeker Vassenden (1997) at mange innvandrere kommer til landet i 20-års alderen. Fordi mange av innvandrerne fra fattige land har kommet til landet i løpet av de siste 10-20 årene, vil aldersstrukturen for dem nødvendigvis bli forholdsvis ung. I tillegg er innvandrerbefolkningen definisjonsmessig begrenset til dem som har to utenlandsfødte foreldre. Nordiske blandingspar har trolig vært mer vanlig enn mellom nordmenn og asiater eller afrikanere.

Bildet blir mer variert for enkeltland (tabell 3.1). Pakistanere skiller seg ut med en høy andel i den yngste aldersgruppen. Dette kan skyldes at de begynte å ankomme Norge i arbeidsinnvandringsfasen, og deretter har gjenforening og etablering av familier spilt en viktig rolle. Mange av de yngste tilhører annengenerasjon. Andelen synker fra 1989 til 1997, som den gjør for flere av de andre landene. Imidlertid er det også land hvor andelen i den yngste aldersklassen forblir uendret, som Marokko og India, eller hvor andelen stiger, som for innvandrere fra Sri Lanka og Kina. Også for andre aldersgrupper er det større landspesifikke endringer, som trolig viser tilbake til innvandringshistorisk betingede forhold.

I løpet av perioden 1989 til 1997 har for øvrig innvandrernes aldersstruktur blitt eldre. Det gjelder innvandrere fra fattige land, midtland og rike land. Veksten har kommet fra aldersgruppen 30-39 år og oppover. Blant innvandrere fra fattige land er veksten størst for 30-39 år og 40-49 år, men Pakistan skiller seg igjen ut med størst vekst i aldersgruppen 50-59 år, og det reflekterer igjen denne gruppens noe særegne innvandringshistorie. Blant innvandrere fra rike land har imidlertid den største veksten kommet i aldersgruppen 70 år og over.

¹⁹ Innvandrerbefolkningen defineres som personer bosatt i Norge født av to utenlandsfødte foreldre (1. generasjon), og personer født i Norge med foreldre som er innvandret (2. generasjon). Det betyr at utenlandsfødte med en av eller ingen av foreldrene som utenlandsfødt ikke regnes med. Heller ikke utenlandsadopterte. Hvis alle disse kategoriene hadde blitt tatt med, ville andelen i 1996 vært 9,1 prosent (Vassenden 1997).

Tabell 3.1 *Innvandrerbefolkningen fra enkelte land fordelt på aldersgrupper. 1989 og 1997. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.²⁰*

	-15 år	16-19 år	20-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60-69 år	70 år +
1989:								
Danmark	8,5	6,0	21,4	16,6	16,5	15,1	10,8	5,2
Tyskland	7,0	5,5	20,4	17,5	19,8	14,8	6,5	8,5
Polen	19,0	5,4	21,1	26,2	13,6	4,9	6,0	3,9
Tyrkia	34,0	10,7	26,9	15,5	8,6	3,1	0,9	0,3
Marokko	28,7	7,8	31,3	18,3	8,9	4,1	0,8	0,1
Sri Lanka	18,9	8,5	46,8	18,3	5,0	1,5	0,7	0,2
Iran	26,6	5,5	36,0	21,9	5,9	2,7	1,2	0,3
Pakistan	40,7	7,6	19,8	16,0	11,3	3,4	0,8	0,4
India	24,6	6,7	26,3	22,8	11,8	4,2	2,2	1,4
Vietnam	32,7	10,7	25,2	17,7	6,8	3,9	2,0	1,0
Kina	17,1	5,5	29,2	25,0	10,3	5,3	4,1	3,4
1997:								
Danmark	6,1	1,8	12,6	21,2	15,2	15,7	13,3	14,0
Tyskland	5,3	1,5	12,1	19,6	16,9	20,1	10,9	13,8
Polen	13,6	5,1	12,6	21,9	23,9	10,3	3,4	9,1
Tyrkia	29,7	7,4	21,7	21,2	11,7	5,4	2,1	0,8
Marokko	28,5	6,3	16,9	26,2	12,6	6,3	2,5	0,6
Sri Lanka	26,8	3,5	17,0	36,6	11,5	3,0	1,0	0,6
Iran	23,4	6,7	12,9	34,6	15,1	4,3	2,0	1,0
Pakistan	35,4	8,4	17,5	16,0	12,5	7,5	2,0	0,9
India	24,7	5,4	14,4	23,2	18,3	8,5	2,8	2,8
Vietnam	28,9	7,5	21,5	20,2	12,4	4,7	2,8	2,1
Kina	20,6	3,9	12,1	26,1	19,5	7,5	3,9	6,2

Den regionale fordelingen er forholdsvis stabil over tid når vi ser på grupper av land, men den varierer mellom landgruppene. Fordelingen for 1997 er vist i tabell 3.2 nedenfor. Det generelle trekket er at innvandrere fra fattige land i langt større grad enn de to andre landgruppene er bosatt i Oslo. Med 42 prosent mot drøyt 20 prosent er andelen faktisk mer enn det dobbelte. Det faktum at nesten halvparten av innvandrere fra fattige land bor i Oslo, legger viktige premisser for både den interne samhandlingen blant innvandrere fra disse landene og for relasjonene til det norske samfunnet. Den regionale fordelingen er mye jevnere for innvandrere fra rike land, og andelen som er bosatt i de minste kommunene, er like stor som andelen bosatt i Oslo.

²⁰ Antall innvandrere i hvert land (1989/1997): Danmark (23.649/24.469); Tyskland (9.675/9.950); Polen (6.705/7.076); Tyrkia (8.756/10.543); Marokko (4.400/5.371); Sri Lanka (8.099/9.986); Iran (9.545/10.692); Pakistan (19.088/23.405); India (5.796/6.761); Vietnam (12.770/15.417); Kina (4.591/5.261).

Tabell 3.2 *Innvandrerbefolkningen fordelt på kommunegrupper etter tettstedsstørrelse, pluss Oslo omland. Fattige land, midtland og rike land i 1997. Andelene summerer seg til 100 horisontalt²¹.*

	-5.000	5-15.000	15-50.000	50.000 +	Oslo	Oslo oml. ²²
Fattige land	11,6	8,4	15,8	14,0	42,3	8,0
Midtland	18,5	10,6	16,0	17,6	25,8	11,4
Rike land	20,1	12,5	17,6	16,0	21,8	12,0

Det stabile mønsteret som avdekkes for de tre landgruppene, fattige land, midtland og rike land, brytes til en viss grad opp når enkeltland trekkes inn (tabell 3.3). I tillegg blir variasjonene mindre stabile over tid. Mens fordelingen blant dansker og tyskere er noenlunde lik den for riklandsgruppen, er forskjellene større for innvandrere fra fattige land. Lankesere og iranere har i løpet av perioden blitt mer konsentrert til Oslo, etter å ha hatt et forholdsvis spredt mønster. Dette er et vanlig mønster blant flyktninger. Bosettingspolitikken fordelte dem utover landet, mens flytting deretter har ført mange av dem til Oslo. Marokkanere og pakistanere representerer grupper med en i utgangspunktet sterk konsentrasjon til Oslo, som har forsterket seg i løpet av perioden. Den motsatte tendensen finner vi imidlertid blant kinesere. En mindre andel bor i Oslo, omlandet til Oslo og de største byene i 1997 enn i 1989.

Konsentrasjonen til Oslo blant innvandrere fra fattige land representerer et potensielt marked for innvandrere som startet opp egen virksomhet, og som tar sikte på å dekke en etnisk basert etterspørsel. Imidlertid ser vi at det uansett ikke dreier seg om så mange mennesker, slik at en eventuelt spesifikk etnisk etterspørsel raskt blir dekket. Den forholdsvis unge aldersstrukturen betyr at foreldrene legger føringer på forbruket, men samtidig dreier dette seg om ungdom som vokser opp i en norsk hverdag og blir påvirket av de samme faktorene som innfødt norsk ungdom. Vi kan derfor forvente at de yngre generasjonene tilpasser seg annerledes enn foreldregenerasjonen.

²¹ Antall i de enkelte landgruppene: Fattige land: 146.274; Midtland: 45.912; Rike land: 46.090.

²² Denne kategorien omfatter kommunene Oppegård, Bærum, Asker, Fet, Rælingen, Enebakk, Lørenskog, Skedsmo, Nittedal, Hole, Lier og Røyken..

Tabell 3.3 *Innvandrerbefolkningen fordelt på kommunegrupper etter tettstedsstørrelse, pluss Oslo og Oslo omland. 1989 og 1997. Andelen summerer seg til 100 horisontalt.*²³

	-5.000	5-15.000	15-50.000	50.000 +	Oslo	Oslo omland
1989:						
Danmark	24,1	14,1	17,6	10,1	20,6	13,4
Tyskland	21,2	11,7	16,3	13,7	24,2	12,9
Polen	16,3	10,8	17,0	15,3	29,7	10,8
Tyrkia	5,6	6,0	25,4	13,6	42,6	6,8
Marokko	2,7	2,5	3,7	5,8	81,3	4,1
Sri Lanka	28,7	8,8	7,2	22,9	29,8	2,5
Iran	23,9	16,7	17,9	13,8	15,2	12,5
Pakistan	2,5	2,3	6,5	5,8	75,1	7,8
India	9,3	8,1	15,3	10,8	46,7	9,8
Vietnam	6,6	12,8	22,7	26,8	20,3	10,9
Kina	7,1	7,7	11,9	21,9	45,3	6,2
1997:						
Danmark	21,4	13,6	20,0	11,7	20,1	13,3
Tyskland	19,8	11,9	18,0	16,4	21,8	12,1
Polen	16,2	11,8	21,0	14,2	27,0	9,8
Tyrkia	3,6	5,5	24,1	17,4	43,1	6,2
Marokko	2,2	2,4	5,1	5,7	80,8	3,8
Sri Lanka	22,4	9,1	6,6	15,1	43,5	3,2
Iran	10,0	10,2	17,7	14,8	34,6	12,7
Pakistan	1,6	1,7	6,9	4,7	77,1	7,9
India	5,7	7,4	17,2	11,0	48,1	10,6
Vietnam	6,5	11,7	24,2	22,5	25,1	10,1
Kina	9,7	8,9	15,0	18,4	42,2	5,7

3.2.2 Om arbeidsmarkedet og selvstendig næringsdrivende

Vi kan regne ut andelen selvstendig næringsdrivende på flere måter. Én mulighet er å ta utgangspunkt i dem som er registrert med næringsinntekt. Problemet med denne tilnærmingen er at man kan ende opp med næringsinntekt i registeret uten å drive for seg selv, og man kan ende opp med null i næringsinntekt selv om man har egen bedrift. En annen mulighet er å ta utgangspunkt i registrerte bedriftseiere. Statistisk sentralbyrå fant innvandrere som eier bedrifter, ved å kople innvandrere med Momsmanntallet og deretter Bedrifts- og foretaksregisteret. Det betyr at alle som hadde bedrift i løpet av året, er kommet med, også de som ikke har hatt bedrift hele året. Dermed blir det overlapp mellom gruppen selvstendig næringsdrivende og for eksempel lønnstakere. En tredje mulighet er å benytte seg av SSBs arbeidsmarkedsklassifisering, hvor folk er koplet til kun én kategori, for eksempel selvstendig næringsdrivende eller lønnstaker. Dette reflekterer situasjonen på et gitt tidspunkt i løpet av året. Svakheten er at ikke alle som både eier bedrift og jobber, kommer med.

²³ N (1989/1997)= Danmark (17.004/17.772); Tyskland (6.508/7.589); Polen (4.464/5.924); Tyrkia (5.990/9.216); Marokko (3.035/4.746); Sri Lanka (4.761/8.497); Iran (5.227/8.841); Pakistan (15.305/20.847); India (4.574/5.485); Vietnam (8.664/14.574); Kina (2.597/4.072)

Presentasjonen nedenfor benytter de to sistnevnte metodene. SSBs klassifisering er nyttig for å vise fordelingen på lønnsarbeidere, selvstendige, arbeidsledige og annet. På den annen side er registreringen av bedrift nyttig fordi det gir en kopling til næringsfordeling. Jeg vil bruke bedriftsalternativet mest, men begynner med arbeidsmarkedtilknytningen.

Sammenhengen mellom lønnsarbeid, arbeidsledighet, selvstendig og annet

Vi vil behandle kvinner og menn hver for seg fordi de har forskjellige tilpasninger til arbeidsmarkedet. For menn kan vi oppsummere fordelingen på lønnsstaker, selvstendig næringsdrivende, arbeidsledig og annet²⁴ i følgende hovedpunkter:

- i) Med få unntak øker andelen *lønnstakere* og andelen *selvstendig næringsdrivende* fra innvandrere i fattiglandsgruppen via midtland til innvandrere i riklandsgruppen. På den annen side synker andelen *arbeidsledige* fra gruppen fattige land til gruppen rike land i alle aldersgrupper. Det er i hovedsak også tilfellet for kategorien '*annet*'.
- ii) Både andelen *lønnstakere* og andelen *selvstendige* øker med alder fram til et visst punkt, for deretter å synke igjen. Dette gjelder alle tre landgrupper. For innvandrere fra fattige land og midtland øker verdiene fram til gruppen 40-49 år, mens den øker fram til og med gruppen 50-59 år for innvandrere fra rike land. Differansen mellom rike land på den ene side og fattige land og midtland på den annen side øker med stigende alder.
- iii) Andelen *arbeidsledige* synker kontinuerlig med stigende alder for innvandrere fra fattige land og midtland, mens andelen stabiliserer seg fra og med gruppen 40-49 år blant innvandrere fra rike land. Dette betyr at differansen mellom fattige land/midtland og rike land synker med stigende alder for arbeidsledigheten. Også andelen innvandrere som faller i kategorien '*annet*', synker med stigende alder, men stiger naturlig nok igjen i den eldste aldersgruppen, 60-69 år. Differansen blir større mellom fattige land/midtland på den ene side og rike land på den annen side.
- iv) Perioden 1989 til 1993 dekker en markert økonomisk nedgangskonjunktur i den norske økonomien, mens perioden 1993 til 1997 dekker en oppgangskonjunktur som i 2001 fortsatt holder stand. Andelen *lønnstakere* falt fra 1989 til 1993, men steg fram til 1997, og til et nivå høyere enn 1989-nivået. Generelt var endringene større for innvandrere fra fattige land. *Arbeidsledigheten* steg fra 1989 til 1993. Deretter sank den igjen til 1997. Endringene var størst blant innvandrere fra fattige land, men nivået i 1997 var gjennomgående ikke lavere enn i 1989. Unntaket er den yngste aldersgruppen. De eldre har større vansker med å komme inn på arbeidsmarkedet igjen. Andelen *selvstendige* ble i langt mindre grad påvirket av utviklingen i økonomien. For de fleste grupper gikk andelen noe ned fra 1989 til 1993, for deretter å stige igjen.

Konklusjonen er at samspillet i arbeidsmarkedet i første rekke går mellom kategorien lønnsstaker og kategoriene arbeidsledig og delvis '*annet*'. Andelen selvsysselsatte stiger med alderen fram til et visst punkt, som ligger høyere for innvandrere fra rike land enn fra fattige land. Generelt er også innvandrere fra rike land i større grad selvsysselsatte enn det innvandrere fra fattige land er.

I hovedsak gjør et tilsvarende mønster seg gjeldende for kvinner, men andelene som er lønnsstakere, selvstendige eller arbeidsledige er generelt lavere. Derimot er andelen kvinnelige innvandrere i kategorien '*annet*' høyere enn den er for menn. Et annet forhold er at innvandrerkvinner fra midtland og rike land er mer lik hverandre enn tilfellet er for menn i de to gruppene. Et tredje forhold er at andelen lønnsstakere og selvstendig

²⁴ '*Annet*' omfatter kategoriene sysselsettingstiltak, opplæringstiltak, attføringstiltak, sykemeldt, utdanning, ufør, attføring, alderspensjon og annet.

næringsdrivende når toppen i en høyere aldersklasse blant kvinner enn blant menn, enten 40-49 år eller 50-59 år. Et fjerde forhold er at andelene selvstendig næringsdrivende blant kvinner ikke på samme måte som for menn, påvirkes av de økonomiske konjunktorene. Det kan skyldes at kvinner i større grad befinner seg i offentlig sektor, spesielt innenfor helse der det fram til i dag ikke har vært vanlig å drive for seg selv. I tillegg kommer den forholdsvis høye andelen kvinner i kategorien 'annet', og dette dreier seg blant annet om hjemmeværende kvinner.

3.2.3 Nærmere om innslaget av selvstendig næringsdrivende

Landgrupper

Blant menn er andelen selvstendig næringsdrivende i 1989 og 1993 større for registrerte bedriftseiere enn for arbeidsmarkedsstatusfordelingen (tabell 3.4). Det gjelder alle tre landgrupper. I 1997 gjelder dette kun for innvandrere fra fattige land, mens det motsatte er tilfellet blant innvandrere fra midtland og rike land. Hvorfor det er slik, kan vi ikke fastslå med sikkerhet. Det kan ha sammenheng med bedre statistikkregistrering. I løpet av 1990-tallet har statistikken fanget opp flere tjenesteytende bedrifter. Det kan også ha sammenheng med en utvikling hvor gründere har startet opp virksomheter på siden av et lønnsarbeid og senere gått over i delt eierskap.

Blant kvinner er det i hele perioden en større andel selvstendige når man benytter fordelingen etter arbeidsmarkedsstatus enn registrerte bedriftseiere. Det gjelder stort sett for innvandrere i alle tre landgrupper. En mulig årsak til at mønsteret for kvinner avviker fra det for menn, kan være at de ikke tjener (nok) på virksomheten og dermed havner i andre kategorier.

Andelen selvstendig næringsdrivende øker, som vist foran, med *alderen* inntil et visst punkt, og dette punktet kommer på et lavere alderstrinn blant innvandrere fra fattige enn fra rike land (tabell 3.4). *Botid* er en annen viktig variabel i forhold til hvor mange som driver for seg selv (tabell 3.5). For menn er det mulig å kople denne variabelen til alder, slik at vi kan sjekke både botid og alder samtidig. I utgangspunktet antar vi at det er en sammenheng mellom alder og botid, og det bekreftes i en korrelasjonstest²⁵.

Hovedtrekkene er:

- i) Økende botid, med klassene 0-4 år, 4-14 år og 15 år +, gir økt andel selvstendig næringsdrivende i alle tre landgrupper, fattige land, midtland og rike land. Denne veksten er generelt større enn det som er tilfellet for økende alder, spesielt gjelder det innvandrere fra fattige land.
- ii) Økende botid bidrar til å gjøre differansen mellom fattige og rike land mindre. For eksempel var andelen selvstendige 40-49 åringer i 1989 henholdsvis 1,3 og 9,4 prosent for innvandrere fra fattige og rike land som hadde vært i Norge 0-4 år. Når botiden steg til 15 år eller mer, var andelene 12,3 og 16,4 prosent.
- iii) Andelen som driver for seg selv, øker fortsatt med stigende alder fram til et visst punkt, men det varierer litt mellom botidsgruppene hvor knekkpunktet kommer for de tre landgruppene. Knekkpunktet varierer også på de tre tidspunktene 1989, 1993 og 1997. På den annen side er det et generelt trekk at andelen selvstendig næringsdrivende blant innvandrere fra fattige land i prosentpoeng øker mer med alder for lang enn kort botid. I 1993 og 1997 er veksten også større i relative termer.

²⁵ Korrelasjonen er signifikant på 0,01 nivå, med en Pearson korrelasjonskoeffisient på 0,442.

Dette betyr at botid har en effekt på sjansen for å være selvstendig næringsdrivende uavhengig av alder. Men alder betyr også noe uavhengig av botid. Hva som betyr mest varierer mellom landgruppene. Botid synes å ha en større effekt enn alder for innvandrere fra fattige land enn rike land, mens alder betyr mer blant innvandrere fra rike land. I tillegg synes de to faktorene å være gjensidig forsterkende.

Utdanning fører til en noe mer uklar sammenhengen mellom botid og andelen selvstendig næringsdrivende, og vi kan oppsummere i følgende punkter for aldersgruppen 40-59 år:

- i) Kategorien med 'ukjent' utdannelse domineres av innvandrere som har vært i landet mindre enn fem år, og dette forholdet påvirker trolig variasjoner etter alder og hvilke landgrupper som har høyest andel i de enkelte botidsklasser.
- ii) Andelen selvstendig næringsdrivende øker ikke med stigende botid i alle kategorier. De fleste unntakene er å finne i 'ingen utdanning' og 'mindre enn videregående', samtidig som det i 1997 kun er 'ukjent utdanning' som følger hovedmønsteret. Det er innvandrere fra rike land som avviker mest.
- iii) I 1989 og 1993 er det, når vi ser bort fra 0-4 år, enten innvandrere med mindre enn videregående eller med videregående utdanning som i størst grad driver for seg selv. I 1997 er det likt fordelt mellom disse to kategoriene og 'ingen utdanning'.
- iv) For 'mindre enn videregående', 'videregående' og 'ukjent' øker andelen selvstendig næringsdrivende fra fattige til rike land. Blant innvandrere med mer enn videregående utdanning er differansen generelt mindre, og for kategorien med lengst botid er andelen høyest blant innvandrere fra fattige land.

Det fleste av disse trekkene gjør seg også gjeldende for aldersgruppen 20-39 år, selv om det er et enda mer uklart mønster med hensyn til andelen selvstendige og stigende botid. Problemet med registreringen av utdanning og den høye andelen i kategorien 'ukjent' kan på grunn av skjevfordelinger ligge til grunn for noe av uklarhetene. Det gjenspeiler seg i at innvandrere med kort botid dominerer 'ukjent'-kategorien. Men samtidig er det ikke overraskende at andelen selvstendig næringsdrivende er lavere blant dem med lengst utdanning enn de på lavere trinn. Mange langtidsutdannede havner i offentlig sektor, mens det er mer vanlig å drive for seg selv i flere håndverksyrker. Det er også som forventet at innvandrere fra rike land i større grad enn fra fattige land driver for seg selv i utdanningskategoriene på lavere trinn.

Andelen selvstendig næringsdrivende blant innvandrere varierer også *regionalt*, men variasjonene er ikke like entydige (tabell 3.6). Blant menn i aldersgruppen 40-59 år gjør følgende momenter seg gjeldende:

- i) Tendensen til at andelen som driver for seg selv, stiger fra fattige til rike land, gjelder for de fleste kommunegrupper. Storbyene eksklusiv Oslo er unntaket, på grunn av lave andeler for innvandrere fra midtland og rike land.
- ii) Andelen selvstendig næringsdrivende er generelt lavere i de største byene og i Oslo enn i de andre kommunegruppene. Det gjelder spesielt for innvandrere fra midtland og rike land. Andelen er generelt høyest i de tre kommunegruppene med minst tettstedsstørrelse. Forskjellene er langt mindre for fattiglandsgruppen.

Menn i aldersgruppen 20-39 år følger i hovedsak det samme mønsteret som angitt i de to foregående punktene, men generelt på et lavere nivå. Blant kvinner er differansene mellom kommunegruppene langt mindre enn for menn. Det er likevel en antydning til at andelen selvstendig næringsdrivende er noe lavere blant innvandrerkvinner i de største byene, eksklusiv Oslo.

Det kan virke noe overraskende at andelen selvstendig næringsdrivende innvandrere fra fattige land ikke er høyere i Oslo enn andre steder i landet i og med at denne gruppen, som vist foran, er så sterkt konsentrert til Oslo. Det virker ikke som et stort etnisk marked betyr noe fra eller til for om man driver for seg selv, eller så er antallet innvandrere i Oslo likevel for lavt til at det etniske markedet makter å gi det nødvendige økonomiske grunnlaget. Én mulig forklaring kan være at det er lettere for innvandrere fra fattige land å få lønnsarbeid på større steder. Det kan oftere være posisjoner ledig på grunn av høyere gjennomtrekk, og spesielt under en økonomisk høykonjunktur. I økonomisk dårligere tider kan det motsatte være tilfellet. Antallet ledige posisjonene blir langt færre, kravene skjerpes og innvandrere når ikke i samme grad opp. Dermed faller en større andel av innvandrere fra fattige land utenfor arbeidsmarkedet, slik tallene foran indikerer.

Tabell 3.4 *Andelen selvstendig næringsdrivende blant menn og kvinner i 1997, etter alder og landgrupper, basert på arbeidsmarkedsstatus og registrerte eiere av bedrifter. Ingen andeler summerer seg til 100.²⁶*

	Fattig land		Midtland		Rike land	
	Arb.mark	Bedrift	Arb.mark	Bedrift	Arb.mark	Bedrift
Menn						
1997						
20-29 år	2,4	3,2	3,6	1,5	2,7	1,7
30-39 år	4,3	4,6	7,0	4,7	9,3	6,0
40-49 år	6,0	5,9	8,1	6,5	11,0	8,7
50-59 år	5,1	5,7	8,7	6,4	11,5	9,8
60-69 år	2,8	2,4	7,9	5,1	9,5	8,9
Kvinner						
1997						
20-29 år	1,3	1,4	1,1	0,4	1,2	0,4
30-39 år	2,2	1,9	3,6	1,5	4,6	2,0
40-49 år	2,8	2,8	5,3	2,2	6,8	3,2
50-59 år	2,5	1,9	4,9	3,2	6,7	3,2
60-69 år	1,6	0,7	3,4	1,7	4,4	2,1

²⁶ N varierer fra ca 1.000 til ca 22.700 blant menn, og fra ca 1.100 til ca 18.500 blant kvinner
NIBR prosjektrapport 2001:15

Tabell 3.5 *Andelen selvstendig næringsdrivende menn i 1997, etter botid i gitte aldersgrupper, basert på registrerte eiere av bedrifter. Ingen andeler summerer seg til 100.²⁷*

Menn, 1997	20-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60-69 år
0-4 år					
Fattige land	1,1	1,1	0,6	0,2	0,0
Midtland	1,0	2,5	2,8	1,9	1,1
Rike land	1,2	1,7	3,9	3,4	3,8
5-14 år					
Fattige land	3,3	4,5	4,4	3,6	1,0
Midtland	1,5	5,3	5,2	4,3	2,9
Rike land	1,3	6,6	6,9	8,8	4,9
15 år +					
Fattige land	4,9	8,1	9,3	7,3	3,4
Midtland	2,8	8,1	9,1	7,9	5,9
Rike land	3,2	10,7	11,7	10,7	9,6

Tabell 3.6 *Andelen selvstendig næringsdrivende menn og kvinner i alderen 40-59 år i 1997, etter kommunegruppe og gitt landgruppe. Ingen andeler summerer seg til 100.²⁸*

40-59 år 1997	0-5.000	5-15.000	15-50.000	50.000 +	Oslo kommune	Oslo omland
Menn:						
Fattige land	5,4	7,4	8,4	6,2	6,5	7,1
Midtland	9,7	10,5	9,7	3,9	8,1	7,1
Rike land	13,3	13,9	11,9	5,4	10,9	11,5
Kvinner						
Fattige land	2,3	2,9	3,1	1,7	3,1	3,4
Midtland	4,9	3,8	3,0	1,0	2,1	3,3
Rike land	5,3	3,8	3,4	2,6	3,1	3,7

Enkeltland

Variasjonen i andelen selvstendig næringsdrivende er langt større for enkeltland enn den er for landgrupper (tabell 3.7). Rangeringen av land er heller ikke den samme for de to måtene å beregne andelen selvstendig næringsdrivende på (arbeidsmarkedsstatus og registrerte bedriftseiere). En sammenlikning av andeler for hvert årstall og over tid avdekker følgende:

i) *Forholdet mellom andeler basert på registrerte bedrifter og på registrerte selvstendig næringsdrivende:* Blant menn, både 20-39 år og 40-59 år, er det generelt høyere andeler

²⁷ N varierer fra ca 80 til ca 16.400. Det er i de to eldste aldersgruppene og med kortest botid vi finner de laveste tallene. 50-59 år/0-4 år: fattige land (461); midtland (467); rike land (263). 60-69 år/0-4 år: fattige land (340); midtland (88); og rike land (79). 60-69 år/5-14 år: fattige land (611); midtland (308); og rike land (267).

²⁸ For menn varierer N fra 873 i Oslo omland/rike land til 7.290 i Oslo/fattige land. For kvinner varierer N fra 1.020 i Oslo omland/midtland til 5.255 i Oslo/fattige land. De fleste tallstørrelsene ligger mellom 1.000 og 2.000 personer.

for bedriftseiere enn selvstendig næringsdrivende. Størst er differansen for pakistanske menn i alderen 40-59 år. For noen land er det imidlertid et motsatt mønster, men dette varierer på de tre tidspunktene, 1989, 1993 og 1997. Blant disse landene kan vi merke oss Kina, som går fra en høyere andel registrert som selvstendige i 1989 til en høyere andel bedriftseierregistreringer i 1997.

For kvinner er variasjonene generelt mindre, men tyske kvinner skiller seg ut med en høyere andel registrerte selvstendig næringsdrivende enn bedriftseiere. Det gjelder begge aldersgrupper, og på alle tre tidspunkter.

ii) *Om variasjonene i andeler over tid:* Blant menn i begge aldersgrupper er det generelt større variasjoner i andelene basert på bedriftsregistreringer enn på registrerte selvstendig næringsdrivende. Utviklingen for andelen registrerte bedrifter blant 40-59 åringene viser samtidig at for flere land er verdien høyest i 1993, da nedgangskonjunktoren var på sitt sterkeste. Asiatiske land med en forholdsvis kort innvandrers historie i Norge (Sri Lanka, Iran, Vietnam og Kina) følger ikke dette mønsteret. Det gjør derimot pakistanere og indere, som har en lengre historie. Et slikt mønster mangler generelt blant mannlige 20-39 åringer. Vi finner ikke noe tilsvarende mønster blant kvinnelige innvandrere.

iii) *Rangeringen av andelene:* Uansett målemetode er det generelt sett de samme landene som har de høyeste andelene, men rangeringen varierer noe. Det er litt større variasjon i rangeringen blant kvinner, og det skyldes sannsynligvis lavere og jevnere andeler.

Forskjellene i andeler som er avdekket for de to registreringsmåtene, kan skyldes systematiske registeringsfeil. I den grad det er mulig å si noe om dette ved å se på tallene, tyder variasjonene etter land på at det ikke er mer feil i den ene måten enn den andre. Hovedmønsteret med høyere andeler for registrerte bedrifter kan også skyldes at en del innvandrere driver bedrift på siden av vanlig lønnsarbeid, men at de tjener så lite på bedriftsengasjementet at de forblir registrert som lønnstakere. Muligens kan det også dreie seg om felleseie som gjør at inntektene for den enkelte blir mindre. Ytterligere en mulighet er at arbeidsmarkedsklassifiseringen gjøres på ett bestemt tidspunkt i løpet av året, mens registreringen av momspliktige bedrifter gjelder hele året. Da kan en høyere andel basert på registrerte bedrifter skyldes oppstarter som har gått skeis ganske raskt, og uten noe særlig inntekt.

Når det gjelder konkrete andeler og rangeringen av land, må det understrekes at jeg har valgt å presentere et utvalg land basert på at de har et tilstrekkelig antall innvandrere som driver egen virksomhet, samtidig som alle tre landgrupper skal være representert, og helst med land fra forskjellige deler av verden (tabell 3.7). Rangeringen av land samsvarer dermed neppe med en tilsvarende for alle land.

i) *Andeler basert på registrerte bedrifter:*

Blant *mannlige 40-59 åringer* er det danskene som har den høyeste andelen i 1989 og 1993, med 18,6 og 20,8 prosent. I 1997 er det derimot kineserne som ligger høyest med 19,0 prosent, mens danskene er nest høyest (14,9 prosent). Kineserne har hatt en sterk vekst i perioden. Den nest høyeste andelen i 1989 sto indere for, med 15,2 prosent, og indere har fortsatt en høy andel i 1997, dvs 12,4 prosent som da var tredje høyest. Tyske menn hadde den tredje høyeste andelen i 1989 (12,4 prosent), men falt ned til femte plass i 1997 (8,8 prosent). Pakistanske menn startet ut med 11,8 prosent i 1989 og sluttet med 11,5 prosent i 1997, etter å ha vært oppe i nesten 15 prosent i 1993. Det er fjerde og tredje høyest.

Mye av det samme mønsteret gjør seg gjeldende også for *menn i alderen 20-39 år*, men nivåene er generelt lavere. For danskene synker andelen fra 16,4 til 10,0 prosent i løpet av

perioden, mens den stiger fra 5,0 til 12,4 prosent blant kineserne. Pakistanere i denne aldersgruppen skiller seg imidlertid ut fra mønsteret for 40-59 åringene. De har i hele perioden den nest høyeste andelen, en andel som øker fra 8,7 prosent i 1989 til 10,2 prosent i 1997. Inderne skiller seg ut i motsatt retning, med en lavere rangering sammenliknet med den eldste aldersgruppen, dvs femteplass (6,6 og 8,3 prosent).

Den høyeste andelen blant *kvinner i alderen 40-59 år* står danskene for i 1989 (4,4 prosent), men i 1993 og 1997 er det indiske kvinner som har den høyeste andelen, med 6,9 og 6,3 prosent. Mens de danske kvinnene kommer ut med den tredje høyeste andelen i 1993 og 1997, er det de kinesiske kvinnene som er nummer to (6,6 og 5,4 prosent). Tyske og pakistanske kvinner går også inn blant de fem høyeste andelene.

Blant *kvinner i alderen 20-39 år* starter de indiske kvinnene ut med den høyeste andelen (3,4 prosent), men andelen er høyest blant pakistanske kvinner i 1993 og 1997 (4,4 prosent). Kinesiske kvinner går fra nummer seks til nummer to i løpet av perioden, men bak dette ligger det en beskjedne vekst, fra 2,1 til 3,6 prosent, som understreker at vi skal være forsiktige med å trekke bastante konklusjoner.

ii) *Andeler basert på registrerte selvstendig næringsdrivende:*

Også basert på denne målemetoden er det danskene blant *mennene i alderen 40-59 år* som har den høyeste andelen i 1989 og 1993, med henholdsvis 15,0 og 14,9 prosent, mens det i 1997 er kineserne som ligger øverst, med 16,5 prosent. Inderne er igjen nummer to og tre, med ca 11 prosent. De pakistanske mennene ligger imidlertid et par hakk lavere denne gangen, med andeler stigende fra 5,2 til 7,3 prosent.

De samme trekkene gjør seg gjeldende for *menn i alderen 20-39 år*. Danskene ligger øverst med ca ti prosent i 1989 og 1993, mens kineserne er øverst i 1997, men denne gangen med omtrent samme andel som danskene, dvs 10,4 prosent. For øvrig figurerer stort sett de samme landene som nevnt tidligere, med de høyeste andelene. Polen utgjør unntaket, med andeler som er fjerde og tredje høyest.

Blant *kvinner* er det som påpekt foran, generelt mindre forskjeller og dermed også mindre relevant å rangere landene. Imidlertid er det noen som skiller seg ut. I *alderen 40-59 år* gjelder det kinesere, dansker og tyskere. De kinesiske kvinnene ligger øverst i 1989, mens de tyske topper i 1993 og 1997. Også i *aldersgruppen 20-39 år* har disse tre gruppene de høyeste andelen, men i 1989 og 1993 er det egentlig bare tyske kvinner som skiller seg ut. I 1997 ligger derimot de kinesiske kvinnene høyest, foran tyske kvinner.

Tabell 3.7 *Andelen selvstendig næringsdrivende menn og kvinner i alderen 40-59 år i 1989, 1993 og 1997 fra noen utvalgte land, basert på arbeidsmarkedsstatus og registrerte eiere av bedrifter. Ingen andeler summerer seg til 100.²⁹*

40-59 år	1989		1993		1997	
	Bedreg	Arbmark	Bedreg	Arbmark	Bedreg	Arbmark
Menn						
Danmark	18,6	15,0	20,8	14,7	14,9	13,8
Tyskland	12,4	10,6	12,7	9,3	8,8	10,4
Polen	5,6	7,7	8,8	5,9	7,0	8,1
Tyrkia	5,6	3,6	7,9	3,3	6,9	3,4
Marokko	8,5	4,9	10,0	3,7	5,2	2,6
Sri Lanka	0,8	0,6	1,5	1,5	2,1	1,1
Iran	3,1	3,4	6,9	1,7	8,8	5,8
Pakistan	11,8	5,2	14,7	5,8	11,5	7,3
India	15,5	11,0	16,1	12,4	12,4	11,1
Vietnam	2,0	2,0	3,4	3,0	4,0	3,2
Kina	6,6	10,1	11,9	12,0	19,0	16,5
Kvinner						
Danmark	4,4	7,4	5,9	7,1	5,0	6,7
Tyskland	4,1	6,6	4,7	7,9	3,5	9,0
Polen	2,0	2,4	2,3	2,8	3,1	3,6
Tyrkia	0,3	0,0	0,9	0,0	2,5	0,7
Marokko	0,0	0,0	0,6	0,0	0,4	0,0
Sri Lanka	1,0	1,6	1,7	0,6	1,6	0,3
Iran	2,3	2,8	3,0	2,2	4,0	3,6
Pakistan	2,2	2,4	4,6	1,9	4,7	2,3
India	4,2	3,4	6,9	5,5	6,3	4,3
Vietnam	2,3	0,3	3,3	1,5	3,7	3,2
Kina	4,0	9,7	6,6	6,0	5,4	6,9

Konklusjonen er at andelen selvsysselesatte varierer forholdsvis mye mellom land som tilhører fattiglandsgruppen. Det er pakistanere, indere og kinesere som skiller seg ut med høye andeler. Dette er innvandrergupper med ulik innvandringshistorie. Pakistanerne og indere begynte å ankomme Norge i perioden med arbeidsinnvandring, med påfølgende kjedemigrasjon basert på familiegjenforening og –etablering, slik at de i dag er en av de store innvandrergruppene. Kineserne derimot er forholdsvis få i antall, og mange av dem har kommet de siste 10-20 årene. Men kineserne representerer en tradisjonell diasporagruppe³⁰ som tradisjonelt har hatt en høy tilbøyelighet til å drive egen virksomhet i det landet de for lengre eller kortere tid oppholder seg.

²⁹ For danske, tyske og pakistanske menn er N hele tiden høyere enn 1.000. I 1997 er det ingen land hvor N for menn er under 500. I 1989 derimot ligger både lankesere og iranere mellom 200 og 300. Det samme mønsteret gjør seg gjeldende for kvinner, men antallet er noe lavere for flere land. I 1989 betyr det at N for marokkanske, lankesiske, og iranske kvinner ligger rundt 100, mens N for tyrkiske, indiske og kinesiske kvinner ligger mellom 200 og 300. Og i 1997 er N for marokkanske kvinner mellom 200 og 300.

³⁰ Kinesere er en av verdens største diasporagrupper (Segal 1993). Grunnlaget for diaspora er utlendighet, men en fortsatt tilhørighet til hjemlandet. Utlendigheten kan både være tvangsmessig eller preget av frivillighet. Cohen (1997) skriver om den klassiske diaspora representert ved jøder;

Et interessant forhold er at andelen selvstendig næringsdrivende menn, målt ved registrerte bedriftseiere, delvis følger et annet mønster i perioden 1989-1993-1997 enn fordelingen etter arbeidsmarkedsstatus viste. Nivået i 1993 er høyere enn de to andre årene for innvandrere fra blant annet Danmark, Tyrkia, Marokko og Pakistan. Når dette settes i sammenheng med effekten av høy- og lavkonjunktur, kan det tyde på at problemer i arbeidsmarkedet har fått noen flere til å prøve å starte for seg selv. Men uten at de har lykkes eller fått en inntekt som overstiger den fra lønnsarbeidet. Andre land følger imidlertid et annet mønster slik at vi ikke står overfor et entydig mønster. Likevel kommer ulempeteorien noe bedre ut ved dette målet enn ved fordelingen på arbeidsmarkedsstatus.

Selv om kvinner i langt mindre grad enn menn er engasjert i egen virksomhet, avdekker tallene at det i hovedsak er kvinner fra de samme landene som for menn, som i størst grad er selvstendig næringsdrivende. Det betyr at landbakgrunn har en effekt på tvers av kjønn, men differansene er langt mindre blant kvinner. Kjønn synes derfor å spille en viktig rolle på tvers av landbakgrunn.

3.2.4 Næringsfordelingen

For å beskrive næringsfordelingen blant innvandrergруппene gjør jeg bruk av to inndelinger: i) en tideling som omfatter industri og bergverk, bygg og anlegg, engros og agentur, detaljist næringsmidler, detaljist for øvrig, restaurant, transport og lager, forretningsmessig tjenesteyting, personlig tjenesteyting, annen tjenesteyting. Jeg har valgt å holde primærnæringsringen utenfor på grunn av store variasjoner i antall. Kategorien ukjent næring holdes også utenfor fordi antallet øker sterkt fra 1993 til 1997. Denne veksten er i hovedsak knyttet til innvandrere fra gruppen fattige land, og det dreier seg i stor grad om bedrifter drevet av forholdsvis ferske innvandrere. ii) en inndeling som fordeler næringer etter lønnsnivå, og hvor klassene a) mindre enn 95 kroner; b) 95-110 kroner; c) 111-139 kroner; og d) 140 kroner eller mer, benyttes.

Når dette koples til landbakgrunn, alder, etc., blir det mye informasjon, og utfordringen blir å få belyst det viktigste, men også gi rom for interessante nyanser der det finnes. De viktigste trekkene når tidelingen benyttes, kan oppsummeres slik (tabell 3.8):

i) Innvandrere fra fattige land tilhører i stor grad detaljhandel med næringsmidler, og spisesteder³¹. Denne konsentrasjonen øker i perioden 1989-97. På den annen side er det en større næringsmessig spredning blant innvandrere fra rike land og midtland, blant annet i industri, bygg/anlegg og forretningsmessig tjenesteyting. Dette mønsteret gjelder begge kjønn og er stabilt over tid.

ii) Andelen mannlige innvandrere fra fattige land som er engasjert i detaljhandel med næringsmidler, er spesielt stor i Oslo og Oslo-omland, og innslaget øker fra 1993 til 1997. Derimot spiller spisesteder en større rolle, relativt sett, i mindre kommuner. Andelen mannlige innvandrere fra rike land i byggesektoren, er størst i Oslo og Oslos omland, og denne overvekten øker i løpet av perioden. Det er også en tendens til at andelen av innvandrere fra rike land som er engasjert i forretningsmessig tjenesteyting, øker med kommunestørrelse.

offer-diaspora representert ved afrikanere og armenere; arbeids- og imperiediaspora representert ved indere og briter; Handelsdiaspora representert ved kinesere og libanesere; kulturell diaspora representert ved karibiene.

³¹ Spisesteder omfatter godkjente restauranter og gatekjøkken, salatbarer og pølseboder, samt andre spisesteder.

iii) Det viser seg at andelen mannlige innvandrere fra fattige land som er engasjert i detaljhandel med næringsmidler, synker med stigende *alder* (tabell 3.9). Og det er den yngste aldersgruppen (20-34 år) som bidrar til veksten fra 1989 til 1993. Det samme mønsteret gjør seg gjeldende for spisesteder. For innvandrere fra rike land som driver i bygg og anlegg, er innslaget høyest i den yngste aldersgruppen. Men det øker ikke i løpet av perioden. Det motsatte mønsteret finner vi i forretningsmessig tjenesteyting, der andelen øker med stigende alder i alle tre innvandringsgrupper. Og andelen øker mest blant innvandrere fra fattige land. Også for private tjenesteyting øker andelen med stigende alder blant innvandrere fra fattige land.

Tabell 3.8 *Næringsfordelingen. Menn og kvinner i årene 1989, 1993 og 1997. Andelen summerer seg til 100 horisontalt.*³²

	Berg & Indust	Bygg & anlegg	Engros	Detalj nær.	Detalj annet	Spisesteder	Trans. & lager	Forret. mess. tjenyt	Personlig tjenyt	Annen tjen.-yting
Menn										
1989										
Fattig	7,2	8,5	10,5	24,2	16,3	17,4	3,6	4,2	4,7	3,5
Midt	14,7	31,2	9,4	3,2	12,4	4,2	5,0	9,9	6,5	3,3
Rike	11,9	37,9	8,5	2,8	9,0	4,6	4,7	9,4	6,7	4,4
1993										
Fattig	6,3	6,5	9,7	26,4	15,1	21,5	2,8	3,4	4,9	3,5
Midt	13,3	29,0	9,7	3,5	12,8	5,1	5,3	10,5	7,2	3,5
Rike	12,2	38,1	9,0	2,3	8,9	5,4	4,4	9,1	6,4	4,3
1997										
Fattig	4,5	4,7	7,5	28,2	10,8	31,8	1,8	2,5	4,8	3,5
Midt	11,0	30,6	10,4	2,7	11,6	7,9	5,1	8,2	8,2	4,3
Rike	11,9	38,2	8,5	2,4	8,7	7,1	3,4	8,4	6,4	4,9
Kvinner										
1989										
Fattig	7,6	0,5	9,9	28,4	22,5	12,4	0,8	5,6	8,4	4,1
Midt	12,0	1,4	10,9	9,8	26,1	5,9	2,0	14,3	13,2	4,5
Rike	14,0	1,0	9,4	6,8	28,8	5,4	0,9	10,6	17,9	5,4
1993										
Fattig	5,0	0,4	7,2	34,3	20,1	16,3	0,7	4,3	8,4	3,4
Midt	11,5	1,3	9,3	9,6	27,0	5,4	2,0	12,8	14,3	6,7
Rike	15,0	1,1	9,4	6,2	28,4	6,0	0,8	10,7	16,5	5,9
1997										
Fattig	3,9	0,7	6,7	36,7	14,5	20,0	0,8	2,5	10,2	4,1
Midt	13,3	1,9	6,8	9,2	23,6	9,5	1,6	10,6	16,3	7,3
Rike	13,2	1,9	10,2	6,2	26,5	6,8	0,8	8,7	17,6	8,1

³² N for menn i 1989: fattige land (1.677); midtland (1.348); rike land (2.177). Menn i 1993: fattige land (2.578); midtland (1.726); rike land (2.501). Menn i 1997: fattige land (2.657); midtland (1.244); rike land (1.684).

N for kvinner i 1989: fattige land (395); midtland (357); rike land (577). Kvinner i 1993: fattige land (766); midtland (460); rike land (746). Kvinner i 1997: fattige land (913); midtland (369); rike land (529).

iv) Selv om alder og *botid* til en viss grad er overlappende variable, er det mindre klare trekk for botid enn for alder. For mannlige innvandrere fra fattige land er det kun i forretningsmessig tjenesteyting at mønsteret for botid er stabilt over tid, og i dette tilfellet betyr det at andelen stiger med økende botid. Spisesteder viser imidlertid en negativ sammenheng med alder. For riklandsgruppen er det en tendens til at andelen synker med alder i bygg og anlegg, og at de med lengst botid i størst grad driver forretningsmessig tjenesteyting.

iv) For mannlige innvandrere fra fattige land synker andelen i detaljhandel med næringsmidler med stigende *utdanningsnivå*. Det samme gjelder grovt sett også for spisesteder, med unntak av kategorien 'ingen utdanning'. Derimot er andelen i forretningsmessig tjenesteyting høyest i gruppen med mer enn videregående skole, og det gjelder innvandrere i alle tre landgrupper.

v) Danske menn skiller seg ut ved at så godt som halvparten av de selvstendig næringsdrivende, befinner seg i bygg og anlegg (tabell 3.10). Men også for tyskere og polakker er andelen forholdsvis høy, og den største blant de ti næringene. En forholdsvis høy andel av tyske og polske menn tilhører forretningsmessig tjenesteyting. For innvandrere fra de andre landene vi fokuserer på, er det detaljhandel med næringsmidler, spisesteder, annen detaljhandel og engroshandel som, stort sett i denne rekkefølgen, dominerer. Kinesiske menn driver nesten bare spisesteder og nesten halvparten av de pakistanske mennene driver detaljhandel med næringsmidler. Også for lankesere, indere og iranere er matforretninger den største næringen, mens spisesteder er størst for marokkanere, tyrkere og vietnamesere.

Tabell 3.9 *Næringsfordelingen etter alder for menn i 1997. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.*³³

Menn 1997	Berg & Indust	Bygg & anlegg	Engros	Detalj nær.	Detalj annet	Restaurant	Trans. & lager	Forret. mess. tjenyt	Personlig tjenyt	Annen tjen.-yting
Fattig										
20-34	3,1	4,0	6,2	30,3	9,4	35,6	2,2	1,1	4,5	3,4
35-49	6,1	5,6	9,3	25,5	12,8	27,8	1,2	3,6	4,5	3,6
50-69	10,0	7,7	12,3	19,2	15,4	9,2	0,8	12,3	10,0	3,1
Midt										
20-34	9,6	32,7	11,5	2,7	12,2	9,4	4,4	4,8	6,9	5,7
35-49	11,3	31,0	8,8	3,0	10,2	7,7	6,2	9,4	8,5	3,8
50-69	13,7	22,3	12,9	1,4	15,8	3,6	2,2	14,4	11,5	2,2
Rike										
20-34	9,4	45,5	6,5	2,4	7,6	8,2	3,3	6,0	5,1	6,2
35-49	13,7	36,8	9,7	2,1	9,2	7,7	2,8	7,8	6,0	4,1
50-69	11,8	30,9	8,8	3,0	9,4	4,7	5,0	12,4	9,1	5,0

Kvinner fra fattige land som Tyrkia, Pakistan, India og Vietnam, har i stor grad den samme næringsfordelingen som menn fra de samme landene, men konsentrasjonen til detaljhandel med næringsmidler er generelt større. Rundt halvparten av dem befinner seg i denne bransjen. De kinesiske kvinnene er på samme måte som kinesiske menn, stort sett å finne i spisestedsbransjen. Kvinner fra rike land som Danmark, Tyskland og Polen, er i

³³ N for menn fra fattige land: 20-34 år (1.655); 35-49 år (862); 50-69 år (130). Midtland: 20-34 år (477); 35-49 år (626); 50-69 år (139). Rike land: 20-34 år (552); 35-49 år (752); 50-69 år (363).

større grad enn menn fra de samme landene engasjert i annen detaljhandel og personlig tjenesteyting.

Tabell 3.10 *Næringsfordelingen for noen utvalgte land i 1997. Kvinner og menn. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.*³⁴

Menn	Berg & Indust	Bygg & anlegg	Engros	Detalj nær.	Detalj annet	Restaurant	Trans. & lager	Forret. mess. tjenyt	Personlig tjenyt	Annen tjen.-yting
Menn										
Danm	10,3	49,7	6,7	2,6	6,5	3,2	3,4	5,7	6,3	5,7
Tyskl	17,4	24,2	13,2	0,9	12,8	6,8	5,0	8,7	6,8	4,1
Polen	10,6	22,3	13,8	3,2	10,6	3,2	7,4	14,9	9,6	4,3
Tyrkia	3,5	4,3	6,3	23,6	8,7	39,8	4,3	1,2	5,9	2,4
Marok	5,0	3,0	2,0	23,0	13,0	43,0	2,0	1,0	4,0	4,0
SriLa	1,1	1,1	6,8	35,2	12,5	26,1	0,0	1,1	3,4	12,5
Iran	4,1	2,9	7,9	36,5	12,4	25,7	1,7	2,1	5,4	1,2
Pakist	1,6	0,6	5,9	46,3	9,6	30,8	1,0	0,7	2,3	1,3
India	3,5	3,5	13,9	36,3	17,9	15,9	2,0	2,0	0,5	4,5
Vietn	2,4	1,6	4,8	33,6	8,0	40,8	0,0	2,4	5,6	0,8
Kina	0,0	1,4	0,0	3,4	3,4	90,4	0,5	1,0	0,0	0,0
Kvinner										
Danm	12,5	2,2	9,6	5,5	25,7	5,1	0,7	9,2	21,0	8,5
Tyskl	21,2	1,2	9,4	4,7	25,9	4,7	1,2	7,1	15,3	9,4
Polen	10,8	1,2	22,9	9,6	24,1	6,0	0,0	4,8	13,3	7,2
Tyrkia	0,0	1,6	6,5	50,0	3,2	27,4	0,0	0,0	6,5	4,8
Pakist	0,9	0,0	2,7	59,3	13,3	19,5	0,9	0,4	2,7	0,4
India	0,0	0,0	9,7	56,5	12,9	16,1	0,0	3,2	0,0	1,6
Vietn	2,6	0,0	0,0	46,1	13,0	24,3	0,0	0,0	13,0	0,9
Kina	3,5	0,0	5,3	3,5	3,5	78,9	0,0	3,5	1,8	0,0

Hvilke næringer som dominerer blant innvandrerguppene, er vist foran, men det er ikke gjort noen sammenlikning med næringsfordelingen for landet som helhet, inkludert nordmenn. Dette kan imidlertid gjøres ved hjelp av en representasjonsindeks³⁵. Nivået på indeksen er følsom overfor størrelsen på næringen. Med små næringer blir verdiene ofte høye. Waldinger (1996b) opererer med et krav om minst 1.000 ansatte for at næringen skal kunne få betegnelsen 'etnisk nisje'. Det skyldes både tilliten til tallene og at et stort innslag i en liten næring sjelden betyr så mye for innvandrerguppen samlet. Jeg er imidlertid ikke ute etter å definere etniske nisjer, men heller å se hvilke næringer som forskjellige innvandrergupper har en tendens til å havne i. Størrelsen på tallene har selvsagt fortsatt noe å si. Fordi vi opererer med forholdsvis små innvandrergupper, må nivået på tallene som presenteres i tabell 3.11 nedenfor, tolkes med noe forsiktighet. Hovedmønsteret er imidlertid klart.

³⁴ N for menn: Danmark (976); Tyskland (219); Polen (94); Tyrkia (254); Marokko (100); Sri Lanka (88); Iran (241); Pakistan (698); India (201); Vietnam (125); Kina (208).

N for kvinner: Danmark (272); Tyskland (85); Polen (83); Tyrkia (62); Pakistan (226); India (62); Vietnam (115); Kina (57)

³⁵ Representasjonsindeksen viser over- eller underrepresentasjonen i forhold til en gitt fordeling: (gruppen i næringen/alle i næringen)/(gruppen selvstendige/alle selvstendige) (Waldinger 1996a)

Det er et fåtall næringer som går igjen, men det varierer noe mellom innvandrere fra rike og fattige land. For dansker, tyskere og polakker er det et innslag av industrinæringer, mens detaljhandel med næringsmidler og spisesteder gjør seg oftest gjeldende for innvandrere fra de andre landene. I tillegg dukker engroshandel, vaskeri og rengjøring opp som næringer relativt mange innvandrere er engasjert i. De høyeste indeksverdiene finner vi blant fattige land. Konsentrasjonen av kinesere til spisesteder peker seg ut, med en indeksverdi på ca 4.000. Hvis vi hadde skilt ut restauranter, ville verdien steget til ca 7.200, og det betyr at andelen kinesere i restaurantbransjen er 72 ganger høyere enn den ville ha vært om selvsysselesatte kinesere hadde hatt samme næringsfordeling som landet som helhet. Tilsvarende oppsplitting av detaljhandel med næringsmidler i undernæringer ville også gitt høyere tallverdier.

Tabell 3.11 *Representasjonsindeks: de tre tre næringene med høyest nivå.*

	Næring med høyest represent.indeks	Næring med nest høyest repr.indeks	Næring med tredje høyest repr.indeks
Danmark	Rengjøring: 903	Bygging: 524	Detalj annet: 386
Tyskland	Bekledn.ind: 812	Maskinind: 520	Detalj annet: 434
Polen	Rengjøring: 742	Fotografering: 613	Bekledn.ind: 528
Tyrkia	Spisesteder: 1516	Detalj nærmidl: 913	Engros nær.mid: 662
Marokko	Spisesteder: 1966	Vaskeri: 1793	Detalj nær.midl: 663
Sri Lanka	Rengjøring: 2070	Vaskeri: 1793	Spisesteder: 1103
Iran	Detalj nær.mid: 1080	Spisesteder: 1045	Vaskeri: 897
Pakistan	Detalj nær.mid: 1591	Spisesteder: 1237	Engros bekledn: 588
India	Engros bekled: 1817	Detalj nær.mid: 1364	Spisesteder: 699
Vietnam	Spisesteder: 1515	Detalj nær.mid: 1174	Detalj instrum: 827
Kina	Spisesteder: 4070	Detalj nær.mid: 152	Detalj instrum: 131

Gjennomgangen så langt har vist at innvandrere fra fattige land i stor grad er å finne i detaljhandel med mat-/dagligvarer og i spisesteder, mens innvandrere fra rike land har en jevnere fordeling, selv om for eksempel bygg og anlegg skiller seg ut. Konsentrasjonen til spesielle næringer blant innvandrere fra fattige land avtar med alder, mens andelen som driver forretningsmessig tjenesteyting øker. Kinesere skiller seg ut med en ekstrem grad av konsentrasjon til spisesteder, spesielt restauranter. I tillegg kan vi merke oss at mange dansker driver egen virksomhet i byggsektoren, men samtidig er de også relativt godt representert i rengjøring. Inndelingen i tradisjonelle næringer bør imidlertid suppleres med en gruppering basert på *lønnsnivået* i de enkelte næringene. Dette gir følgende mønster:

i) I gruppen fattige land har andelen selvstendig næringsdrivende av begge kjønn som tilhører den laveste lønnsklassen, økt fra 1989 til 1997, men veksten har vært sterkest blant menn (tabell 3.12). For menn har andelen i de tre øvrige lønnsklassene gått ned, mens det samme gjelder de to øverste klassene blant kvinner. For riklandsgruppen er fordelingen på lønnsklasser stabil over tid, selv om andelen i den laveste lønnsklassen øker litt fra 1989 til 1997.

ii) Andelen mannlige innvandrere fra fattige land i de to øverste lønnsklassene fordobles fra under fem år *botid* til 15 år eller mer. Særlig sterk er nedgangen i andelen som tilhører den laveste lønnsklassen (tabell 3.13). For mannlige innvandrere fra rike land er mønsteret mer uklart, og det kan tyde på at dette er en mer sammensatt og ressurssterk gruppe. Muligens kan effekten av *botid* variere med næring, for eksempel er andelen i bygg og anlegg mye større blant innvandrere fra rike land med kort enn lang *botid*.

Tabell 3.12 *Næringer gruppert etter lønnsnivå. Menn og kvinner i 1989, 1993 og 1997. Andelen summerer seg til 100 horisontalt.*³⁶

	< 95 kr	95 – 110 kr	111 - 139 kr	140 kr +
Menn				
1989				
Fattige land	19,3	52,9	23,0	4,8
Midtland	6,4	31,3	51,0	11,3
Rike land	7,7	28,4	53,6	10,4
1993				
Fattige land	23,6	53,3	18,9	4,2
Midtland	7,3	32,5	48,0	12,2
Rike land	8,8	27,0	53,9	10,4
1997				
Fattige land	33,8	49,3	13,7	3,1
Midtland	9,4	32,2	48,5	10,0
Rike land	10,6	26,6	53,1	9,7
kvinner				
1989				
Fattige land	16,1	65,3	11,5	7,1
Midtland	9,2	58,7	16,3	15,8
Rike land	9,3	63,8	14,1	12,8
1993				
Fattige land	18,7	67,7	8,3	5,4
Midtland	8,8	61,7	14,9	14,6
Rike land	10,1	61,8	14,3	13,9
1997				
Fattige land	22,1	67,1	7,6	3,2
Midtland	12,5	63,0	12,8	11,7
Rike land	11,1	61,6	16,1	11,3

iii) Et tilsvarende mønster som for botid gjør seg gjeldende for *alder*, men styrken på endringene er forskjellig (tabell 3.14). For mannlige innvandrere fra fattige land gir stigende alder mindre endringer i den laveste lønnsklassen og større endringer i den høyeste lønnsklassen sammenliknet med botid. I riklandsgruppen gir økt alder også større vekst enn økt botid.

iv) Andelen i den høyeste lønnsklassen er størst blant innvandrere med *utdanning* ut over videregående skole, enten det dreier seg om fattige eller rike land. Nivået er imidlertid høyere i riklands- enn fattiglandsgruppen, og mens andelen har vært noenlunde stabil for innvandrere fra rike land, har den falt for innvandrere fra fattige land.

³⁶ N for menn i 1989: fattige land (1.660); midtland (1.332); rike land (2.151). Menn i 1993: fattige land (2.548); midtland (1.701); rike land (2.471). Menn i 1997: fattige land (2.636); midtland (1.216); rike land (1.664).

N for kvinner i 1989: fattige land (392); midtland (349); rike land (569). Kvinner i 1993: fattige land (761); midtland (444); rike land (735). Kvinner i 1997: fattige land (902); midtland (359); rike land (515).

Tabell 3.13 *Fordeling på næringer etter lønnsnivå. Botid. Menn i 1997. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.*³⁷

Menn, 1997	< 95 kr	95 - 110 kr	111 - 139 kr	140 kr +
Fattige land				
- 4 år	32,0	60,0	8,0	0,0
5-14 år	42,8	46,3	9,1	1,7
15 år +	25,0	51,8	18,5	4,7
Midtland				
- 4 år	9,3	16,0	69,3	5,3
5-14 år	9,8	32,2	51,5	6,6
15 år +	9,1	33,9	44,4	12,6
Rike land				
- 4 år	7,8	14,1	71,9	6,3
5-14 år	12,0	19,5	61,8	6,8
15 år +	10,1	30,6	48,0	11,3

Tabell 3.14 *Fordeling på næring etter lønnsnivå. Alder. Menn i 1997. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.*³⁸

Menn, 1997	< 95 kr	95 - 110 kr	111 - 139 kr	140 kr +
Fattige land				
20-34 år	37,5	50,3	10,6	1,6
35-49 år	30,0	47,7	17,8	4,5
50-69 år	13,8	47,7	25,4	13,1
Midtland				
20-34 år	10,9	31,6	50,4	7,1
35-49 år	9,2	32,5	47,7	10,7
50-69 år	5,1	33,1	44,9	16,9
Rike land				
20-34 år	11,2	25,3	56,7	6,8
35-49 år	11,7	25,7	53,0	9,7
50-69 år	7,5	30,4	48,3	13,7

³⁷ N for fattige land: 0-4 år: (50); 5-14 år (1.286); 15 år + (1.300). Midtland: (75); 5-14 år (441); 15 år + (700). Rike land: 0-4 år (64); 5-14 år (502); 15 år + (1.216).

³⁸ N for fattige land: 20-24 år (1.643); 35-49 år (853); 50-69 år (130). Midtland 20-24 år (468); 35-49 år (610); 50-69 år (136). Rike land: 20-24 år (545); 35-49 år (744); 50-69 år (358).

v) Mønsteret for *enkeltland* gjenspeiler mønsteret for landgrupper, men det er også noen variasjoner i nivå (tabell 3.15). Andelen danske menn i den øverste lønnsklassen er for eksempel lavere enn for tyske menn. Det gjenspeiler trolig den forholdsvis høye andelen dansker i bygg og anlegg. På den annen side er andelen fortsatt høyere for dansker enn tilfellet er for innvandrere fra fattige land i denne lønns-kategorien. Andelen i den nederste lønnsklassen varierer mye. Den er spesielt høy for kinesiske menn på grunn av den sterke konsentrasjon til spisesteder, mens andelen er lavest for indiske menn. Det sistnevnte mønsteret gjør seg gjeldende for begge kjønn.

Tabell 3.15 *Fordeling på næring etter lønnsnivå. Noen utvalgte land i 1997. Menn og kvinner. Andelen summerer seg til 100 horisontalt.*³⁹

1997	< 95 kr	95 - 110 kr	111 – 139 kr	140 kr +
Menn				
Danmark	6,1	25,2	62,4	6,4
Tyskland	10,6	30,6	47,7	11,1
Polen	3,2	37,2	42,6	17,0
Tyrkia	41,1	45,5	11,9	1,6
Marokko	47,5	45,5	5,1	2,0
Sri Lanka	28,4	61,4	9,1	1,1
Iran	29,2	57,1	10,8	2,9
Pakistan	31,3	60,8	6,7	1,1
India	16,4	62,2	18,4	3,0
Vietnam	43,5	47,6	6,5	2,4
Kina	90,4	7,2	1,4	1,0
Kvinner				
Danmark	9,4	65,2	13,9	11,6
Tyskland	10,7	63,1	19,0	7,1
Polen	9,8	57,3	25,6	7,3
Tyrkia	27,4	64,5	8,1	0,0
Iran	22,4	73,5	2,0	2,0
Pakistan	20,0	76,9	2,7	0,4
India	16,1	71,0	9,7	3,2
Vietnam	25,4	74,6	0,0	0,0
Kina	78,9	10,5	5,3	5,3

Lønnsnivåinndelingen viser dermed at innvandrere fra fattige land i stor grad befinner seg i bransjer med relativt sett lave lønninger, og dette trekket har forsterket seg fra 1989 til 1997. Samtidig synker andelen i den laveste lønnsklassen med botid. At andelen i den laveste lønnsklassen har økt, kan dermed knyttes til veksten i tallet på innvandrere fra fattige land i 1990-årene. Stigende alder øker andelen som tilhører de øvre lønnsklassene, og eldre innvandrere fra fattige land synes å bli mer lik innvandrere fra rike land.

³⁹ Menn: Danmark (970); Tyskland (216); Polen (94); Tyrkia (253); Marokko (99); Sri Lanka (88); Iran (240); Pakistan (697); India (201); Vietnam (124); Kina (208). Kvinner: Danmark (267); Tyskland (84); Polen (82); Tyrkia (62); Iran (49); Pakistan (225); India (62); Vietnam (114); Kina (57).

3.2.5 Inntektsforholdene

I hvilken grad det å starte egen virksomhet forbedrer den økonomiske situasjon, har vært og er et sentralt tema i forskningen på selvsyssetting blant innvandrere (se for eksempel Bates 1997, Light & Gold 2000). Sammenlikninger av inntektsnivået mellom selvstendig næringsdrivende og vanlige lønnstakere i USA viser imidlertid at de selvstendige tjener mindre (Bates 1997), og det gjelder for både innvandrerminoriteter og majoritetsbefolkningen (Aronson 1991). Vi finner det samme for innvandrere i Norge. Inntekten for sysselsatte er høyere enn for selvsyssettsatte. Det er ikke ensbetydende med at de selvstendige har lavere levestandard enn lønnstakere. Hvis vi ser på formuestallene, kommer de selvstendige bedre ut. Samtidig må det tas hensyn til at situasjonen for den enkelte ikke alltid reflekteres i tall på gruppenivå. I tillegg kan det å være selvstendig næringsdrivende gi status og frihet som er uoppnåelig for lønnstakere.

Vi vil imidlertid ikke gå inn i denne problemstillingen, men heller se nærmere på inntektsforskjeller mellom innvandrergruppene, for om mulig å avdekke i hvilken grad innvandrere fra fattige land tjener mindre enn innvandrere fra rike land. Fordelingen for menn kan oppsummeres slik (tabell 3.16):

i) Innvandrere fra fattige land er i større grad konsentrert til de lavere inntektsklassene, enten negativ næringsinntekt eller de to klassene under 125.000 kroner, enn det innvandrere fra midtland eller rike land er. Omtrent halvparten av innvandrere fra rike land befinner seg i de to øvre næringsinntektsklassene, mens det samme gjelder ca ¼ av innvandrere fra fattige land.

ii) Fra 1993 til 1997 øker andelen i de øvre inntektsklasser for innvandrere fra alle tre landgrupper, mens andelen går ned i de nedre kategoriene. Veksten i toppen er sterkest for riklandsgruppen, mens reduksjonen i de to nederste inntektsklassen er størst blant innvandrere fra fattige land.

For kvinner gjelder følgende (tabell 3.17):

i) Forskjellen mellom innvandrere fra fattige og rike land er ikke like markert som for menn. I 1993 er likevel andelen i nederste inntektsklasse størst blant kvinner fra fattige land, mens det motsatte gjelder i de to øvre inntektsklassene. Dette bildet er mindre klart i 1997, selv om tendensen er den samme for øvre og nedre inntektsklasse.

ii) Mønsteret for veksten fra 1993 til 1997 er også mindre klar for kvinner enn menn, selv om reduksjonen er størst for kvinner fra fattig land i den nederste inntektsklassen. I øvre inntektsklasse er veksten i prosentpoeng størst i riklandsgruppen, men relativt sett er veksten størst blant innvandrere fra fattige land.

Variasjonene mellom landgrupper og mellom kjønn kan være koplet til forskjeller i næringsfordelingen. Vi har sett at innvandrere fra fattige land ofte befinner seg i næringer med et lavt lønnsnivå, som spisesteder og detaljhandel med næringsmidler. En fordeling på inntekt innenfor enkeltbransjer viser at en forholdsvis stor andel av innvandrere fra fattige land befinner seg i de nedre inntektsklassene. Samtidig synes en større andel av innvandrere fra rike land som driver innenfor detaljhandel og spisesteder, å tilhøre høyere inntektsklasser. Dette bildet er tydeligst for 1993, mens det er større variasjoner i 1997. Likevel, forskjellen mellom innvandrere fra fattige og rike land synes å være til stede.

Tabell 3.16 *Fordeling etter nivå på næringsinntekt. Innvandrergupper etter fødeland. Menn og kvinner i 1993 og 1997. 1997-kroner. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.*⁴⁰

Menn	Negativ næringsinnt.	100-49.999kr	50.000-124.999kr	125.000-249.999kr	250.000 kr+
1993					
Fattige land	25,7	25,7	23,1	16,7	8,7
Midtland	13,5	21,1	23,0	26,6	15,7
Rike land	10,8	19,4	21,3	30,6	17,9
1997					
Fattige land	20,5	19,9	27,5	21,0	11,1
Midtland	12,7	15,9	20,9	25,8	24,7
Rike land	9,3	16,3	20,4	27,9	26,1
Kvinner	Negativ næringsinnt.	100-49.999kr	50.000-124.999kr	125.000-249.999kr	250.000 kr+
1993					
Fattige land	37,1	28,9	21,0	10,1	3,0
Midtland	14,6	33,1	30,1	15,1	7,1
Rike land	15,9	32,4	23,9	19,3	8,5
1997					
Fattige land	20,5	25,5	28,4	20,3	5,4
Midtland	13,0	28,5	27,2	20,9	10,5
Rike land	17,8	27,1	23,7	20,2	11,2

Foran har vi sett at botid og alder teller, men tallgrunnlaget blir for lite til å sammenlikne innvandrere fra fattige og rike land i de samme næringene. Det er imidlertid mulig å se på utviklingen for botid og alder innenfor innvandrergupper, men de to variablene kan ikke koples med hverandre. Jeg velger å se på næringene detaljhandel med næringsmidler og spisesteder blant innvandrere fra fattige land og næringen bygg og anlegg blant innvandrere fra rike land. Med hensyn til botid er det også for få innvandrere i 0-4 år, men for de to gruppene med lengst *botid* avdekkes følgende mønster (tabell 3.17):

i) For innvandrere fra fattige land synker andelen i de laveste inntektsklassene med økende *botid*, mens den øker for klassene med størst inntekt. Dette gjelder begge næringene. Samtidig er det en reduksjon i andelen for de to laveste inntektsklassene fra 1993 til 1997, og dette reflekterer den generelle økonomiske veksten i samfunnet.

ii) For innvandrere fra rike land som er engasjert i bygg og anlegg, er andelene i de forskjellige inntektsklassene jevne, og det illustrerer at det ikke er botid som er avgjørende for denne gruppen innvandrere.

Alder har vi delt i tre klasser, men for innvandrere fra fattige land er det for få i den eldste aldersklassen, 50-69 år, til at vi refererer tallene. Med denne begrensningen avtegner følgende mønster seg (tabell 3.18):

⁴⁰ N for menn i 1993: fattige land (1.470); midtland (1.011); rike land (1.575). 1997: fattige land (1.862); midtland (1.119)M rike land (1.572).

N for kvinner i 1993: fattige land (442); midtland (306); rike land (1.572). 1997: fattige land (629); midtland (330); rike land (468).

i) For innvandrere fra fattige land er effekten av stigende *alder* i hovedtrekk den samme som for botid, økt alder betyr vekst i andelen i de øvre inntektsklassene. Dette gjelder imidlertid ikke for innvandrere som i 1997 drev spisested. Dermed er det bare i detaljhandel med næringsmidler vi finner det generelle løftet fra 1993 til 1997.

ii) For innvandrere fra rike land i bygg og anlegg vris inntekten i retning høyere inntektsklasser fra den yngste til den midterste aldersklassen, men faller igjen for de eldste. Det siste kan ha sammenheng med at bygg og anlegg er en fysisk krevende næring, og at svekket helse slår ut for de eldste.

Tabell 3.17 *Fordeling etter næringsinntekt. Innvandrergupper etter fødeland og botid.. Menn i 1993 og 1997 for utvalgte næringer. 1997-kroner. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.*⁴¹

	Negativ næringsinnt.	100-49.999kr	50.000-124.999kr	125.000-249.999kr	250.000 kr+
Fattige land					
Detalj-nær.m					
1993:					
5-14 år	40,5	31,3	9,9	16,0	2,3
15 år +	16,6	26,4	28,2	17,8	11,0
1997:					
5-14 år	25,3	23,5	33,1	13,9	4,2
15 år +	16,8	14,7	31,5	25,5	11,4
Spisesteder					
1993:					
5-14 år	29,9	26,0	27,9	11,7	4,5
15 år +	18,9	23,8	20,5	23,8	13,1
1997:					
5-14 år	21,7	19,7	28,6	23,0	6,9
15 år +	20,5	20,5	26,3	20,5	12,3
Rike land					
Bygg/anlegg					
1993:					
5-14 år	2,9	18,4	21,3	40,6	16,9
15 år +	6,0	16,3	24,5	36,1	17,2
1997:					
5-14 år	5,7	10,2	19,7	33,8	30,6
15 år +	5,2	13,0	19,6	33,0	29,1

⁴¹ N for menn fattige land: Detalj-næringsmidler i 1993: 4-15år (131); 15 år+ (163). 1997: 4-15 år (166); 15 år+ (184). Spisesteder i 1993 (154); 15 år+ (122). 1997: 5-14 år (304); 15 år+ (171). N for menn rike land: Bygg og anlegg i 1993: 5-14 år (207); 15 år+ (233). 1997: 5-14 år (157); 15 år+ (230).

Tabell 3.18 *Fordeling etter næringsinntekt. Innvandrergupper etter fødeland og alder. Menn i 1993 og 1997 for utvalgte næringer. 1997-kroner. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.*⁴²

	Negativ næringsinnt.	100-49.999kr	50.000-124.999kr	125.000-249.999kr	250.000 kr+
Fattige land					
Detalj-nær.m					
1993:					
20-34 år	33,9	35,8	17,4	10,1	2,8
35-49 år	24,7	21,5	22,8	20,9	10,1
50-69 år	-	-	-	-	-
1997:					
20-34 år	23,7	17,4	32,4	19,5	7,1
35-49 år	15,8	18,4	32,5	22,8	10,5
50-69 år	-	-	-	-	-
Spisesteder					
1993:					
20-34 år	31,6	25,3	25,3	11,6	6,3
35-49 år	23,0	23,0	26,1	17,6	10,3
50-69 år	-	-	-	-	-
1997:					
20-34 år	20,7	21,9	27,7	20,1	9,6
35-49 år	23,5	15,4	27,2	26,5	7,4
50-69 år	-	-	-	-	-
Rike land					
Bygg/anlegg					
1993:					
20-34 år	6,3	12,5	27,5	37,5	16,3
35-49 år	3,5	19,0	19,9	37,2	20,3
50-69 år	4,2	16,9	27,5	38,7	12,7
1997:					
20-34 år	6,0	10,2	18,6	37,7	27,5
35-49 år	4,0	11,0	17,9	32,4	34,7
50-69 år	6,9	15,3	26,4	31,9	19,4

Tallene viser at næringsinntekten blant innvandrere fra fattige land som driver for seg selv i detaljhandel med næringsmidler og spisesteder, øker med alder og botid. Tilsvarende vekst finner vi ikke blant innvandrere fra rike land i bygg og anlegg. Forskjellene vi beskrev innledningsvis utjevnes derfor til en viss grad når innvandrere fra fattige land har vært i Norge en stund, men de tar likevel ikke igjen innvandrere fra rike land. En nærliggende hypotese er at innvandrere fra fattige land har en ulempe som er relatert til det å bli kjent med det samfunnet de flytter til, en ulempe som analytisk sett må holdes atskilt fra den diskriminering eller ulikebehandling som forskningen ellers har

⁴² N for menn fattige land: Detalj-næringsmidler i 1993: 20-34år (109); 35-49år (158) 50-69år (32). 1997: 20-34år (241); 35-49år (114) 50-69år (7). Spisesteder i 1993: 20-34år (95); 35-49år (165) 50-69år (28). 1997: 20-34år (343); 35-49år (136) 50-69år (7).

N for menn rike land: Bygg og anlegg i 1993: 20-34år (80); 35-49år (231) 50-69år (142). 1997: 20-34år (167); 35-49år (173) 50-69år (72).

avdekket (Hagen, Djuve & Vogt 1994; Djuve & Hagen 1995; Orderud & Haaland 1996; Vassenden (red) 1997, Rogstad & Raaum 1997, Rogstad 2000).

Nykommerulempen kan ha sammenheng med de ressurser innvandrere bringer med seg, dvs. det kan være språklige problemer og problemer med å te seg riktig sosialt og kulturelt. Chiswick (1998) har avdekket en sammenheng mellom engelskkunnskaper og inntekt i USA, og Borjas (1999) mener kvalifikasjonsforskjellene mellom innvandrere og innfødte først for alvor dempes eller oppheves etter tre generasjoner. Light og Gold (2000) er inne på denne type ulemper gjennom begrepene human, kulturell og sosial kapital som elementer under det de benevner klasseressurser. Tallene for Norge peker også i retning av en generasjonseffekt, men det er langt fra gitt at den følger det samme mønsteret som i USA. Snarere er det rimelig å forvente avvik, hensyn tatt til forskjellene mellom de to landene, selv om altså retningen på effekten er den samme.

3.3 Oppsummering

Foran har vi presentert tall for andelen innvandrere som er selvstendig næringsdrivende, hvilken bransje de befinner seg i og hvordan inntektsforholdene er. Nedenfor vil jeg oppsummere de viktigste funnene, og forsøke å trekke noen tråder mellom de enkelte delene og til aktuelle teorier.

Arbeidsmarkedsforhold

Gjennomgangen av forholdet mellom status som selvstendig næringsdrivende, lønnstaker, arbeidsledig eller annet, avdekker som forventet at innvandrere fra økonomisk sett fattige land i større grad enn innvandrere fra rike land og midtland er arbeidsledige eller havner i annet-kategorien. De er dermed i mindre grad lønnstakere eller selvstendige. Imidlertid blir differansen mellom innvandrere fra fattige land på den ene side og midtland og rike land på den annen side mindre med stigende alder. Det betyr at alder i større grad påvirker arbeidsmarkedsstatusen blant innvandrere fra fattige land enn rike land fordi alder for begge har en positiv effekt på andelen lønnstakere og selvstendige, iallfall fram til 50-års alderen.

Perioden 1989 til 1997 omfatter slutten på en høykonjunktur, bunn på en lavkonjunktur og til slutt begynnelsen på en økonomisk vekstperiode. Det viser seg at det er kategoriene lønnstaker og arbeidsledig som varierer mest med den makroøkonomiske situasjonen. Som forventet stiger arbeidsledigheten under lavkonjunkturen, mens sysselsettingen avtar. Disse endringene er imidlertid større for innvandrere fra fattige land enn rike land og midtland. Andelen selvstendig næringsdrivende har generelt samme retning på variasjonene som lønnstakere, dvs. synkende fra 1989 til 1993 og deretter stigende, men de er på langt nær så markerte. Et slikt mønster er interessant fordi det antyder at ledighet eller arbeidsmarkedstiltak også fanger opp potensielle selvsyssele. Mønsteret er felles for begge kjønn, men variasjonene er ikke så store blant kvinner som menn.

Bedriftseierskap

Det er visse nivåforskjeller med hensyn til andelen selvstendige, avhengig av om tallene for arbeidsmarkedsstatus eller registrerte bedriftseiere ligger til grunn. Hovedmønsteret er imidlertid det samme. Bedriftsregistreringen er brukt for å belyse effekten av botid i Norge. Botid vil til en viss grad være overlappende med alder, men ikke helt. Andelen selvstendige øker med stigende botid, og denne veksten er mer markert enn for alder. Veksten er sterkest for innvandrere fra fattige land, men differansen utjevnes ikke helt,

selv om den er betraktelig mindre etter 15 år eller mer i Norge. Disse trekkene gjelder menn. Tallgrunnlaget er for spinkelt til at vi kan si noe om kvinnene.

Blant menn i aldersgruppen 40-59 år avdekker utdanningslengden at variasjonen mellom fattige og rike land gjør seg gjeldende for dem med mindre enn videregående skole, videregående skole eller med ukjent utdanning. Differansene er imidlertid mindre for innvandrere med utdanning ut over videregående skole, og når botiden overstiger 15 år, er det ikke lenger noen forskjell.

Regionalt er andelen selvstendig næringsdrivende høyere i mindre kommuner enn den er i storbyene. Det gjelder spesielt for innvandrere fra rike land og midtland. Forskjellen er mindre for innvandrere fra fattige land. I Oslo er andelen selvstendige omtrent like høy for innvandrere fra fattige land og rike land.

De funn vi her har presentert, er interessante i forhold til antakelsene i ulempeteorien, eller den reaktive kulturteorien (Light & Bonachic 1988, Min 1988, Yoo 1998), som sier at problemer eller diskriminering i arbeidsmarkedet skyver innvandrere ut i selvstendig næringsvirksomhet. Andelen selvstendige sank i den økonomiske nedgangstiden fra 1989 til 1993 for deretter å stige igjen til 1997. Det var imidlertid variasjoner etter landgruppe, og andelen var høyere for innvandrere fra rike enn fattige land, selv om de fra rike land i utgangspunktet har en sterkere stilling på arbeidsmarkedet. Dette viser at mekanismene er mer sammensatte enn den reaktive kulturteorien gir inntrykk av.

Foran så vi imidlertid at bruken av registrerte bedriftseiere ikke ga et like klart bilde i forhold til utviklingen i andelen selvstendig næringsdrivende, og det kom klart fram når enkeltland framfor grupper av land utgjør analyseenheten. Innvandrere fra en del land, både fattige og rike, var i noe større grad selvstendig næringsdrivende i 1993 enn 1989 og 1997. Differansene var imidlertid ikke store.

Et annet og klarere trekk som avdekkes med enkeltland som enhet, er variasjoner i nivået på andelen selvstendig næringsdrivende. Det gjelder spesielt for innvandrere fra fattige land, mens forskjellene er mindre markante for land i riklandsgruppen. I gruppen fattige land skiller innvandrere fra noen få land seg ut med en vesentlig høyere andel selvstendig næringsdrivende. Dette er i første rekke Kina, Pakistan og India, som alle tilhører Asia. Derimot er det gjennomgående lave andeler selvstendige blant innvandrere fra land i Afrika.

De forholdsvis store variasjonene blant fattige land, og det faktum at nivået for de tre nevnte landene er omtrent like høyt som for innvandrere fra rike land, tyder på at det også er andre mekanismer enn de overordnede strukturelle som skaper forskjeller mellom innvandrere fra forskjellige landgrupper. Ortodoks kulturteori, hvor vektlegging av kultur for å drive for seg selv framheves, synes å spille en rolle. Men samtidig er kultur et vagt begrep som trenger presiseringer, og som må settes inn i en større sammenheng, blant annet med et fokus på ressurser, institusjonelle rammer og innvandrers historiske forhold, slik forankringsteorien og ressursteorien anbefaler.

Næringstilknytning

Innvandrere fra fattige land er i stor grad engasjert i detaljhandel med næringsmidler og i drift av spisesteder, mens innvandrere fra rike land i større grad sprer seg på flere næringer. Andelen i dagligvarehandel blant innvandrere fra fattige land er spesielt stor i Oslo og omegn, mens spisesteder har et relativt sett større innslag utenfor denne regionen. Det er de yngre som i størst grad har startet dagligvarehandel. Tilsvarende blant innvandrere fra rike land, er det de yngre som i størst grad er engasjert i byggebransjen.

Innslaget av selvstendig næringsdrivende i byggebransjen er spesielt stor blant danske menn. I fattiglandsgruppen er kinesere sterkt konsentrert til restaurantbransjen, med en overrepresentasjon på hele 72 ganger i forhold til gjennomsnittet for landet som helhet. Pakistanere på den annen side er i større grad å finne i dagligvarehandelen, og det samme gjelder lankesere, indere og iranere. Derimot er spisesteder mer framtrødende blant marokkanere, tyrkere og vietnamesere. Dette mønsteret gjelder for både kvinner og menn i fattiglandsgruppen

Et annet viktig trekk er at innvandrere fra fattige land i større grad enn innvandrere fra rike land har virksomhet i næringer med et lavt lønnsnivå, mens det motsatte er tilfellet for næringer med et høyt lønnsnivå. Botid i Norge øker imidlertid andelen innvandrere fra fattige land med virksomhet i de to øverste av de fire lønnskategoriene, mens andelen i den laveste lønnskategorien synker. Mønsteret er mer blandet for innvandrere fra rike land, noe som sannsynligvis reflekterer den mer varierte næringsfordelingen. Utdanning ut over videregående skole synes å øke andelen med virksomhet i de øvre lønnskategoriene.

Inntektsforholdene

Det er i samsvar med konsentrasjonen i lavtlønnskategorier at mannlige innvandrere fra fattige land også i større grad enn innvandrere fra rike land befinner seg i de lavere kategoriene for næringsinntekt. Andelen i de øvre inntektskategoriene har imidlertid økt for alle landgrupper fra 1993 til 1997, men veksten i øvre kategori er størst for innvandrere fra rike land, mens nedgangen i de to nederste kategoriene er størst for innvandrere fra fattige land. Forskjellen mellom kvinner fra ulike landgrupper er ikke like stor, selv om noen av trekkene er felles, dvs overvekten i topp og bunn av henholdsvis innvandrere fra rike og fattige land.

Botid og alder har en klar effekt på næringsinntekten for innvandrere fra fattige land. Det blir færre i de lavere inntektsklassene og flere i de øvre klassene, iallfall i de to næringene vi hadde mulighet til å sjekke. Effekten av botid virker imidlertid på tvers av alder. Det samme mønsteret gjelder ikke for innvandrere fra rike land. Effekten for dem er så godt som fraværende for botid og moderat for alder.

Norge og andre land

Som det ble påpekt innledningsvis, møter sammenlikninger med andre land problemer av både statistisk og substansiell art. Likevel er det noen fellestrekk som peker seg ut. Det første er at innvandrere som i stor grad er selvstendig næringsdrivende, ofte kommer fra de samme landene, som for eksempel Kina, Pakistan og India.

Et annet fellestrekk er at innvandrere fra fattige land ofte etablerer egen virksomhet i detaljhandel med næringsmidler eller driver spisesteder. Bredden i bransjetilknytningen synes imidlertid å være større i andre land enn den er i Norge. Det kan ha sammenheng med at antall innvandrere i Norge er forholdsvis lavt, men kan også være knyttet til systemforhold eller innvandrerhistoriske trekk, uten at vi i denne rapporten forsøker å nøste i de forskjellige forholdene.

Et tredje forhold er at innvandrere fra fattige land i større grad enn innvandrere fra midtland og rike land er å finne i næringer med et lavt lønnsnivå. Parallelt med dette har også en forholdsvis stor andel av innvandrerne fra fattige land en lav, eller negativ, næringsinntekt. Dette peker i retning av at innvandregrupper spiller bestemte roller i økonomien, og hvor innvandrere fra fattige land i stor grad går inn i tjenestebansjer som krever lav formell utdanning, med lave etableringsbarrierer, men også et forholdsvis lavt inntektspotensial.

Gjennomgangen av empiri og forskning på innvandrerbusiness i land med forskjellige velferdskapitalistiske modeller avdekker en del sentrale fellestrekk. Det betyr at grunnleggende mekanismer i det globale kapitalistiske systemet gjør seg gjeldende på tvers av andre institusjonelle ulikheter. Konsentrasjonen av selvsysselsatte innvandrere til bestemte bransjer, og bransjer med lave lønninger og lav næringsinntekt, tyder på at visse strukturelle mekanismer i det kapitalistiske systemet har de samme utslagene uavhengig av institusjonelle variasjoner.

Samtidig er det forskjeller mellom land som viser tilbake til institusjonelle ulikheter. I Tyskland har innvandrere blitt sett på som gjestearbeidere, og det har vært forventet at de skulle returnere til hjemlandet. Derfor har man hatt regler som begrenset muligheten innvandrere har hatt til å starte opp egen virksomhet. Andelen selvsysselsatte i Norge har generelt ligget lavere enn i land som USA og Storbritannia. Det kan ha sammenheng med et bedre utbygd tilbud om arbeidsledighetstrygd, arbeidsmarkedstiltak og sosialstønader i Norge. Et annet forhold er at konsentrasjonen av selvsysselsatte innvandrere fra fattige land til de tradisjonelle innvandrerbransjene i matsegmentet, er sterkere i Norge enn i land med større innvandrersamfunn. Det kan skyldes at tersklene for å dra nytte av et fellesetnisk marked ikke nås i Norge. Et tredje forhold er at innvandrere fra enkelte land skiller seg ut med høye andeler selvsysselsatte uavhengig av hvilket land de har flyttet til.

Det er fristende å konkludere med at ulike velferdskapitalistiske modeller (Esping-Andersen 1992) skaper variasjoner rundt en felles grunnstruktur i et globalt kapitalistisk system, slik det forsøkes uttrykt gjennom sentrale begreper innenfor ulike utgaver av institusjonell teori, som "path-dependence", "lock-in", "trajectory" og "untraded interdependencies" (Martin 2000).

4 Skyves innvandrere ut i selvstendig næringsdrift?

4.1 Innledning.

Den empiriske gjennomgangen i foregående kapittel viste at innvandrere som gruppe oftere er selvstendig næringsdrivende enn majoritetsbefolkningen. Og selv om tallene avdekket store forskjeller mellom ulike innvandrergrupper, er det fortsatt av interesse å undersøke om ulemper i arbeidsmarkedet skyver innvandrere ut i selvstendig næringsdrift. Dette belyses empirisk ved å følge innvandrernes karriereveier fra 1989 til 1993 og videre til 1997. Vi ser altså på situasjonen i 1993 for innvandrere som i 1989 var arbeidsledige, eventuelt i jobb, selvstendig eller i kategorien annet, og tilsvarende for 1993 til 1997. Det betyr at det går fire år mellom hver observasjon, og det kan representere en feilkilde fordi frafallet kan være skjevfordelt mellom innvandrergrupper. Imidlertid kan det være grunn til å hevde at en vedvarende ulempe i arbeidsmarkedet også representerer et stadig press i retning av å starte for seg selv, slik at en del av dem som var arbeidsledige, satset og feilet, har satset på nytt i løpet av fireårsperioden. Det kan bidra til å veie opp for et eventuelt systematisk skjevt frafall. Etter at arbeidsledigheten er sjekket, går vi over til hypotesen om at lav inntekt bidrar til å presse eller motivere innvandrere til å starte egen virksomhet.

I analysen benyttes arbeidsmarkedsklassifiseringen, med de samme kategoriene som i kapittel 3 (lønnstaker, selvstendig næringsdrivende, registrert arbeidsledig og annet). Det betyr at andelene for selvsysseletting blir lavere enn vist i kapittel 3. For å kunne se på overgangen fra arbeidsledighet til lønnsarbeid, selvstendig næringsdrift, etc., er det imidlertid nødvendig å benytte denne klassifiseringen. Presentasjonen vil være sentrert rundt landgruppekategoriseringen, men vil ved et par anledninger trekke inn noen enkeltland.

4.2 Skyvfaktoren i teori og empiri

Skyvfaktoren er sentral i den aktørorienterte, reaktive kulturteorien, hvor som påpekt rasemessige ulemper og ekskludering spiller en viktig rolle. Innvandrere møter barrierer i arbeidsmarkedet, men besitter likevel ressurser som setter dem i stand til å starte for seg selv. Og selv om etniske grupper ikke besitter en etnisk kultur fra før av, motiveres de til å starte for seg selv for å oppnå økonomisk mobilitet. Da kan det etniske utgjøre en nyttig ressurs. Bonachic & Light (1988) koplet lav inntekt til humankapitalen og videre til oppstart av egen virksomhet, og en slik oppstart minsket gapet til den forventede inntekten for et gitt humankapitalnivå. Min (1993) målte barrierene i arbeidsmarkedet ved hjelp av utdanningsnivået og jobb blant koreanere før de flyttet til USA og den jobben de

fikk i USA, og kom til at gapet stimulerte mange til å starte opp egen virksomhet. Halter (1995) avdekket ved hjelp av intervjuer at problemer i arbeidsmarkedet var viktig for Boston-bosatte haitieres beslutning om starte for seg selv. Det samme framkom i studien Ram (1994) gjorde av asiater i bekledningsindustrien i West Midland, UK. Yoo (1998) viste til liknende funn (Light (1980), Light & Sanchez (1987), Portes & Manning (1986) og Wilson & Portes (1980)). Metcalf, Tariq & Virdee (1997) fant at skyvfaktoren i arbeidsmarkedet varierte mellom indere og pakistanere, med sistnevnte gruppe høyest (ca 2/3). Imidlertid var det også like store andeler som fokuserte trekkfaktorer, og det betyr, mener de, at oppstarten er et resultat av samspill mellom både skyv- og trekkfaktorer.

I neoklassisk økonomisk teori er beslutningen om å starte egen virksomhet et resultat av rasjonelle overveielser av alternativkostnader og nyttemaksimering basert på individuelle preferanser og egenskaper. I den sammenheng er økonomisk relaterte ressurser i form av humankapital og finanskapital avgjørende. Hvis innvandreren mangler arbeid eller tjener for lite, kan dette tolkes som et press for å skaffe seg noe annet å gjøre, og dette 'noe annet' kan være selvstendig næringsdrift. Bates (1997) mener, på grunnlag av en spørreundersøkelse blant et utvalg av småbedrifter i 1992, å kunne vise at differansen i tilbøyeligheten til å starte opp for seg selv mellom minoritetsgrupper, skyldes variasjoner i tilgangen på finans- og humankapital. Dermed konkluderer han med at blokkerte muligheter, eller ulemper, ikke spiller noen påviselig rolle. Det motsatt er tilfellet, hevder han, fordi tendensen til å starte opp egen virksomhet øker når tilgangen på human- og finanskapital er stor.

I "middleman minority"-teorien utgjør barrierer i arbeidsmarkedet en faktor i spillet som legger premissene for den formidlerrollen mellommann-minoritetene går inn i. Light & Bonacich (1988) anvender både kvantitative og kvalitative data for å belegge hypotesen om koreanere som en formidlerminoritet. Det inkluderer forholdsvis høye andeler med lang utdanning og mange med erfaring fra selvstendig virksomhet i gruppen. Intervjuer avdekket samtidig problemer i arbeidsmarkedet, med lave lønninger. I tillegg tjener selvstendig næringsdrivende mer enn lønnstakere, selv om de også jobber mer.

I den strukturelle livsformteorien er det ulike livsformkategorier, blant annet en selvsysselsettingstype og en lønnstakertype. Begge idealtyper finnes blant innvandrere som driver for seg selv, men de som tilhører lønnstakertypen, blir ofte selvstendig næringsdrivende på grunn av problemer i arbeidsmarkedet. Disse innvandrerne gjør det oftere dårlig som selvsysselsatt, og de vil i større grad gå inn i vanlig lønnsarbeid dersom muligheten byr seg, eller de må. Hardman Smith (1996) konkluderte på grunnlag av intervjuer med at en andel av innvandrere som driver egen virksomhet, egentlig tilhører lønnsarbeiderlivsformen, og at de ble presset ut i en slik tilpasning på grunn av problemer i arbeidsmarkedet. Aaserud (2000) benytter også livsformperspektivet i sin studie av tyrkere i Norge, og et par av respondentene gir uttrykk for at de har begynt for seg selv på grunn av barrierer i arbeidsmarkedet. Disse har imidlertid også utviklet en selvstendig livsform, og de jobber like hardt som dem som alt fra starten av hadde en selvstendig livsform.

I det integrerende perspektivet, med gruppekarakteristika og mulighetsstruktur inngår blokkeringer og diskriminering i arbeidsmarkedet som et viktig element under gruppekarakteristika. Men om innvandreren virkelig starter egen virksomhet, avhenger i tillegg av andre faktorer, og spesielt de økonomiske og næringsmessige betingelsene i mulighetsstrukturen. I Waldinger, Aldrich & Ward m.fl. (1990) ble det slått fast at framveksten av selvstendig næringsdrivende i Europa hadde nær tilknytning til veksten i arbeidsledigheten. Mange innvandrere hadde få muligheter i arbeidsmarkedet og tydde derfor til selvsysselsetting. Det empiriske belegget for konklusjonen er at vekst i andelen

selvstendig næringsdrivende blant innvandreregrupper økte da ledighetstallene begynte å stige. I tillegg var andelen innvandrere med egen virksomhet høyere i regioner med høy arbeidsledighet. Najib (1994) fant at de fleste innvandrere han intervjuet i Uppsala i Sverige, ga uttrykk for at problemer i arbeidsmarkedet var en av de viktigste årsakene til at de startet for seg selv, mens ca tredjeparten pekte på diskriminering i arbeidsmarkedet som den viktigste årsaken.

Selv om Waldinger (1996a), Light & Gold (2000) og Kloosterman & Rath (2000) har utvidet det teoretisk grunnlaget, er fortsatt barrierer og ulemper i arbeidsmarkedet en faktor som bidrar til at (noen) innvandrere starter for seg selv. I Waldingers nettverksteori kan etableringer skyldes ulemper i tilknytning til konkurransen i arbeidsmarkedet. Ulemper kan snus til fortrinn, og dette avdekkes i historisk baserte studier av innvandrereøkonomien, sammen med intervjuer.

I Light & Gold (2000) skilles det mellom ressursulemper og arbeidsmarkedsulemper. Av disse er ressursulempene den mest kritiske, men det er samspillet mellom dem som er det essensielle. Utdanning brukes for å illustrere ressursiden, mens arbeidsledighet eller undersysselsetting trekkes inn i tilknytning til arbeidsmarkedet. I operasjonaliseringen er det i følge Light & Gold (2000) nødvendig å skille mellom årsak og effekt i tilknytning til ulemper i arbeidsmarkedet. For eksempel er svake språkkunnskaper en ulempeårsak, men ikke selve arbeidsmarkedsulempen. Det betyr at arbeidsmarkedsulempen ikke måles ved hjelp av for eksempel språkferdighetene, men ved hjelp av arbeidsledighetsrater eller undersysselsetting, og disse kan variere over tid.

Problemer i arbeidsmarkedet inngår som et element i en rekke teorier om hvorfor innvandrere blir selvstendig næringsdrivende, men betydningen av dette presset synes å være mindre framtredd i dagens enn gårdsdagens teorier. I tillegg er det gjort mye empirisk forskning for å dokumentere de ulemper innvandrere møter i arbeidslivet, men mye av denne forskningen ser på situasjonen og sammenhengen mellom variable på ett tidspunkt.

Mitt anliggende er å belyse hvilken rolle ulemper i arbeidsmarkedet spiller for innvandrere i Norge i forhold til oppstart og drift av egen virksomhet. I internasjonal sammenheng har innvandrere og selvstendig næringsdrift i Norge interesse fordi offentlig sektor her i landet har ansvaret for flere oppgaver enn i mange andre vestlige land, og de offentlige støtteordningene er mer omfattende enn i andre land. I tillegg har arbeidsledighetsratene tradisjonelt ligget lavt. Et annet forhold som gjør en analyse av norske data interessant, er at enkeltindivider utgjør enhetene i datamaterialet. Når det samtidig er opplysninger på flere tidspunkter, er det mulig å se på utvikling over tid for samme gruppe personer. Analysen er ikke begrenset til en studie av sammenlikninger av grupper definert ved gitte egenskaper, som for eksempel arbeidsledighet og selvstendig næringsdrift.

4.3 Hva forteller norsk empiri oss?

Også i Norge er ledighetsnivået for innvandrerbefolkningen høyere enn den er for landets egne innbyggere, samtidig som andelen selvstendig næringsdrivende blant innvandrere er høyere enn i majoritetsbefolkningen. Tilsynelatende er det en skyvmekanisme i funksjon. Det er imidlertid nødvendig å gå litt grundigere til verks. Skyv- eller ulempeteorien bygger på en antakelse om at forskjellen i arbeidsledighet mellom grupper gir ulikt press til å starte for seg selv. På den måten kan man forsvare å sammenlikne ledighetsratene og andelene selvstendig næringsdrivende for hvert enkelt år. Imidlertid blir det hele litt mer

innfløkt når vi trekker inn tidsaspektet. Sammenhengen mellom stigende ledighet og stigende selvsysseletting må bety at endret ledighet innenfor den enkelte gruppen også fører til endringer i presset i retning av å starte egen virksomhet. Høy arbeidsledighet i innvandrerguppen burde gi høyere andel selvsysselettede enn tilfellet er med lavere arbeidsledighet. En slik sammenheng er imidlertid ikke like opplagt. Når arbeidsledigheten er lav, er det et tegn på at økonomien er inne i en høykonjunktur, og i perioder med synkende ledighet kan det argumenteres for at grunnlaget for å starte for seg selv også er godt. Dermed kan det tenkes at andelen selvstendig næringsdrivende øker mer enn andelen lønnsstakere.

I perioden 1989 til 1997 beveget, som allerede nevnt, den norske økonomien seg fra høy- til lavkonjunktur og igjen inn i en sterk økonomisk vekst. Den nasjonale ledigheten gjenspeiler denne utviklingen. I 1989 var arbeidsledigheten, som andel av arbeidsstyrken, 3,8 prosent (tabell 4.1). I 1993 nådde den toppnivået, med 5,5 prosent, samtidig som tre prosent var på ordinære arbeidsmarkedstiltak. I norsk sammenheng var dette høye tall. Etter 1993 har arbeidsledigheten vært synkende, og i 1997 var den kommet ned i 3,3 prosent.

Arbeidsledigheten blant alle innvandrere har fulgt et liknende forløp, men på et høyere nivå. Imidlertid er ledighetsraten langt høyere blant innvandrere fra fattige land enn midtland og rike land. Andelen for gruppen rike land ligger faktisk under landet som helhet. Samtidig er innslaget av selvstendig næringsdrivende lavest blant innvandrere fra fattige land, og denne andelen ligger i 1989 lavere enn for landet som helhet, men nærmer seg landsnivået fordi utviklingen i de to gruppene har ulik retning.

Tabell 4.1 *Andelen arbeidsledige og selvstendig næringsdrivende i 1989, 1993 og 1997 blant innvandrere, i landgrupper og i Norge som helhet. Ingen summering til 100.*

16-69 år	1989	1993	1997
Alle innvandrere:			
Andel arbeidsledige	6,9	11,7	7,6
Andel selvstendige	7,4	7,9	7,8
Fattige land:			
Andel arbeidsledige	11,2	19,4	12,2
Andel selvstendige	4,6	5,7	6,1
Midtland:			
Andel arbeidsledige	4,8	7,3	3,9
Andel selvstendige	7,4	8,0	8,1
Rike land:			
Andel arbeidsledige	3,3	4,4	2,5
Andel selvstendige	10,6	11,0	10,7
Norge:			
Andel arbeidsledige	3,8	5,5	3,3
Andel selvstendige	7,3	6,4	*

Et annet forhold er at endringene i andelen selvstendig næringsdrivende, er langt mer beskjeden. Den øker imidlertid mest for innvandrere fra fattige land, og andelen øker selv om andelen arbeidsledige går ned fra 1993 til 1997. For innvandrere fra rike land synker andelen selvstendige derimot litt fra 1993 til 1997. Fortsatt er imidlertid rangeringen mellom de tre landgruppene den samme, og differansen i andelen selvsysselettede mellom

innvandrere fra rike land og fattige land er over fire prosentpoeng i 1997. Dette betyr selvsagt ikke at problemer i arbeidsmarkedet er uten betydning for om innvandrere etablerer og driver egen næringsvirksomhet, men tallene tyder på at andre forhold enn arbeidsledigheten er viktigere. Tallene i tabell 4.1 gjelder alle voksne, men som påvist i kapittel 3, varierer andelen i de forskjellige kategoriene med alder.

4.3.1 Om effekten av arbeidsledighet

Ved å følge individer over tid isteden for å sammenlikne andelen arbeidsledige og andelen selvstendig næringsdrivende på samme tidspunkt, kan vi nærme oss problemstillingen fra en annen vinkel. Og ved å se på de to periodene 1989-1993 og 1993-1997 kan vi belyse forskjeller mellom en økonomisk nedtur og ditto opptur.

Innvandrere fra fattige land som var arbeidsledige i 1989 og 1993, var fortsatt i størst grad arbeidsledige i henholdsvis 1993 og 1997 (tabell 4.2 til 4.5). Det motsatte gjelder innvandrere fra rike land. Derimot var andelen av de arbeidsledige som ble selvstendig næringsdrivende, størst blant innvandrere fra rike land og lavest blant innvandrere fra fattige land. Det betyr at de med høyest arbeidsledighet i utgangsåret, som er innvandrere fra fattige land, i minst grad har gått over til å bli selvstendig næringsdrivende på neste tidspunkt. Mønsteret er felles for kvinner og menn.

I løpet av de to periodene forsvant innvandrere fra fattige land i større grad fra lønnsarbeid og selvstendig næringsdrift enn det innvandrere fra midtland og rike land gjorde. De ble i større grad arbeidsledige eller "annet". I perioden 1989-93 var andelen som tok skrittet over i selvstendig næringsdrift fra lønnsarbeid, størst i riklandsgruppen og minst i fattiglandsgruppen, og det gjaldt begge kjønn (tabell 4.2 og 4.4). I perioden 1993-97 var andelen like for menn, mens (den lille) forskjellen holdt seg for kvinner (tabell 4.3 og 4.5). Andelen selvstendig næringsdrivende var både større og mer stabil blant innvandrere fra rike land enn fattige land.

Tallene viser at tendensen til å bli selvstendig næringsdrivende fra en posisjon som arbeidsledig er større blant innvandrere fra rike enn fattige land, selv om ledigheten er større blant de sistnevnte. Dette styrker ikke hypotesen om at ulemper i arbeidsmarkedet representerer en sentral skyvfaktor i retning av å starte opp og drive egen virksomhet. Samtidig indikerer ustabiliteten blant innvandrere fra fattige land at overgangen mellom arbeidsledighet og selvstendig næringsdrift og lønnsarbeid, gjør det vanskelig å trekke sikre konklusjoner med hensyn til arbeidsledighet som skyvfaktor. De fire årene mellom observasjonspunktene kan være for lang tid.

Imidlertid ønsker jeg som nevnt også å se på om endringer i økonomien generelt har noe å si for tendensen til å starte for seg selv. 1993-fordelingen representerer den økonomiske nedgangstiden og 1997-fordelingen oppgangstiden. Hovedmønsteret slik det er beskrevet foran holder seg, men nivåer og differanser varierer noe:

Andelen som fortsatt var arbeidsledig, gikk ned fra 1993 til 1997 sammenliknet med henholdsvis 1989 og 1993, og dette var felles for begge kjønn. Blant menn var nedgangen større for innvandrere fra midtland og fattige land enn rike land. Andelen arbeidsledige menn som tok skrittet over i selvstendig næringsdrift, økte fra den første til den andre perioden. Den prosentvise veksten var minst blant innvandrere fra rike land, men differansen mellom rike land og fattige land var fortsatt fem prosentpoeng. Bildet er mer uklart for kvinner.

Målt i prosentpoeng økte andelen menn som gikk over fra arbeidsledighet til lønnsarbeid, langt mer enn tilsvarende overgang til selvstendig næringsdrift. I relative termer er ikke

forholdet like klart, men de små tallene for overgangen til selvsysselsetting gjør det vanskelig å trekke sikre konklusjoner. Også blant kvinner dominerer den økte tilstrømningen til lønnsarbeid, selv om annet-kategorien fortsatt er vel så viktig som neste skritt for arbeidsledige kvinner.

Andelen som fortsatt er lønnstaker, økte fra første til andre periode i alle tre landgrupper, men differansen mellom fattige land og rike land minsket. Dette var felles for både kvinner og menn, selv om veksten var noe større blant menn. Ulik økonomisk situasjon påvirket ikke i nevneverdig grad tendensen til å gå fra lønnsarbeid til selvstendig næringsdrift.

Stabiliteten blant selvstendig næringsdrivende menn økte fra perioden med økonomisk nedtur til perioden med økonomisk opptur. Det gjaldt alle landgrupper, men litt mer blant innvandrere fra rike land enn fattige land. Blant kvinner var endringene beskjedne, og de var både negative og positive.

Overgangen fra en økonomisk nedtur til en økonomisk opptur fører til at innvandrere fra fattige land i økende grad skifter fra arbeidsledighet til lønnsarbeid og selvstendig næringsdrift, og relativt sett nærmer de seg innvandrerne fra rike land. Det betyr at synkende arbeidsledighet øker rekrutteringen til kategorien selvstendig næringsdrivende sammenliknet med en utvikling hvor arbeidsledigheten øker. Et slikt funn bidrar ikke til å styrke ulempehypotesen, men det kan innvendes at det vi måler er overlevelses- og ikke oppstartraten, selv om vi ser på endringer over tid. Den manglende eller beskjedne effekten den økonomisk utviklingen hadde på andelen selvstendig næringsdrivende, tyder på at det dreier seg om mer enn ren overlevelse. De mulighetene markedet gir synes å ha betydning.

Tallene viser i tillegg at en økonomisk opptur kanalisere flere inn i lønnsarbeid enn i selvsysselsetting. Det reflekterer at de aller fleste ser på lønnsarbeid som det mest aktuelle. Det å drive for seg selv er noe et mindretall gjør. Og det er en aktivitet som er vanligere blant innvandrere fra rike land enn fattige land, uansett økonomisk nedtur eller opptur. Stabiliteten blant dem som driver for seg selv, styrkes også mer blant innvandrere fra rike enn fattige land. Dette kan tyde på at ressurser spiller en ikke ubetydelig rolle for hvilken posisjon man havner i. Vi kan merke oss at mønsteret ikke er like klart for kvinner som for menn, eller at det helt mangler blant kvinnene. Det gjør at vi ikke uten videre kan konkludere likt på tvers av kjønn, men må spesifisere mekanismene og prosessforløpene.

Mønsteret som er beskrevet foran, holder seg i hovedsak for enkeltland i de tre landgruppene. Noen nyanser er det imidlertid. Blant annet reflekteres kinesernes sterke tendens til å være selvsysselsatt i andelen som starter for seg selv fra en posisjon som arbeidsledig. Samtidig blir de i mindre grad værende i arbeidsledighet og i annet-kategorien, og de er mer stabile som selvstendig næringsdrivende. Også blant kvinner er annet-kategorien et mindre hyppig alternativ for kineserne, mens det spiller en langt større rolle for både tyrkiske og pakistanske kvinner. Disse nyansene endrer imidlertid ikke på konklusjonen om arbeidsledighetens begrensede effekt i forhold til å etablere egen virksomhet.

Tabell 4.2 *Arbeidsmarkedsstatus i 1989 og karrierevei til 1993. Menn i alderen 30-59 år fordelt på landgrupper. Andelene summerer seg til 100 horisontalt*

Lønnstaker-89	Lønnstaker	Selvstendig	Arbeidsledig	Annet	Antall
Fattige land	65	2	9	24	8808
Midtland	79	3	4	14	5285
Rike land	82	4	3	11	4912
Selvstendig-89	Selvstendig	Lønnstaker	Arbeidsledig	Annet	Annet
Fattige land	48	18	5	29	625
Midtland	54	22	3	21	575
Rike land	63	18	3	16	805
Arbeidsledig-89	Arbeidsled.	Lønnstaker	Selvstendig	Annet	Annet
Fattige land	23	30	3	44	1269
Midtland	20	47	4	29	364
Rike land	13	44	8	36	214
Annet-89	Annet	Lønnstaker	Selvstendig	Arbeidsl.	Arbeidsl.
Fattige land	57	25	4	14	6192
Midtland	49	35	6	9	2120
Rike land	53	32	11	4	1389

Tabell 4.3 *Arbeidsmarkedsstatus i 1993 og karrierevei til 1997. Menn i alderen 30-59 år fordelt på landgrupper. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.*

Lønnstaker-93	Lønnstaker	Selvstendig	Arbeidsledig	Annet	Antall
Fattige land	78	3	4	15	9373
Midlere land	86	3	2	9	5405
Rike land	88	3	1	7	4687
Selvstendig-93	Selvstendig	Lønnstaker	Arbeidsledig	Annet	Annet
Fattige land	51	23	3	22	845
Midlere land	62	22	1	14	618
Rike land	68	21	0	11	780
Arbeidsledig-93	Arbeidsled.	Lønnstaker	Selvstendig	Annet	Annet
Fattige land	17	41	5	37	2736
Midlere land	11	53	7	29	587
Rike land	9	52	10	29	246
Annet-93	Annet	Lønnstaker	Selvstendig	Arbeidsl.	Arbeidsl.
Fattige land	54	33	4	10	9287
Midlere land	48	39	7	6	1880
Rike land	50	37	9	3	1353

Tabell 4.4 *Arbeidsmarkedsstatus i 1989 og karrierevei til 1993. Kvinner i alderen 30-59 år fordelt på landgrupper. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.*

Lønnstaker-89	Lønnstaker	Selvstendig	Arbeidsledig	Annet	Antall
Fattige land	68	1	6	25	4817
Midlere land	81	2	2	15	4671
Rike land	82	2	2	14	5301
Selvstendig-89	Selvstendig	Lønnstaker	Arbeidsledig	Annet	Annet
Fattige land	46	19	3	32	204
Midlere land	64	20	1	16	282
Rike land	67	17	0	16	517
Arbeidsledig-89	Arbeidsled.	Lønnstaker	Selvstendig	Annet	Annet
Fattige land	14	32	1	53	450
Midlere land	12	42	2	43	168
Rike land	7	45	6	43	152
Annet-89	Annet	Lønnstaker	Selvstendig	Arbeidsl.	Arbeidsl.
Fattige land	72	20	2	7	5999
Midlere land	62	30	5	4	2706
Rike land	63	30	5	2	2730

Tabell 4.5 *Arbeidsmarkedsstatus i 1993 og karrierevei til 1997. Kvinner i alderen 30-59 år fordelt på landgrupper. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.*

Lønnstaker-93	Lønnstaker	Selvstendig	Arbeidsledig	Annet	Antall
Fattige land	77	1	3	18	5724
Midlere land	85	2	1	12	4920
Rike land	86	2	1	11	5076
Selvstendig-93	Selvstendig	Lønnstaker	Arbeidsledig	Annet	Annet
Fattige land	47	21	2	30	336
Midlere land	65	16	1	18	361
Rike land	65	20	0	14	542
Arbeidsledig-93	Arbeidsled.	Lønnstaker	Selvstendig	Annet	Annet
Fattige land	13	40	2	46	1221
Midlere land	8	51	4	38	285
Rike land	6	51	4	39	202
Annet-93	Annet	Lønnstaker	Selvstendig	Arbeidsl.	Arbeidsl.
Fattige land	67	25	2	6	9979
Midlere land	59	35	3	3	2604
Rike land	60	33	4	2	2453

4.3.2 Lønnsinntekten som skyvekraft

Et lavt inntektsnivå kan fungere som en skyvekraft fra lønnsarbeid til egen virksomhet. Folk kan være misfornøyd med det økonomiske utkommet av lønnsarbeidet og se på selvsysselsetting som en mulighet til å tjene mer. Ønsket om å styre sitt eget arbeid, sammen med økt status, blir også trukket fram som årsaker til å starte opp for seg selv.

Det økonomiske aspektet kan belyses ved å se på lønnsinntekten⁴³ i 1993 og hvilken tilknytning til arbeidsmarkedet ulike grupper hadde i 1997. Hypotesen er at personer med en inntekt i laveste kategori i 1993 i større grad vil ha gått over til å bli selvstendig i 1997 enn i de to høyinntektskategoriene. Det er også tilfellet. Sju prosent av mennene i 30-59 års alderen som var lønnstakere i 1993, med en inntekt under 150.000 kroner dette året, var blitt selvstendige i 1997 (tabell 4.6). Tilsvarende andel i de to øvre inntektsklassene er 2,5 og 1,8 prosent, og lavest er andelen i den høyeste inntektsgruppen. Tallene viser samtidig at andelen som fortsatt var lønnstaker, økte med inntektsnivået, fra 65 prosent i laveste inntektsgruppe til 91 prosent i den høyeste. Motsatt sank andelen som har gått over i kategorien arbeidsledig eller 'annet', med stigende inntekt. Det betyr at innvandrere med lav inntekt har en løsere tilknytning til lønnsarbeid, og lettere havner i en annen kategori i løpet av perioden.

Konklusjonen er at lav inntekt øker sjansen for at mannlige innvandrere går over fra lønnsarbeid til selvstendig næringsdrift, mens de med høy inntekt i større grad forblir i lønnstakerkategorien. Samtidig er tilknytningen til arbeidsmarkedet løsere blant innvandrere med lav inntekt, og det gir også økt overgang til arbeidsledighet. Dette mønsteret gjelder for innvandrere i alle tre landgrupper. Imidlertid øker innslaget av selvstendig næringsdrivende i den laveste inntektskategorien fra fattiglands- til riklandsgruppen. Det motsatte er tilfellet for andelen som blir arbeidsledig eller 'annet': andelen øker med synkende inntektsnivå i alle tre landgrupper, men mest blant innvandrere fra fattige land. Dermed er også landbakgrunn en interessant egenskap, og vi ser at sammenhengen er sterkere for lav inntekt/rike land enn lav inntekt/fattige land (tabell 4.8). Det er det samme mønsteret som for arbeidsledighet. Men i begge landgrupper gir økt inntekt, større sjanse for at man starter opp for seg selv, og da er ikke forskjellene mellom innvandrere fra ulike land der lenger. Sammenhengene er derfor litt mer kompliserte, og en ugunstig situasjon synes å påvirke innvandrere fra fattige land mer enn innvandrere fra rike land.

Det mønsteret som er beskrevet for fattige land, gjør seg også gjeldende for enkeltland i samme landgruppe, men nivået på andelen varierer (tabell 4.10). Kinesiske menn skiller seg ut med hensyn til effekten av lav inntekt i 1993 på sjansen for å være selvsysselfatt i 1997; ca. 17 prosent av dem driver for seg selv i 1997. Derimot er effekten mer beskjeden blant vietnamesere med samme lønnsinntekt i 1993. Bare tre prosent av disse gikk over til å bli selvsysselfatt i løpet av perioden. Derimot havner rundt 40 prosent av dem, og av tyrkerne, i kategorien annet.

Et annet forhold er at innvandrere i arbeidsledighetskategorien kan ha hatt inntekt det samme året. Når inntekt koples til arbeidsledighet, viser det seg at andelen av de arbeidsledige som i neste periode er selvstendig næringsdrivende, stiger med økende inntekt. Det gjelder begge kjønn. Dermed har vi to motsatte sammenhenger mellom inntekt og selvstendig næringsdrift. For lønnstakere er tendensen til å bli selvsysselfatt størst blant dem med lav inntekt, mens den for arbeidsledige er størst blant dem med høyest inntekt.

Utviklingen for lønnsarbeidende *kvinner* viser at tendensen til å bli selvstendig generelt er lav og uten store forskjeller mellom kvinner i de tre landgruppene uansett inntektsgruppe. Men kvinner i den laveste inntektsgruppen blir litt oftere selvstendig næringsdrivende (ca ett prosentpoeng) enn i de to øvrige inntektsgruppene, og det gjelder alle tre landgrupper (tabell 4.7). På den annen side følger kvinner det samme mønsteret som menn når det gjelder tendensen til fortsatt å være lønnstaker og bli arbeidsledig i de tre inntektsklassene

⁴³ Lønnsklasser: i) ingen inntekt; ii) 0,1'-149,9'; iii) 150'-249,9'; iv) 250'+

i hver landgruppe (tabell 4.8). De lavest betalte kvinnene har på samme måte som menn en løsere tilknytning til lønnsarbeidet enn dem med høyere inntekt. Men selvstendig næringsdrift spiller ikke den samme rollen som hos menn, og forskjellen mellom landgruppene i samme inntektsklasse gjenfinnes heller ikke blant kvinner.

Tabell 4.6 *Arbeidsmarkedsstatus i 1993 og karrierevei til 1997. Menn i alderen 30-59 år fordelt på klasser for lønnsinntekt. Andelene summerer seg til 100 horisontalt*

	Lønnstaker	Selvstendig	Arbeidsledig	Annet	Antall
Lønnstakere:					
0	53,2	6,4	1,9	38,6	267
0,1' – 149'	64,9	7,0	5,4	22,8	2766
150' – 249'	83,9	2,5	2,6	11,0	8130
250' –	90,9	1,8	1,2	6,1	8044
Arbeidsledig:					
0	23,9	4,3	23,9	47,8	714
0,1' – 149'	43,0	5,3	15,7	36,0	1820
150' – 249'	59,9	7,0	11,0	22,1	489
250' –	64,1	9,7	6,8	19,4	103
Annet:					
0	16,5	4,2	7,1	72,3	5796
0,1' – 149'	40,1	5,3	9,3	45,2	4029
150' – 249'	56,4	5,6	4,7	33,3	1051
250' –	65,1	4,3	2,5	28,0	393

Tabell 4.7 *Arbeidsmarkedsstatus i 1993 og karrierevei til 1997. Kvinner i alderen 30-59 år fordelt på klasser for lønnsinntekt. Andelene summerer seg til 100 horisontalt*

	Lønnstaker	Selvstendig	Arbeidsledig	Annet	Antall
Lønnstakere:					
0	48,6	3,4	4,1	43,8	146
0,1' – 149'	74,3	2,4	2,6	20,8	5526
150' – 249'	88,2	1,1	1,2	9,6	7831
250' –	91,1	1,5	0,6	6,8	2596
Arbeidsledig:					
0	31,6	1,1	14,5	52,8	373
0,1' – 149'	44,9	2,1	11,6	41,4	920
150' – 249'	59,7	3,9	7,0	29,5	129
250' –	-	-	-	-	16
Annet:					
0	15,8	2,3	4,1	77,8	9183
0,1' – 149'	41,9	3,6	5,3	49,2	3877
150' – 249'	62,6	2,7	3,0	31,6	661
250' –	73,3	2,6	0,9	23,3	116

Tabell 4.8 *Lønnstakere i 1993 og karrierevei til 1997. Menn i alderen 30-59 år fordelt på landgruppe og klasser for lønnsinntekt. Andelene summerer seg til 100 horisontalt*

	Lønnstaker	Selvstendig	Arbeidsledig	Annet	Antall
Fattige land:					
0,1' – 149'	63,3	5,9	6,0	24,8	1772
150' – 249'	80,8	2,3	3,3	13,6	4059
250' –	89,5	1,7	1,7	7,0	2437
Midtland:					
0,1' – 149'	67,2	7,9	4,8	20,1	518
150' – 249'	86,8	2,2	2,6	8,4	2141
250' –	90,4	1,9	1,3	6,4	2799
Rike land:					
0,1' – 149'	68,3	10,1	3,6	18,1	476
150' – 249'	87,1	3,3	1,2	8,4	1930
250' –	92,5	1,8	0,7	5,1	2808

Tabell 4.9 *Lønnstakere i 1993 og karrierevei til 1997. Kvinner i alderen 30-59 år fordelt på landgruppe og klasser for lønnsinntekt. Andelene summerer seg til 100 horisontalt*

	Lønnstaker	Selvstendig	Arbeidsledig	Annet	Antall
Fattige land:					
0,1' – 149'	68,6	2,1	3,7	25,6	2116
150' – 249'	85,8	0,8	1,9	11,5	2461
250' –	91,6	1,2	0,9	6,3	584
Midlere land:					
0,1' – 149'	77,2	2,4	2,1	18,3	1534
150' – 249'	88,8	1,1	0,8	9,3	2493
250' –	90,7	1,6	0,6	7,2	1006
Rike land:					
0,1' – 149'	78,3	2,6	1,7	17,4	1876
150' – 249'	89,6	1,3	0,8	8,3	2877
250' –	91,2	1,6	0,5	6,8	1006

Tabell 4.10 *Lønnstakere i 1993 og karrierevei til 1997. Menn i alderen 30-59 år fordelt på landgruppe og klasser for lønnsinntekt. Andelene summerer seg til 100 horisontalt*

	Lønnstaker	Selvstendig	Arbeidsledig	Annet	Antall
<i>Tyrkia:</i>					
0,1' – 149'	38,2	5,1	12,5	44,2	448
150' – 249'	72,5	1,3	5,4	20,8	371
250' –	80,7	-	3,5	15,8	114
<i>Pakistan:</i>					
0,1' – 149'	49,4	9,1	7,1	34,4	310
150' – 249'	71,1	5,0	2,6	21,3	148
250' –	87,4	1,8	2,3	8,5	34
<i>Vietnam:</i>					
0,1' – 149'	43,2	3,0	14,2	39,6	632
150' – 249'	77,4	1,2	4,3	17,1	585
250' –	88,3	1,1	4,4	6,1	180
<i>Kina:</i>					
0,1' – 149'	57,4	17,2	1,8	23,6	331
150' – 249'	72,0	7,6	3,8	16,7	132
250' –	86,6	1,5	-	11,9	67

Botid, lønnsinntekt og selvsyssetting

Hva kan det skyldes at andelen selvstendig næringsdrivende menn i lavinntektsgruppen øker fra fattige til rike land? En mulig forklaring kan være at innvandrere fra fattige land generelt møter flere hindringer. De små forskjellene mellom innvandrere fra de tre landgruppene i den midlere og høyeste inntektsgruppen taler imot en slik sammenheng. Andre forhold virker inn, enten isolert eller i samspill med andre faktorer. Botid i Norge er en mulig faktor.

Vi vet at andelen selvstendig næringsdrivende øker med botid i Norge. Imidlertid synker andelen av lønnstakerne i 1993 som hadde blitt selvstendig næringsdrivende i 1997 med økende botid. Det gjelder for innvandrere i alle tre landgrupper. Andelen synker mer for innvandrere fra rike enn fattige land, slik at innslaget av selvstendig næringsdrivende varierer mindre. Utjevningen av forskjeller mellom innvandrergруппene gjelder i tillegg fortsatt lønnsarbeid og arbeidsledighet: blant innvandrere fra fattige land øker andelen som fortsatt er lønnstakere, med økt botid mer enn blant innvandrere fra rike land, mens andelen arbeidsledige synker raskere.

Foran så vi at andelen selvsyssettingsatte sank med økende lønn, og at tilbøyeligheten var størst blant innvandrere fra rike land med lav inntekt. Når botid for menn koples til disse variablene, viser det seg at lavinntektseffekten gjelder for alle botidsklasser (tabell 4.11 og 4.13). Imidlertid er det spesielt høye verdier for innvandrere fra rike land som har vært i Norge kort tid sammenliknet med tilsvarende innvandrere fra fattige land. Forskjellene utjevnes en god del med stigende botid, og det skyldes økt tendens til å bli selvstendig blant innvandrere fra fattige land, samt en kraftig reduksjon blant innvandrere fra rike land.

Det betyr at lave inntekter er viktig for overgangen fra lønnsarbeid til selvstendig næringsvirksomhet, men innenfor dette generelle mønsteret er det to grupper som skiller seg ut: innvandrere fra rike land som har vært i Norge kort tid, og tilsvarende gruppe innvandrere fra fattige land. Koplingen mellom lav inntekt og kort botid slår mye sterkere

ut i fattiglands- enn riklandsgruppen. Det bidrar ytterligere til å styrke betydningen av ressurser, samtidig som ressursbakgrunnen synes å bli tilpasset eller forbedret over tid.

Botid gir ikke et like systematisk mønster for kvinner, selv om det er en tendens til at kvinner fra rike land med lav inntekt og kort botid oftest blir selvsysselesatte (tabell 4.12 og 4.14). Også blant kvinner er det en utjevning med stigende botid for inntektsgrupper innenfor og på tvers av landgrupper. De prosesser som synes å være i virksomhet blant menn, synes likevel ikke å være like framtreddende blant kvinner.

Tabell 4.11 *Andelen av lønnstakere i 1993 som var selvstendig næringsdrivende i 1997 etter botid. Menn i alderen 30-59 år etter landgruppe og lønnsinntekt. Ingen summering til 100.*

	-3 år	4-7 år	8-12 år	13-24 år	25 år -
Fattige land					
0,1' - 149' kr	4,5	3,9	6,4	8,7	6,5
150' - 249' kr	3,6	2,4	2,2	2,5	1,7
250' kr +	2,6	2,3	2,0	1,7	1,0
Midtland					
0,1' - 149' kr	8,9	5,1	7,8	8,3	14,9
150' - 249' kr	3,2	2,5	2,9	1,7	2,0
250' kr +	3,8	1,3	2,2	2,1	1,1
Rike land					
0,1' - 149' kr	15,4	8,9	8,8	9,9	9,9
150' - 249' kr	9,4	3,5	4,8	3,3	2,0
250' kr +	1,9	2,7	2,4	1,9	1,2

Tabell 4.12 *Andelen av lønnstakere i 1993 som var selvstendig næringsdrivende i 1997 etter botid. Kvinner i alderen 30-59 år etter landgruppe og lønnsinntekt. Ingen summering til 100.*

	-3 år	4-7 år	8-12 år	13-24 år	25 år -
Fattige land					
0,1' - 149' kr	1,2	2,4	2,0	2,5	2,9
150' - 249' kr	2,8	0,8	0,9	1,8	2,0
250' kr +	-	1,1	1,4	0,4	0,9
Midtland					
0,1' - 149' kr	0	1,8	3,1	3,4	1,5
150' - 249' kr	0	2,1	1,4	1,4	0,3
250' kr +	-	3,0	1,2	1,7	1,1
Rike land					
0,1' - 149' kr	3,8	5,0	4,6	2,9	1,4
150' - 249' kr	3,6	0,8	1,7	1,2	1,2
250' kr +	-	3,5	2,3	2,1	0,5

Tabell 4.13 *Andelen av lønnstakere i 1993 som fortsatt var lønnstakere i 1997 etter botid. Menn i alderen 30-59 år etter landgruppe og lønnsinntekt. Ingen summering til 100*

	-3 år	4-7 år	8-12 år	13-24 år	25 år -
Fattige land					
0,1' - 149' kr	63,1	65,6	64,0	60,0	58,1
150' - 249' kr	80,4	77,6	82,6	81,1	85,9
250' kr +	84,6	88,0	89,6	89,1	91,8
Midtland					
0,1' - 149' kr	66,7	69,1	68,6	67,4	59,4
150' - 249' kr	87,1	85,6	85,0	89,1	85,8
250' kr +	89,7	86,7	91,0	90,8	91,1
Rike land					
0,1' - 149' kr	71,2	67,3	64,8	72,5	65,3
150' - 249' kr	69,8	85,8	87,5	86,8	89,1
250' kr +	87,4	90,5	92,3	92,4	93,6

Tabell 4.14 *Andelen av lønnstakere i 1993 som fortsatt var lønnstakere i 1997 etter botid. Kvinner i alderen 30-59 år etter landgruppe og lønnsinntekt. Ingen summering til 100*

	-3 år	4-7 år	8-12 år	13-24 år	25 år -
Fattige land					
0,1' - 149' kr	66,0	67,4	69,5	67,6	79,3
150' - 249' kr	63,9	82,0	86,3	87,6	87,7
250' kr +	75,0	92,1	90,7	92,1	92,5
Midtland					
0,1' - 149' kr	83,0	71,0	75,2	78,2	79,4
150' - 249' kr	77,3	83,4	87,1	89,4	91,5
250' kr +	95,0	86,6	88,9	92,2	91,1
Rike land					
0,1' - 149' kr	63,5	68,1	75,6	82,2	78,6
150' - 249' kr	81,8	85,7	83,8	91,0	91,5
250' kr +	85,2	87,2	90,2	91,5	92,4

Utdanning, lønnsinntekt og selvsysseletting

Hittil har vi fokusert på problemer og dårlig utkomme i arbeidsmarkedet som begrunnelse for å starte egen virksomhet. Gjennomgangen har imidlertid antydnet at ressurser har noe å si for karriereløpene. Manglende ressurser kan i tillegg ses på som en ulempe eller problem. Utdanning og egenkapital er to former for ressurser som kan tenkes å virke inn på tilbøyeligheten til å starte egen virksomhet. Egenkapitalen vil være nært knyttet til inntekt, men ikke nødvendigvis inntekten i et gitt år.

Effekten av utdanning i forhold til å starte og drive egen virksomhet er imidlertid blandet, og som vist i kapittel 3, er det ikke noe entydig mønster som sier at innslaget av selvsysselettede innvandrere i Norge øker med stigende utdanningslengde. Det kan henge sammen med den forholdsvis store andelen innvandrere i kategorien ukjent utdanning. Effekten av utdanning skal belyses nærmere ved å se på andelen av lønnstakere i 1993 som i 1997 var blitt selvstendige.

Hypotesen er at innvandrere med høy utdanning og lav inntekt i større grad enn andre vil gå over til å bli selvstendig næringsdrivende. Generelt endrer ikke utdanningslengden på sammenhengen mellom lavt inntektsnivå og forholdsvis høye andeler selvstendige, slik det er avdekket for menn. Det er det samme mønsteret i alle utdanningsgrupper og for alle landgrupper, innslaget av selvstendig næringsdrivende menn øker når inntekten synker (tabell 4.15). Samtidig er det en tendens til at innvandrere med kort utdanning i større grad enn de med lengre utdanning skifter fra lønnsarbeid til selvsyssetting. Bakgrunnen for dette blir klarere når vi i tillegg trekker inn inntektsutviklingen fra 1993 til 1997 (tabell 4.17). Blant dem som tilhørte den laveste inntektsgruppen i 1993, har en større andel av dem med lang enn kort utdanning tatt steget opp i den høyeste inntektsklassen. Det betyr at innvandrere med utdanning utover videregående skole som befinner seg i lønnsarbeid, har bedre utsikter til å øke lønnen ved å forbli i lønnstakerkategorien enn andre innvandrere. Dermed blir heller ikke selvstendig næringsvirksomhet en like aktuell karrierevei.

Tabell 4.15 *Lønnstakere i 1993 og karrierevei til 1997. Menn i alderen 30-59 år, etter lønnsinntekt og utdanning. Andelene summerer seg til 100 horisontalt*

	Lønnstaker	Selvstendig	Arbeidsledig	Annet	Antall
0,1'-149,9':					
Ingen utdann.	62,0	6,7	8,9	22,3	179
Mindre enn vg	61,2	7,6	7,3	23,8	642
Videregående	66,9	7,4	5,0	20,7	565
Mer enn vg	69,8	4,9	4,1	21,2	486
Ukjent utdann.	64,0	7,3	4,2	24,5	880
150'-249,9':					
Ingen utdann.	83,1	2,3	3,6	11,1	533
Mindre enn vg	82,4	2,4	3,1	12,1	2047
Videregående	86,2	2,1	1,9	9,8	2115
Mer enn vg	86,0	2,8	1,9	9,3	1512
Ukjent utdann.	81,5	3,0	3,2	12,3	1910
250' -:					
Ingen utdann.	92,2	1,8	0,2	5,8	434
Mindre enn vg	89,5	1,1	1,3	8,1	1150
Videregående	91,4	1,2	1,4	5,9	1681
Mer enn vg	92,1	2,2	0,8	4,9	3108
Ukjent utdann.	88,7	2,1	1,9	7,2	1632

Også blant *kvinner* som var lønnstakere i 1993, var sjansen til å bli selvstendig høyest blant dem med lavest inntekt i alle utdanningskategorier og landgrupper (tabell 4.16). I motsetning til menn økte derimot andelen lønnstakere som hadde blitt selvstendig næringsdrivende blant kvinner, med stigende utdanningslengde, og den økte mer blant innvandrerkvinner fra rike og middels rike land enn fattige land. På den annen side, og i likhet med menn, gikk kvinner med lang utdanning i større grad opp i den høyeste inntektskategorien i løpet av perioden. Andelen som tok dette skrittet, var imidlertid betraktelig lavere enn blant menn, også lavere enn tilsvarende andel blant menn med lav utdanning.

Tabell 4.16 *Lønnstakere i 1993 og karrierevei til 1997. Kvinner i alderen 30-59 år, etter lønnsinntekt og utdanning. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.*

	Lønnstaker	Selvtendig	Arbeidsledig	Annet	Antall
0,1'-149,9':					
Ingen utdann.	70,6	1,0	3,4	25,0	296
Mindre enn vg	74,4	1,6	2,7	21,3	1687
Videregående	76,6	2,3	2,4	18,8	1109
Mer enn vg	75,4	4,1	1,7	18,8	1221
Ukjent utdann.	72,0	2,1	3,3	22,6	1199
150'-249,9':					
Ingen utdann.	91,5	0,7	1,3	6,5	460
Mindre enn vg	88,6	0,6	1,5	9,4	1783
Videregående	88,2	1,1	1,2	9,5	1407
Mer enn vg	89,4	1,3	0,7	8,6	2940
Ukjent utdann.	83,6	1,3	1,8	13,3	1216
250' -:					
Ingen utdann.	92,6	0,7	1,3	6,8	148
Mindre enn vg	91,6	0,4	2,1	6,6	227
Videregående	90,6	1,4	0,3	5,9	287
Mer enn vg	91,6	1,6	0,6	6,5	1603
Ukjent utdann.	88,7	1,9		8,8	318

Tabell 4.17 *Lønnstakere i 1993 med en lønnsinntekt fra 100 til 49.999 kroner. Lønnsinntekt i 1997 etter kjønn og utdanning. 30-59 år. Andelene summerer seg til 100 horisontalt.*

	Ingen innt	0,1'-49' kr	150'-249' kr	250' kr +	Antall
Menn 30-59					
Ingen utd.	5,4	26,1	53,2	15,3	111
Minger enn vg	1,3	36,6	47,6	14,5	393
Videregående	1,6	27,2	54,8	16,4	378
Mer enn vg	1,8	28,9	41,9	27,4	339
Ukjent	3,0	36,4	44,4	16,2	563
Alle	2,2	32,5	47,4	17,9	1784
Kvinner 30-59					
Ingen utd.	-	56,9	38,8	4,3	209
Minger enn vg	0,6	64,9	32,9	1,7	1255
Videregående	0,7	54,1	41,9	3,3	849
Mer enn vg	0,9	48,5	41,9	8,7	921
Ukjent	2,1	55,0	38,5	4,4	863
Alle	1,0	56,5	38,3	4,3	4097

Formue og selvsyssetting

Å starte opp egen virksomhet krever kapital. Andelen lønnstakere og selvtendige øker med stigende formue. Dette mønsteret gjør seg gjeldende for kvinner og menn, også innenfor hver landgruppe. Undersøkelser i andre land av innvandrere og hvordan de finansierer oppstarten, har vist at egne midler utgjør en viktig del. Imidlertid synes formuen å bety lite for om lønnstakere i 1993 tilhører de selvsyssettsatte i 1997.

Variasjonene er små mellom formueskategoriene⁴⁴ i alle de tre landgruppene. Derimot er det litt større variasjoner blant arbeidsledige, men det er ingen systematikk i at andelen selvstendige næringsdrivende stiger med formuen. Andelen økte imidlertid opp til nest øverste formuesklasse for deretter å synke blant innvandrermenn for både fattige og rike land. Tallgrunnlaget er imidlertid spinkelt, så variasjonene er ikke særlig robuste.

4.4 Oppsummering

Jeg har i dette kapitlet forsøkt å belyse om innvandrere skyves ut i selvsyssetting. Det er blitt gjort ved å se på sammenhengen mellom arbeidsledighet og lønnsinntekt, og på variasjoner i tendensen til at innvandrere fra forskjellige land og med forskjellige egenskaper er selvstendig næringsdrivende.

Variierende arbeidsledighet viste seg ikke å ha den forventede effekten på andelen selvstendig næringsdrivende, selv om innvandrere som gruppe har høyere arbeidsledighet og høyere selvsyssettingsrate enn innfødte nordmenn. Innad blant innvandrere er bildet et annet, og verken i hvert enkelt år eller på karrierer mellom to og to år synes sammenhengen å bli bekreftet. Derimot blir innvandrere fra rike land med lavere arbeidsledighet i større grad enn innvandrere fra fattige land med høyere ledighet, oftere selvstendig næringsdrivende. Og tendensen til å starte for seg selv, økte fra perioden med økonomisk nedtur til perioden med økonomisk opptur.

Dette betyr at innvandrergupper som i utgangspunktet regnes som mer ressurssterke, også i større grad blir selvsyssette fra en posisjon som arbeidsledig, samtidig som bedre økonomiske tider generelt øker sjansen for at innvandrere i hver enkelt landgruppe blir selvstendig næringsdrivende. I tillegg bør vi trekke inn forskjellen mellom kvinner og menn. Det er vanlig å anta at kvinner har større problemer på arbeidsmarkedet enn menn, et forhold som bekreftes hvis vi ser på andelen sysselsatte/selvstendig næringsdrivende på den ene side og andelen arbeidsledige/annet på den annen side. Dette slår imidlertid ikke ut i at flere kvinner starter for seg selv. De er i mindre grad enn menn selvsyssette, og andelen selvstendig næringsdrivende påvirkes i mindre grad av endringer i økonomiske konjunkturer. Kjønn er ytterligere et bevis på at arbeidsledighet som skyvfaktor ikke synes å spille noen dominerende rolle for oppstart og drift av egen virksomhet.

Imidlertid kan ulemper i arbeidsmarkedet gi seg andre utslag enn bare arbeidsledighet. Lav lønnsinntekt representerer en annen mulig skyvfaktor, og denne variabelen viser seg å ha en effekt på tendensen til å bli selvsyssette. Lav lønnsinntekt øker sjansen for at man på neste tidspunkt er selvstendig næringsdrivende, og det gjelder i alle landgrupper. Men samtidig er effekten større blant innvandrere fra rike enn fattige land. Denne forskjellen viser seg i stor grad å ha sammenheng med botid i Norge. Innvandrere fra fattige land og med kort botid, blir i mindre grad selvstendige, selv om lønnsinntekten er lav, enn det tilsvarende innvandrere fra rike land gjør. Utdanninglengden viser seg også å ha større virkning blant innvandrere med lav enn høy lønnsinntekt.

Det er en del fellestrekk mellom kjønn i forhold til effekten av lønnsinntekt, men samtidig viser det seg på nytt at variasjonene er mindre blant kvinner enn menn, et forhold som ytterligere bidrar til å understreke betydningen av at forklaringer og prosesser tar opp i seg kjønnsdimensjonen.

⁴⁴ Følgende formuesklasser er benyttet: i) ingen formue; ii) 1.000 til 49.999 kroner; iii) 50.000 til 199.999 kroner; og iv) 200.000 kroner +.

De fire årene mellom observasjonstidspunktene representerer en svakhet ved de resultatene som er presentert foran. Dermed kan et systematisk frafall mellom ulike innvandrergupper virke inn, men samtidig ser vi at de samme forskjellene som har avtegnet seg mellom landgrupper også gjelder innenfor landgruppene, blant annet effekten av økonomiske konjunkturer. Og heller ikke i hvert enkelt år ser vi entydige sammenhenger mellom arbeidsledighet og selvsyssetting.

Etter mitt syn er det temmelig åpenbart at den reaktive kulturteorien er for snever, slik forskningen og teoriutviklingen senere har vist. Men lav lønnsinntekt representerer en skyvfaktor. Derfor blir også den ortodokse kulturteorien utilstrekkelig som forklaring. Innvandrernes ressurser synes å ha betydning, og vi må søke i nyere teoribidrag for å få bedre grep om prosesser og årsaker.

Det begrepsapparat og kategorier Light & Gold (2000) gjør bruk av, fanger opp flere mulige årsaker og større deler av de prosesser som pågår. Og spesielt deres fokus på ressurser, samt skillet mellom ressursulemper og arbeidsmarkedsulemper, er viktig. Innvandrere fra fattige land bærer på en ressursulempe sammenliknet med innvandrere fra rike land, og dette kan bidra til mindre gunstige karriereveier enn det som blir innvandrere fra rike land til del. Samtidig synes det å være en arbeidsmarkedsulempe til stede som spesielt gjør seg gjeldende blant forholdsvis nyankomne innvandrere fra fattige land. Med økt botid viser det seg at den sistnevnte ulempen nesten overvinnes. I den sammenheng spiller utdanning en rolle, og med det er vi tilbake til klasseressursene og humankapitalen.

Imidlertid gir ikke analysen av arbeidsledighet og lønnsinntekt som skyvfaktor kunnskap om mulighetsstrukturer eller politisk-institusjonelle forhold, selv om det indikerer at det er ulikheter og forhold som kan ha sitt opphav i hvordan innvandrere fra forskjellige land er forankret i disse strukturene.

5 Læring og praksis som middel til å bli selvstendig næringsdrivende

5.1 Innledning

Innvandrere starter ofte opp egen virksomhet i bransjer som de har kunnskap om fra før av, enten ved at de gjennom lønnsarbeid har skaffet seg praktisk kompetanse, eller ved at de har lært av foreldre, slektninger eller bekjente. I dette kapitlet er det læring gjennom lønnsarbeid som skal undersøkes. Det gjøres ved å se på rekrutteringen til kategorien selvsysselelsatte i forskjellige næringer i de to periodene 1989-93 og 1993-97. I tillegg ser vi på hvilke næringer de som går ut av bedriftseierskap, havner i som lønnsarbeidere. Registrerte bedriftseiere benyttes som datagrunnlag. I de foregående kapitlene har landgruppe vært benyttet i kombinasjon med enkeltland. I tilknytning til læringseffekten har jeg valgt å gå bort fra landgruppe og isteden fokusere på et mindre antall land. På den måten ønsker jeg å få fram nærings- og landspesifikke forhold. Innvandrere fra land i Sør- og Øst-Asia⁴⁵ er gruppert sammen, men også enkeltland i denne gruppen blir trukket fram.

Læringseffekten ligger innebygd i nettverksteorien. Waldingers arbeid om nisjedannelse i New York viser hvordan rekrutteringsmekanismene inn i næringer på basis av etnisitet skaper nisjer. Det neste skrittet er overgangen til eierskap, og noen av de ansatte tar dette skrittet. Light & Gold (2000) kaller dette en etnisk-kontrollert økonomi, og ved hjelp av generelle begreper (ressurser og kapitalkategorier) greier de å fokusere mekanismer som bidrar til å skape en etnisk eierskapsøkonomi, eller endog en etnisk enklaveøkonomi. Prinsipielt er det ikke nødvendig å være sysselelsatt i etniske økonomier for dra nytte av læringseffekt. Det kan like gjerne skje i det ordinære arbeidslivet, men jobber man for kjente, kan det være lettere å få innsikt i nødvendig kunnskap med hensyn til å drive en virksomhet. Dette kan imidlertid ikke tas for gitt i alle typer etnisk baserte konstellasjoner. Uansett, læringseffekten gjenfinnes i sentrale teorier om selvstendig næringsdrift blant innvandrere, men det synes ikke å være gjort større kvantitative undersøkelser av denne mekanismen. Najib (1999) refererer tall fra en svensk spørreundersøkelse, hvor det gikk fram at 46 prosent av de selvsysselelsatte innvandrerne hadde startet i samme bransje som de hadde vært eller fortsatt var lønnsstaker. Dette var litt lavere enn for innfødte svensker (49 prosent).

I den empiriske analysen skal vi først se på overgangen fra å være lønnsstaker til å bli selvsysselelsatt i periodene 1989-93 og 1993-97. Dette gjøres på to måter. For det første blir innvandrere fra lønnsstakernæringer fordelt på selvsysselelsetingsnæring. Deretter snus

⁴⁵ Bangladesh, Bhutan, Brunei, Myanmar, Sri Lanka, Filippinene, Taiwan, Hongkong, India, Indonesia, Irak, Iran, Japan, Kambodsja, Kina, Nord-Korea, Sør-Korea, Laos, Macao, Malaysia, Maldivene, Singapore, Thailand, Vietnam.

perspektivet og vi ser på hvor stor andel de enkelte lønnstakernæringene utgjør av hver selvsysselelingsnæring. På den måten får vi et bilde på hva innvandrere som er lønnsarbeidere i forskjellige næringer, velger å gjøre. Hvilke næringer som rekrutterer bredt, i betydningen fra mange lønnstakernæringer, og hvilke som rekrutterer snevert, dvs i hovedsak lønnstakere fra samme næring, avdekkes også. For det andre blir overgangen fra selvstending næringsdrift til lønnsarbeid i de to samme periodene undersøkt. I tillegg har karriereveien fra lønnsarbeid i 1989 til selvsysseleling i 1993 og deretter igjen til lønnsarbeid i 1997 blitt undersøkt for om mulig avdekke stabile eller ustabile næringstilknytninger. Og til sist er graden av stabilitet i næringstilknytningen blant selvstendig næringsdrivende over tid blitt undersøkt. Analysen er gjort på grunnlag av en fingradert næringstilknytning, med 47 næringer. Det har vært nødvendig for å kunne avdekke interessante koplinger mellom næringer, men samtidig har dette redusert antall personer i hver næring. Jeg har valgt 20 personer som grense for å inkludere næringen i analysen

5.2 Læringseffekten og innvandrere fra Sør- og Øst-Asia

Med hensyn til *karriereveien fra lønnsarbeid til selvsysseleling* er det to mønstre som dominerer blant menn. Det ene er at hovedtyngden av innvandrere enten etablerer egen virksomhet i den samme næringen som de tidligere var lønnstaker i, eller de starter detaljhandel med dagligvarer. Dette gjelder for begge kjønn, selv om andelene varierer mellom kjønnene. Variasjoner er det også mellom de to periodene 1989-93 og 1993-97, men hovedmønsteret holder seg altså. Det som skjer fra første til andre periode, er en økende tendens til at menn som er lønnsarbeidere i dagligvarehandel, restauranter og gatekjøkken etc., etablerer egen virksomhet i samme næring som de tidligere var lønnstaker i. Dette er interessant i forhold til de økonomiske konjunkturene fordi det betyr at den økonomisk oppturen fra 1993 til 1997 har ført til at flere har startet opp i lønnstakernæringen. Styrken på læringseffekten, eller mer presist realiseringen av læringseffekten, synes dermed å avhenge av økonomiske konjunkturer.

Blant *menn* er koplingen mellom lønnsarbeid og selvsysseleling i transport, rengjøring, næringsmiddelindustri, offentlig sektor, helsesektoren og sosiale tjenester svak eller helt fraværende (tabell 5.1 og 5.2). Denne mangelen er selvsagt ikke uventet for de tre sistnevnte næringene. Mer interessant er den manglende koplingen i transportnæringen, og dette dreier seg om drosjebransjen. En sannsynlig forklaring ligger i prosedyrer for tildeling av drosjeløyver. Derimot er det vanskeligere å tenke seg en forklaring på den svake koplingen innenfor rengjøringsbransjen, men samtidig er det en økende tendens til at lønnstakere i rengjøring blir selvsysselelste i samme bransje fra første til andre periode. Kanskje avdekkes de første tendensene til dannelsen av en etnisk eierskapsøkonomi.

Bildet blir mer blandet når perspektivet snus og vi ser på hvilke lønnstakernæringer som utgjør rekrutteringsgrunnlaget for selvsysselelingsnæringene. Det gjelder spesielt for perioden 1989-1993 (tabell 5.5). I denne perioden er det få næringer hvor lønnstakere fra samme næring dominerer eller er største rekrutteringskilde. Restaurant skiller seg ut som den eneste med dominerende rekruttering fra samme næring. Også den interne rekrutteringen til dagligvarehandelen er forholdsvis stor. Det viser seg også at restaurant relativt sett er en viktig bidragsyter til flere andre næringer i denne perioden, som for eksempel kiosk og gatekjøkken.

Mønsteret blir mer entydig i perioden 1993-1997 (tabell 5.6). Rekrutteringsgrunnlaget er i større grad næringsspesifikt, og den største bidragsyteren er generelt lønnstakere fra samme næring. Det betyr at dagligvarehandelen rekrutterer fra dagligvarehandel,

gatekjøkken fra gatekjøkken, etc. Den største andelen finner vi fortsatt innenfor restaurant, og det er kun i denne næringen at rekrutteringen fra samme næring utgjør over halvparten av alle som begynte for seg selv. Forskjellen mellom de to periodene kan som allerede påpekt, ha sammenheng med de økonomisk konjunktorene. Mulighetene for å starte for seg selv er større under en økonomisk opptur, og de fleste velger det man kan noe om. I den økonomiske nedturen blir man kanskje i større grad tvunget ut på leting etter muligheter fordi man ser at det er få ledige posisjoner i den bransjen man befinner seg i.

Den motsatte karriereveien, fra selvsysselføring til lønnsarbeid, avdekker også næringsspesifikke koplinger (tabell 5.3 og 5.4). Generelt blir den største andelen lønnsstakere i den samme næringen som de var selvstendig næringsdrivende i. Igjen finner vi de tetteste koplingene i restaurantbransjen, med godt over halvparten som havner i restaurant som lønnsstaker. Andelene er gjennomgående godt under 50 prosent for de andre næringene det presenteres tall for. På den annen side avdekkes det ikke noen systematisk stigende eller synkende tendens fra den ene perioden til den andre, og det er ikke merkelig. Tilbudet av lønnsarbeid er langt større enn tilgangen på ledige posisjoner for selvsysselføring.

Antallet selvsysselføring *kvinner* er mindre enn blant menn, og det gjør at færre næringer kommer over grensen på 20 personer. Likevel er mønsteret temmelig klart, enten vi ser på karriereveien fra lønnsarbeid til selvstendig næringsdrift (tabell 5.7) eller det motsatte (tabell 5.8). Det er den næringen man forlater, som man oftest går til. Blant kvinner er imidlertid andelen som velger den interne karriereveien, større i dagligvarehandelen enn restaurantbransjen, men i begge næringer dreier det seg om over halvparten. På samme måte som for menn, er den næringsmessig bredden på rekrutteringen til detaljhandel med dagligvarer større enn tilfellet er i restaurantbransjen. Den interne karriereveien i sistnevnte næring er dermed mer dominerende enn i de andre næringene.

Bildet som er tegnet for kvinner og menn, er også representativt for pakistanske innvandrere, og det kan skyldes at pakistanere utgjør den største innvandrerguppen blant de land vi har valgt ut. På den annen side dominerer restaurant nesten fullt og helt blant kinesiske innvandrere. Tett opp til 90 prosent av dem som forlater en lønnsstakerjobb i restaurantbransjen for å starte for seg selv, gjør det i samme bransje. Og tilsvarende andel går tilbake til en lønnsstakerjobb i restaurant etter å ha gitt seg som selvsysselføring i restaurantbransjen. Det betyr at det er en sterk ensidighet i karriereveiene blant kinesere.

Men hva med de innvandrerne som forsøker seg som selvstendig næringsdrivende, og deretter trekker seg tilbake til lønnsarbeid igjen? Hvis de skiftet næring ved overgangen til selvsysselføring, ender de opp i den næringen som de var selvstendig næringsdrivende i, den de var lønnsarbeider i eller en helt annen næring? Og hva med dem som var i samme næring som lønnsarbeider og selvsysselføring? For å belyse dette har karriereveier gjennom perioden 1989-1993-1997 blitt undersøkt. Dagligvarehandelen og restaurantbransjen er store nok til å bli analysert. Imidlertid varierer mønsteret betraktelig mellom de to næringene.

Som vist foran, er andelen av dem som har etablert dagligvarehandel i 1993 med en bakgrunn som lønnsarbeider i dagligvarehandelen, beskjeden. Derimot er det tre ganger så mange som blir værende i dagligvarebransjen 1997 etter å ha forlatt en posisjon som selvstendig næringsdrivende i bransjen. Imidlertid, kun halvparten av de selvsysselføring i dagligvarehandlerne i 1993 hadde en lønnsstakerjobb i samme bransje i 1997. En lønnsstakerjobb på et spisested var det mest vanlige alternativet.

Tilsvarende mønster for spisesteder er at mer enn halvparten av dem som startet for seg selv mellom 1989 og 1993, og som sluttet mellom 1993 og 1997, fortsatte som lønntaker i samme bransje. I tillegg var strømmen til spisestedsbransjen fra andre næringer større enn den motsatte strømmen etter et engasjement som selvsysselsatt.

Vi bør i tillegg merke oss at andelen av dem som startet for seg selv i daglivarehandelen eller spisestedsbransjen fra lønnsarbeid i respektive næringer, for deretter å forlate de selvsysselsattes rekker, er lavere enn dem som forlot bransjen i perioden 1989-1993. Det kan tas som et uttrykk for at tidligere erfaring øker sjansen for at man over tid overlever som selvsysselsatt i bransjen.

Tendensen til å være knyttet til spisesteder, og spesielt restaurantbransjen, forsterkes fra en situasjon med de to periodene 1989-1993 og 1993-1997 enkeltvis til alle tre årene koplet sammen i en karrierekjede, og tilsvarende for det langt bredere rekrutteringsgrunnlaget inn i dagligvarehandelen og deretter også en større spredning blant dem som går ut av selvsysselsetting i denne bransjen.

Søkelyset til nå har vært på karriereveier inn i og ut av selvsysselsetting. Det siste forholdet jeg vil belyse, er den næringsmessige karriereveien blant dem som er registrert som selvstendig næringsdrivende i både 1989-93, og 1993-97. Mønsteret er klart. Mer enn 90 prosent er registrert i samme bransje på de to tidspunktene. Nivået er litt høyere i restaurantbransjen (97 prosent) enn de andre bransjene.

Tabell 5.1 *Lønnsarbeidere i 1989 og selvsysselsatte i 1993. Næringer som lønntakere går inn i som selvsysselsatte. Menn fra Sør- og Øst-Asia. Antall næringer de går inn og antall personer.*

	Nær.m. industri	Daglig- varer	Restau- ranter	Trans- port	Offentlig sektor	Ren- gjøring	Helse- sektoren
Selv- syssel- setting	Daglig- varer 33,3	Daglig- varer 64,3	Restau- ranter 56,9	Daglig- varer 28,8	Daglig- varer 30,4	Gate- kjøkken 19,4	Daglig- varer 33,3
	Kiosker 23,8		Gate- kjøkken 12,8	Gate- kjøkken 13,5	(Offentlig sektor 0,0)	Daglig- varer 16,7	Kiosker 16,7
	Gate- kjøkken 19,0		Daglig- varer 9,2	(Transp. 0,0)		Kiosker 13,9	(Helse 0,0)
	(N.mid.- ind. 0,0)		Kiosker 8,3			(Ren- gjøring 2,8)	
Antall næringer	7	7	14	14	10	15	11
Antall personer	21	28	109	52	23	36	24

Tabell 5.2 *Lønnsarbeidere i 1993 og selvsysselesatte i 1997. Næringer som lønnstakere går inn i som selvsysselesatte. Menn fra Sør- og Øst-Asia. Antall næringer de går inn og antall personer.*

	Nær.m. industri	Daglig-varer	Kiosker	Restauranter	Gatekjøkken	Rengjøring	Helse-sektor	Sosiale tjenest.
Selv-sysselesetting	Daglig-varer 34,6	Daglig-varer 74,2	Kiosker 58,6	Restauranter 74,5	Gatekjøkken 54,8	Daglig-varer 30,2	Daglig-varer 27,3	Daglig-varer 30,0
	Restauranter 26,9	Kiosker 6,2	Daglig-varer 20,7	Gatekjøkken 14,0	Restauranter 19,4	Gatekjøkken 18,6	Rengjøring 13,6	Kiosker 20,0
	Kiosker 15,4			Daglig-varer 4,0	Daglig-varer 12,9	Restauranter 16,3	(Helse 0,0)	(Sosial 0,0)
	(N.m. industri 3,8)					(Rengjøring 9,3)		
Antall næringer	8	11	8	12	10	11	12	8
Antall personer	26	97	29	200	62	43	22	20

Tabell 5.3 *Selvsysselesatt i 1989 og lønnsarbeider i 1993. Næringer som selvsysselesatte går inn i som lønnstakere. Menn fra Sør- og Øst-Asia. Antall næringer de går inn og antall personer.*

	Daglig-varer	Kiosker	Detalj-bekledning	Detalj-annet	Restaurant	Gatekjøkken
Lønnsarbeid	Daglig-varer 38,0	Kiosker 30,8	Detalj-bekledning 50,0	Detalj annet 40,0	Restaurant 88,0	Gatekjøkken 34,5
	Transport 7,4	Restaurant 15,4	Transport 16,7	Restaurant 12,0	Transport 4,0	Restaurant 23,6
	Rengjøring 7,4		Helse-sektoren 10,0			Transport 12,7
	N.middel-industri 4,6					Daglig-varer 9,1
Antall næringer	26	17	8	11	8	13
Antall personer	108	39	30	25	75	55

Tabell 5.4 *Selvsysselsatt i 1993 og lønnsarbeider i 1997. Næringer som selvsysselsatte går inn i som lønnstakere. Menn fra Sør- og Øst-Asia. Antall næringer de går inn og antall personer*

	Engros- bekledn.	Daglig- varer	Kiosker	Detalj- bekledning	Detalj- annet	Restau- ranter	Gate- kjøkken
Lønns- arbeid	Engros- bekledn. 17,4	Daglig- varer 36,9	Kiosker 31,3	Detalj- bekledn. 41,4	Detalj- annet 14,7	Restau- ranter 83,0	Gate- kjøkken 38,8
	Detalj- bekledn. 17,4	Transp. 11,9	Transp. 18,8	Restaurant 10,2	Transp. 11,8	Gate- kjøkken 2,2	Restau- rant 15,0
	Transp. 17,4	Restaur. 11,3	Restaur. 7,8		Helse 8,8		Transp. 11,3
		N.middel- industri 5,4	Daglig- varer 6,3		Restaur. 8,8		Daglig- varer 6,3
Antall næringer	12	30	15	13	17	18	21
Antall personer	23	168	64	29	34	135	80

Tabell 5.5 *Lønnsarbeider i 1989 og selvsysselsatt i 1993. Næringer som lønnstakerne er rekruttert fra. Menn fra land i Øst- og Sør-Asia. Antall næringer og antall personer.*

	Daglig- varer	Kiosker	Detalj- bekledning	Detalj-annet	Restaurant	Gate- kjøkken
Lønns- arbeid	Dagligvare 17,8	Restaurant 19,8	Rengjøring 12,0	Restaurant 11,1	Restaurant 69,7	Restaurant 26,4
	Transport. 14,9	Transport. 10,9	Off.sektor 12,0	Transport. 11,1	Transport. 5,6	Transport. 13,2
	Helse 7,9	Rengjøring 10,9	Sosiale tjen. 12,0	Rengjøring 7,4	Hotell 4,5	Rengjøring 13,2
	N.m.ind 6,9	N.m.ind. 10,9		Dagligvarer 7,4	Rengjøring 4,5	Gatekj. 7,5
	Off.sektor. 6,9	Helse 8,7				Metallind. 7,5
	Rengjøring 5,9	Off.sektor 6,5				N-m-ind 7,5
Antall næringer	27	17	14	20	14	18
Antall personer	101	46	25	27	89	53

Tabell 5.6 *Lønnsarbeider i 1993 og selvsysselsatt i 1997. Næringer som lønnstakerne er rekruttert fra. Menn fra land i Øst- og Sør-Asia. Antall næringer og antall personer*

	Engros- bekledn.	Daglig- varer	Kiosker	Detalj- bekledning	Detalj- annet	Restau- ranter	Gate- kjøkken
Lønns- arbeid	Engros- bekledn. 19,0	Daglig- varer 45,6	Kiosker 30,9	Detalj- bekledn. 41,7	Detalj- annet 29,6	Restau- ranter 71,6	Gate- kjøkken 32,4
	Detalj- bekledn. 9,5	Ren- gjøring 8,2	Daglig- varer 10,9	Transport 8,3	Restau- ranter 14,8	Gate- kjøkken 5,8	Restau- ranter 26,7
	Ren- gjøring 9,5	N.m.- industri 5,7	Trans- port 7,3	Sosiale tjenester 8,3		Hotell 3,8	Ren- gjøring 7,6
	Helse- sektoren 9,5	Restau- ranter 5,1	Sosial tjenester 7,3			Ren- gjøring 3,4	Daglig- varer 3,8
		Gate- kjøkken 5,1	N.m.- industri 7,3			N.m.- industri 3,4	Skole- sektoren 3,8
Antall næringer	15	23	19	13	13	19	21
Antall personer	21	158	55	24	27	208	105

Tabell 5.7 *Lønnsarbeider i 1993 og selvsysselsatt i 1997. A: Næringer som lønnstakere går inn i som selvsysselsatt. B: Næringer som lønnstakere er rekruttert fra. Kvinner fra Sør- og Øst-Asia. Antall næringer og antall personer.*

	A: 1993-97		B: Composition: 1993-97		
Kvinner	Dagligvarer	Restauranter	Dagligvarer	Kiosker	Restauranter
Selvsyssel- setting	Dagligvarer 73,9	Restauranter 58,5	Dagligvarer 29,8	Kiosker 39,3	Restauranter 63,2
	Kiosker 17,4	Dagligvarer 17,1	Restauranter 12,3	Dagligvarer 14,3	Rengjøring 7,9
		Gatekjøkken 9,8	Sosiale tjenest. 10,5		
Antall næringer	3	8	19	11	12
Antall personer	23	41	57	28	38

Tabell 5.8 *Selvsysselsatt til lønnsarbeider. Næringer som selvsysselsatte går inn i som lønnstakere i periodene 1989-93 og 1993-97. Kvinner fra land i Sør- og Øst-Asia. Antall næringer og antall personer.*

Kvinner	1989-93		1993-97			
	Dagligvarer	Restauranter	Dagligvarer	Kiosker	Detalj-annet	Restauranter
Lønnsarbeid	Dagligvarer 34,8	Restauranter 76,5	Dagligvarer 48,9	Kiosker 25,9	Helse-sektoren 31,6	Restauranter 69,0
	Post & tele 13,0		Post & tele 6,7	Sosiale tjenester 11,1	Sosiale tjenester 21,1	Dagligvarer 6,9
	Detalj-bekledn. 8,7		Offentlig sektor 6,7		Detalj-annet 21,1	Rengjøring 6,9
			Helse-sektoren 6,7			Forr.m.-tjenyting 6,9
Antall næringer	12	5	14	15	7	7
Antall personer	23	17	45	27	19	29

5.3 Hva med andre land?

Strukturen i det mønsteret som er presentert foran for innvandrere fra land i Sør- og Øst-Asia, avviker ikke nevneverdig fra det vi finner blant andre innvandringsgrupper. Men andre næringer er innblandet, og den interne rekrutteringen varierer mellom næringene. Noen preges av sterk grad av interne strømmer mellom lønnsarbeid og selvsysselsetting, som for eksempel byggenæringen, reparasjon av motorkjøretøyer og frisørvirksomhet. Andre næringer preges derimot av en bredere rekruttering, og en mindre dominerende interne karriereveien. Det gjelder for eksempel forretningsmessig tjenesteyting, enkelte næringer innenfor engroshandel og noen innenfor detaljhandel.

Vi kan se litt nærmere på tallene for mannlige innvandrere fra *Norden*. Karriereveien fra *lønnsarbeid til selvsysselsetting* viser at nærmere 90 prosent av dem som ble selvstendig næringsdrivende fra en posisjon som lønnsarbeider i bygg eller anlegg i 1993, startet opp i samme næring. Det er en betydelig vekst fra perioden før, med økonomisk nedtur. Styrking av den næringsinterne karriereveien gjelder generelt og bidrar til å underbygge antakelsen om effekten av økonomiske konjunkturer. Vi kan imidlertid merke oss noen avvik i nivået på andelen for enkelte bransjer. Det gjelder for eksempel transport, hvor nordiske menn i større grad enn asiaterne startet opp i samme næring, drøyt 60 prosent. Det samme gjelder rengjøring, mens andelen er betydelig lavere for restaurant (i overkant av 50 prosent). Forretningsmessig tjenesteyting har et bredere rekrutteringsgrunnlag, og kun 35 prosent kommer fra en lønnstakerjobb i samme næring.

Den motsatte karriereveien, fra *selvsysselsetting til lønnsarbeid*, bekrefter i det store og hele hvilke næringer som preges av interne strømmer. Omtrent 2/3 av dem som i 1993 drev for seg selv i byggebransjen gikk tilbake til en lønnstakerjobb i samme bransje, men

det samme mønsteret gjaldt ikke for anlegg. Den høyeste andelen fra selvsysseletting til lønnsarbeid finner vi i frisørbransjen, der nesten 90 prosent havner i samme bransje.

5.4 Institusjonelle forhold

Forklaringen av næringsbetingede variasjoner i rekruttering og interne strømmer, må blant annet søkes i faglige krav, lover og regler. Kravene for å starte opp virksomhet varierer mellom næringene, et forhold som har blitt vektlagt i forklaringen på hvorfor innvandrere går inn i de næringene de gjør. Blant annet har tilstrømmingen til de matrelaterte næringene blitt forklart med lave etableringsbarrierer. Men vi ser at det ikke er hele historien, fordi andre innvandergrupper går inn i næringer som preges av høyere etableringsstærker, og det samtidig er variasjoner mellom de matrelaterte næringene. Vi skal illustrere dette ved hjelp av normalprosedyren for start og drift av en restaurant:

- i) Bedriften må være registrert i flere offentlige registre, både for statistiske, skattemessige og kontrollmessige hensyn. Det samme registreringskjemaet dekker alle registrene, og det samme skjemaet brukes til etableringer, eierskapsendring og opphør.
- ii) Plan- og bygningsetaten representerer en større utfordring, spesielt hvis etableringen forutsetter byggeaktiviteter av noe omfang. Etaten skal godkjenne tekniske aspekter ved bygget og lokalene, som for eksempel ventilasjon, dører, kjøkken, sanitæranlegg, trapper, garderober for ansatte, etc. Og hvis det dreier seg om å bruke endring fra bolig eller butikk til en restaurant, må det godkjenning til.
- iii) Forskjellige etater er tillagt kontrollmyndighet. Det er Arbeidstilsynet som skal kontrollere arbeidsmiljøet, blant annet i henhold til kravene for helse, miljø og sikkerhet, samtidig som etaten har ansvaret for å kontrollere at de krav som er satt av Plan- og bygningsetaten, oppfylles. Brannvesenet har ansvaret for å sjekke at alarmsystemer, fluktruter og brannslukkingsanlegg er tilfredsstillende lagt opp. Næringsmiddeltilsynet skal godkjenne planene for restauranten før det settes i gang byggearbeider, og de skal kontrollere det utførte arbeidet i henhold til hygienelovens krav til vann og avløp, sanitære forhold og kjøkken. Statens forurensingstilsyn har ansvaret for å godkjenne utslipp av eventuelle forurensende stoffer fra virksomheten. Den kommunale næringssetaten, ved restaurant- og bevillingsetaten, godkjenner søknaden om servering av mat og eventuell alkoholholdige drikker, og de krever inn avgift for den alkoholmengde som omsettes. I tillegg kontrollerer de om reglene overholdes, og det gjelder spesielt alkoholservingen. Skatteetaten har ansvaret for innkrevingen av skatter, sammen med regnskapskontroller i næringer og enkeltbedrifter for å avdekke eventuelle skatte- og avgiftsunndragelser.

Denne institusjonelle strukturen er felles for alle næringer, men omfanget av kravene og graden av kontroll vil variere mellom bransjer. For eksempel er kravene og kontrollen mindre strenge for dagligvarebutikker enn for restauranter. Hygienekravene er mindre omfattende. Det samme gjelder kravene til brannsikkerhet, og servering av alkohol underlegges et strengere kontrollregime enn salg av øl i dagligvarebutikker. Det kan også være at restaurantbransjen underlegges strengere kontroll fra skattemyndighetene enn tilfellet er for dagligvarebutikker på grunn av større muligheter til å unndra inntekter fra beskatning. I tillegg er sannsynligvis kompetansekravene for å etablere og drive en restaurant mer spesifikke enn tilsvarende for dagligvarebutikker, og det bidrar til de høyere tersklene i restaurantbransjen.

Kravene til etablering og drift er imidlertid enda strengere i andre næringer. Det gjelder for eksempel byggenæringen, hvor mange dansker har etablert egen virksomhet. I denne

næringen stilles det krav til dokumentert utdanning. For å fylle bestemte funksjoner trengs det også et visst antall år med praksis, avhengig av hva slags byggeaktivitet det dreier seg om. Regelverket man må forholde seg til i driften av virksomheten, er også mer omfattende.

5.5 Oppsummering

Hovedtyngden av dem som starter opp egen virksomhet fra en posisjon som lønnstaker, gjør det i samme næring, og hovedtyngden av dem som går ut av selvsyssetting, fortsetter som lønnstaker i samme næring. På den annen side er det enkelte næringer som mer enn andre preges av den interne rekrutteringen. Dette varierer mellom grupper av innvandrere fra et utvalg asiatiske land, mens dagligvarehandelen har et langt bredere næringsmessig rekrutteringsgrunnlag. Transportbransjen derimot mangler nesten helt rekruttering, både internt og eksternt. Blant nordiske innvandrere er interne karriereveier i restaurantbransjen mindre utbredte, mens det motsatte er tilfellet for transportnæringen. Den samme forskjellen gjelder i rengjøringsbransjen, med større intern rekruttering blant nordiske innvandrere i perioden.

Læringseffekten synes å være en realitet, men samtidig er det en rekruttering på tvers av næringer, og for mange næringer utgjør den eksterne strømmen en større andel av etablererne enn den interne. Men samtidig tyder tallgrunnlaget på at sjansen for å overleve som selvstendig, er noe større blant dem med erfaring som lønnstaker fra tidligere i samme næring. Et annet forhold er at de interne karriereveiene styrkes i perioden med økonomisk vekst (1993-1997) sammenliknet med den økonomiske nedturen i perioden 1989-93.

Blant de sør- og øst-asiatiske landene er det likevel bare i restaurantbransjen at den interne strømmen dominerer. De interne karriereveiene dominerer i flere næringer blant nordiske innvandrere. Dette kan ha forskjellige årsaker, og en av dem ligger i det institusjonelle systemet og næringsspesifikke variasjoner i barrierene potensielle etablerere møter. Imidlertid går innvandrere med en noenlunde felles bakgrunn inn i næringer med ulik terskelhøyde. Dagligvarehandelen og restaurantbransjen eksemplifiserer dette. Restaurantbransjen domineres i langt større grad av næringsinterne karrierer enn dagligvarehandelen. Men begge næringer er lettere å gå inn i enn for eksempel byggenæringen som de nordiske innvandrerne er overrepresentert i. Nordiske innvandrere rekrutteres også i større grad internt i rengjøring enn tilfellet er for asiatiske innvandrere. Det kan ha sammenheng med historisk spesifikke forløp med hensyn til å etablere seg og få fotfeste i forskjellige næringer.

Bildet er derfor mer komplisert enn ulik grad av institusjonelle barrierer i form av lover og regler alene kan gi opphav til. Forskjellene mellom innvandrere fra forskjellige land tyder på at mestringen av lover og regler varierer. Sammen med andre forhold kan det bidra til å styre innvandrere fra fattige land til visse næringer, som for eksempel de matrelaterte. At læringseffekten bør inngå i teorier som forsøker å forklare selvsyssetting og variasjoner i denne blant innvandrere, er åpenbar. Forklaringsevnen til nettverksteorien eller den etnisk-kontrollerte økonomien koplet til ressurser synes å være styrket, men samtidig er politisk-institusjonelle forhold av betydning. Forankringsbegrepet bidrar til å sette denne type dimensjoner inn i en teoretisk sammenheng.

6 Næringsmessig suksesjon?

6.1 Innledning

Foran er det avdekket at lav lønn synes å fungere som en skyvfaktor, og det er avdekket en læringseffekt som bidrar til næringsinterne karriereveier. Men for at både skyv og læring skal omsettes til selvsyssetning, må det være ledige posisjoner, eller det må være mulig for innvandrere/etablerere å skape lønnsomme posisjoner. I tilknytning til dette spiller suksesjonseffekten en rolle. Med det menes en prosess hvor innvandrere tar over posisjoner i næringer som majoriteten, eller bedrestilte etniske grupper, forlater på grunn av lavere lønn enn ambisjonene tilsier, for stor arbeidsinnsats i forhold til inntekten, et mindre attraktivt arbeid og lavere status.

En slik mekanisme eller prosess har ligget innebygd i flere teorier på feltet. I "middleman minority"-teorien representerer det strukturelle gapet mellom ulike lag i markedet som innvandrere kan fylle, en form for suksesjon (Bonachic 1972, Light & Bonachic 1988). I teorien som kopler gruppekaraktistika og mulighetstruktur (Waldinger m.fl. 1990), representerer tilgangen på eierskapsposisjoner i mulighetsstrukturen en helt sentral del i samspillet med markedsbetingelsene. Mulighetstrukturen inngår i forankringsbegrepet til Kloosterman & Rath (2001), og fortsatt bidrar ledige posisjoner til å legge premissene for hvilke næringer innvandrere etablerer seg i. Mekanisemen står også sentralt i Waldingers (1996a) nettverksteori med etniske køer og nisjedannelse. I Light & Golds (2000) etniske eierskapsøkonomi inngår suksesjonseffekten som en arv fra mellommann-teorien.

Det empiriske grunnlaget har imidlertid ikke alltid samsvart med den rollen som suksesjonen er tildelt. Waldinger (1996a) er en av dem som har gjort et systematisk arbeid, med bruk av en representasjonsindeks, hvor forholdet mellom næringsfordelingen i den etniske gruppen og hele befolkningen er det sentrale. På denne måten avdekket han i første rekke sysselsettingsnisjer, men indirekte også tilknytningspunkter til selvstendig næringsdrift. I kapittel 3 ble det vist til tall for en slik beregning av bedriftseierskap i Norge, og sammen med det øvrige tallgrunnlaget er mulige suksesjonsnæringer avdekket. Det dreier seg i hovedsak om matrelaterte næringer og varehandel.

Tilsynelatende kan det virke som en grei sak å teste suksesjonshypotesen empirisk. Andeler og vekstrater for utvalgte næringer peker seg ut som indikatorer. Men vi må tenke nøyere gjennom hvilke innvandrergupper vi velger å se på. I land med langt flere innvandrere enn det er i Norge, benyttes ofte landbakgrunn, eller grove kategorier som for eksempel svarte, etc. I norsk sammenheng er det nødvendig å gruppere sammen land for å få et tilstrekkelig antall som grunnlag for analyse. Foran har vi brukt en tredeling i rike land, midtland og fattige land. Dette er én mulighet for å belyse kanaliseringen av innvandrere fra fattige land inn i bestemte næringer. Men en såpass stor gruppering kan dekke over viktige mønstre og utviklingstrekk. En alternativ strategi kan derfor være å gruppere land etter geografisk tilhørighet. I kapittel 5 ble Sør- og Øst-Asia brukt. Jeg

velger å benytte begge disse alternativene, fattige land og SØ-Asia. I fattiglandsgruppen er imidlertid land fra Sør- og Øst-Asia holdt utenfor. På den måten vil det være mulig å belyse forholdet mellom innvandrere og majoritet, men også forskjeller mellom brede innvandrergupper.

Et annet forhold er det geografiske nivået analysen blir gjort på. Hvis vi bruker hele landet som basis for analysene, står vi overfor muligheten for eventuelle regionale skjevheter med hensyn til demografi og næringsstruktur. Suksesser kan være regionalt forankret fordi markedet har en regional basis. Dette vil variere mellom næringer og bransjer. Noen næringer vil ha en nasjonal, eller endog internasjonal basis, mens andre vil være begrenset til et regionalt marked. For enkelte næringer representerer Oslo et mulig marked. I analysen benyttes Oslo og Norge som geografiske enheter.

På bakgrunn av det som er framkommet tidligere i rapporten, er det valgt ut sju næringer, engros-bekledning, detalj-bekledning, detalj-dagligvarer, detalj-kiosk, detalj-annet, restauranter, og gatekjøkken. Flere av disse næringene har et regionalt marked som ikke strekker seg særlig utover Oslo. Derfor kan dette valget forsvares, samtidig som det nasjonale fanger opp større strukturelle endringer. Imidlertid, det er ikke grunnlag for sju næringer i Oslo. Vi må nøye oss med fem fordi engros-bekledning og detalj-annet er for små.

6.2 Hva forteller norske tall?

Innledningsvis er det nødvendig å klargjøre et par forhold i tilknytning til de tallstørrelser og sammenhenger som inngår i analysen. Vi vet at innvandrerbefolkningen har hatt en relativt sett sterkere tallmessig vekst enn den innfødte norske befolkningen, og spesielt gjelder dette innvandrere fra fattige land. Spørsmålet er om vi skal ta hensyn til dette når det skal konkluderes om det er suksess eller ikke. Sterkere relative vekstrater kan skyldes vridninger i basisen for sammenlikningene, og med det menes folkemengden som bidrar med selvsysseisatte. Det bør unngås, og derfor må slike forhold trekkes inn ved bruk av relative vekstrater.

Alternativt kan endringer i prosentpoeng mellom to tidspunkter benyttes, uavhengig av endringer i det samlede antallet. Det kan begrunnes med at slike endringer er avgjørende fordi det viser tilbake til det absolutte innslaget av innvandrereide bedrifter i næringen. Imidlertid kan endringen helt og holdent skyldes at innvandrerbefolkningen øker, og da kan det diskuteres om det dreier seg om suksess. Derfor velger jeg å benytte relative vekstrater.

Videre har det betydning om markedet i absolutte eller relative termer preges av en ekspansjon eller kontraksjon. Det skyldes at vi i en situasjon med ekspanderende marked må forholde oss til endringer ut over en forventet veksttakt som skyldes etterspørselen i markedet. Dette er forhold som skaper problemer når det ikke er samsvar mellom analyseregionen og utstrekningen av det geografiske markedet næringen er en del av. Omvendt, blir det snakk om større eller mindre reduksjoner enn den overordnede kontraksjonen.

Befolkningsutviklingen kan benyttes som en indikator for den samlede etterspørselen og basisen for antallet selvstendig næringsdrivende. Hvis vi setter 1989 lik 100, har det samlede folketallet i Norge økt til en indeksverdi på 104 i 1997, mens indeksverdien for innvandrerbefolkningen som helhet endte på 150. Hvis vi avgrenser oss til Oslo, økte indeksen for hele befolkningen til 108 i perioden, mens verdien for alle innvandrere økte til 157. Nedenfor fokuseres innvandrere fra Sør- og Øst-Asia, sammen med innvandrere

fra fattige land (minus Sør- og Øst-Asia). For fattige land endte indeksverdien i 1997 på 186 for landet som helhet og 173 for Oslo. Tilsvarende indeksverdi for innvandrere fra sør- og øst-asiatiske land er 150 og 153.

To konklusjoner følger av dette: Markedet har økt, men rekrutteringsgrunnlaget for selvstendig næringsdrivende blant innvandrere har hatt en enda sterkere vekst. Derfor bør den relative veksten i selvsysselsetting blant innvandrere være tilsvarende sterkere enn for den norske befolkningen når alt annet holdes uendret. Med den forenkling som er gjort for å anslå markedet, er dette lik rekrutteringsgrunnlaget for hele befolkningen. Hvis vi ser på merveksten i innvandrerbefolkningen i perioden 1989-97, reflekteres denne i koeffisienten 144 og 145 for alle innvandrere i henholdsvis Norge og Oslo. Tilsvarende for innvandrere fra Sør- og Øst-Asia er 144 og 143, og for innvandrere fra fattige land er koeffisientene 179 og 160 i henholdsvis Norge og Oslo.

Disse verdiene vil fortelle oss om det i relative termer skjer en suksessjon eller ikke. Det forutsetter imidlertid at merveksten i tallet på selvsysselsatte har en næringsfordeling som er i samsvar med den et mindre antall hadde hatt. Det kan det reises innvendinger mot. En økt tilstrømning må koples til markedspotensialet for hele befolkningen, og dermed kan det under gitte betingelser skje en metning av markedet. Konsekvensen er at nye etablerere søker til andre næringer. Generelt synes ikke dette å være tilfellet, selv om andelen innvandrere er høy i enkelte bransjer i Oslo. På den annen side kan det også tenkes at økt tilstrømning kan stimulere en enda sterkere tilstrømning til samme bransje fra innvandrergruppen. En slik utvikling som vil være i tråd med en prosess i retning av nisjedanning.

På nasjonalt nivå økte antall bedrifter eid av innvandrere fra sør- og øst-asiatiske land i perioden 1989-1997 i alle de sju utvalgte næringene, med unntak av kiosker og detalj-annet (tabell 6.1). Det samme mønsteret gjelder for Oslo, men der er det kun kiosker som skiller seg ut, fordi detalj-annet er holdt utenfor (tabell 6.2). I perioden 1989-93, som ble preget av en økonomisk nedtur, er det en nedgang i antall bedrifter, unntatt for restauranter og gatekjøkken.

For Norge samlet kom den største veksten i relative termer i gatekjøkkenbransjen, spesielt i perioden 1993 til 1997, da indeksverdien økte fra 110 til 252 poeng. Den nest største veksten finner vi i dagligvarehandelen, som endte opp på 122 poeng i 1997, fulgt av restauranter, med 115 poeng (tabell 6.1).

Tilsvarende mønster for bedrifter eid av innvandrere fra sør- og øst-asiatiske land, varierer mellom de to periodene, 1989-93 og 1993-97. Under den økonomiske nedturen fra 1989 til 1993 økte indeksverdien for alle de sju, eller for Oslo fem næringene. I den etterfølgende perioden sank engros-bekledning og detalj-bekledning til under 1989-nivå. Kiosknæringen og detalj-annet opplevde også reduksjoner i siste del av perioden, men holdt seg fortsatt på et høyere nivå enn utgangsåret 1989. Den sterkeste veksten kom i restaurantsektoren, som nådde en indeksverdi i 1997 på 301 for landet som helhet (tabell 6.1) og 336 for Oslo (tabell 6.2). Deretter fulgte gatekjøkken (225 og 235) og dagligvarer (179 og 207). For alle disse tre næringene var dermed den relative veksten sterkere i Oslo enn landet som helhet.

En sammelikning av innvandrere og den innfødte norske befolkningen, avdekker at de samme næringene opplevde den sterkeste relative veksten, men rangeringen av næringene er ikke den samme. Restaurantnæringen økte mest blant innvandrere, mens gatekjøkken lå høyest for hele befolkningen. Ved å dele indeksverdien for vekstraten blant innvandrere på tilsvarende for innfødte, får vi et mål på hvilke grupper som erfarer den

sterkeste relative veksten, og en verdi høyere enn 100 betyr at veksten er størst blant innvandrere. Følgende mønster avtegner seg:

På nasjonalt nivå skifter engros- og detalj-bekledning, sammen med gatekjøkken, fra høyest veksttakt blant innvandrere i perioden 1989-93 til høyest veksttakt blant innfødte i neste periode (tabell 6.1). Det samme mønsteret kjennetegner gatekjøkkenbransjen i Oslo, mens differansen i veksttaket er beskjeden for detalj-bekledning i Oslo (tabell 6.2).

På nasjonalt nivå er vekstraten for kiosker, restauranter og detalj-annet langt sterkere for innvandrere enn innfødte, mens dagligvarehandelen havner i en mellomposisjon. I Oslo skiller restauranter og kiosker seg ut med to til fire ganger så sterk vekstrate som tilsvarende blant innfødte.

Selv om veksten for innvandrergруппene generelt er sterkere i Oslo enn landet som helhet, blir bildet et annet når vi sammenlikner med tilsvarende vekstrater for befolkningen som helhet. Da er det i landet som helhet at veksten blant innvandrere er sterkest.

Foran kom vi fram til en koeffisient for merveksten i innvandrergруппene for å veie opp for et økende rekrutteringsgrunnlag til selvsysselettingen på grunn av ulik befolkningsvekst. Forholdstallet mellom vekstratene for innvandrere og innfødte nordmenn kan sammenliknes med denne koeffisienten for å antyde om det finner sted en suksesjon eller ikke. Den sterkeste relative veksten i favør av innvandrergруппene finner vi i restaurant- og kiosknæringen.

Situasjonen er mer uklar for dagligvarehandelen. I perioden 1989-93 økte den innvandreide delen av bransjen relativt sett langt raskere enn den innfødte delen, både blant innvandrere fra Sør- og Øst-Asia og fra fattige land (tabell 6.3 og 6.4). Merveksten var størst i landet som helhet, men også større i Oslo. I perioden 1993-97 var utviklingen ulik for de to innvandrergруппene. Det skjer en stagnasjon, men for innvandrere fra Sør- og Øst-Asia er merveksten lavere enn den burde være, når det tas hensyn til veksten i rekrutteringsgrunnlaget. For innvandrere fra fattige land er det imidlertid fortsatt en svak mervekst i Oslo. Dermed skjer det en relativ vridning mellom de to innvandrergруппene.

Innslaget av innvandrere i kiosk- og gatekjøkkennæringen i Oslo går i motsatt retning fra 1993 til 1997. Det kan ikke utelukkes at dette har sammenheng med klassifisering⁴⁶ av enheter. Hvis de to bransjene ses under ett, avdekkes et langt jevnere utviklingsforløp, med en forholdsvis høy vekstrate. Suksesjonen blir i så fall langt mer moderat enn for kiosknæringen alene, men det er en suksesjonsprosess på gang.

6.3 Oppsummering

Analysen viser at kriteriene for næringsmessig suksesjon påvirker den konklusjonen vi kommer fram til. Restaurant er den næringen hvor det klartest synes å ha pågått en suksesjon i perioden 1989-97. Det gjelder innvandrere fra Sør- og Øst-Asia og fra fattige land samlet.

For dagligvarehandelen er derimot bildet ikke like entydig. Utviklingen peker i retning av suksesjon fram til 1993, men i perioden 1993-97 er trenden uklar. Suksesjonstendensen er klarere for innvandrere fra fattige land enn fra Sør- og Øst-Asia. For innvandrere fra

⁴⁶ Det ble foretatt en opprydding i registeret i 1997.

fattige land er suksesjonen klarere i Oslo enn landet som helhet. Dette mønsterer er motsatt av det som kjennetegner innvandrere fra Sør- og Øst-Asia.

For kiosk og gatekjøkken, etc., har utviklingen i siste del av perioden helt ulike forløp, med en fortsatt sterk suksesjon for kiosker, mens gatekjøkken nesten forsvinner. Det kan skyldes klassifiseringsforhold, og sett under ett viser de to bransjene en langt jevnere utvikling, og det indikerer et suksesjonsforløp.

Den regionale inndelingen avdekker at de relative vekstratene for innvandrere fra fattige land og fra Sør- og Øst-Asia generelt er høyere i Oslo enn landet under ett. Men det relative forholdet mellom vekstrater for innvandrere og hele befolkningen i favør av de to innvandrergруппene varierer. For de fleste næringer er veksttakten relativt sterkere i landet som helhet enn den er for Oslo. Det gjelder i størst grad innvandrere fra Sør- og Øst-Asia, mens bildet er mer blandet for innvandrere fra fattige land.

I forhold til teoriene bekrefter analysen at næringsmessig suksesjon fortjener å bli tatt hensyn til. Og forskjellen som er avdekket mellom Oslo og resten av landet, forteller oss at Kloosterman & Rath (2001) inndeling i ulike geografiske nivåer for å fange opp variasjoner i mulighetstrukturen koplet til det politisk-institusjonelle, synes å være relevant. I tillegg kan den ulike utviklingen i suksesjonen mellom innvandrere fra sør- og øst-asiatiske land på den ene side og innvandrere fra andre fattige land på den annen side som driver dagligvarehandel, antyde noe i retning av en nisjebetinget kødannelse, slik Waldinger (1996a) har trukket fram. Likevel, hvis vi ønsker å avdekke mekanismene i suksesjonen på en mer utførlig måte, er det behov for grundigere analyser. Det er blant annet nødvendig dersom suksesjonen er et uttrykk for strukturelle gap som fylles av innvandrere i rollen som formidlere.

Tabell 6.1 *Relative vekstrater for utvalgte næringer, med 1989=100, Norge samlet, Sør-/Øst-Asia i Norge, og forholdet mellom SØ-Asia og Norge.*

	Norge, alle		Norge, SØ-Asia		Relativt:SØAsia/Alle	
	1993	1997	1993	1997	1993	1997
Engros- bekledding	91	104	139	85	152	82
Detalj-bekledding	95	101	124	94	131	93
Detalj-dagligvarer	90	122	159	179	175	147
Detalj-kiosk	82	52	178	171	217	333
Detalj-annet	88	57	169	125	192	220
Restauranter	104	115	210	301	201	261
Gatekjøkken, etc	110	252	169	222	154	88
Kiosk og Gatekjøkken	88	97	174	195	197	200

Tabell 6.2 *Relative vekstrater for utvalgte næringer, med 1989=100. Alle i Oslo, Sør- og øst-asiater i Oslo, og forholdet mellom SØ-Asia og alle.*

	Oslo, alle		Oslo, SØ-Asia		Relativt:SØAsia/Alle	
	1993	1997	1993	1997	1993	1997
Detalj-bekledning	98	103	139	113	141	110
Detalj-dagligvarer	99	181	160	207	162	115
Detalj-kiosk	90	43	174	170	194	393
Restauranter	107	139	195	336	183	241
Gatekjøkken, etc	108	522	151	235	140	45
Kiosk og Gatekjøkken	92	105	167	190	182	181

Tabell 6.3 *Relative vekstrater for utvalgte næringer, med 1989=100, Norge samlet, Fattige land i Norge, og forholdet mellom Fattige land⁴⁷ og Norge.*

	Norge samlet		Norge, fattige land		Relativt:Fattige land/Alle	
	1993	1997	1993	1997	1993	1997
Engros- bekleddning	91	104	123	85	135	82
Detalj-bekledning	95	101	141	94	148	93
Detalj-dagligvarer	90	122	175	209	195	171
Detalj-kiosk	82	52	179	172	218	330
Detalj-annet	88	57	148	131	168	230
Restauranter	104	115	216	377	208	328
Gatekjøkken, etc	110	252	168	216	153	86
Kiosk og Gatekjøkken	88	97	174	194	197	200

Tabell 6.4 *Relative vekstrater for utvalgte næringer, med 1989=100. Alle i Oslo, Fattige land i Oslo, og forholdet mellom Fattige land⁴⁸ og alle.*

	Oslo, alle		Oslo, Fattige land		Relativt: Fattige land/Alle	
	1993	1997	1993	1997	1993	1997
Detalj-bekledning	98	103	145	105	152	104
Detalj-dagligvarer	99	181	166	204	184	168
Detalj-kiosk	90	43	173	164	211	315
Restauranter	107	139	194	310	187	270
Gatekjøkken, etc	108	522	150	226	136	90
Kiosk og Gatekjøkken	92	105	164	187	187	192

⁴⁷ Land fra Sør- og Øst-Asia som tilhører gruppen fattige land, er holdt utenfor.

⁴⁸ Land fra Sør- og Øst-Asia som tilhører gruppen fattige land, er holdt utenfor.

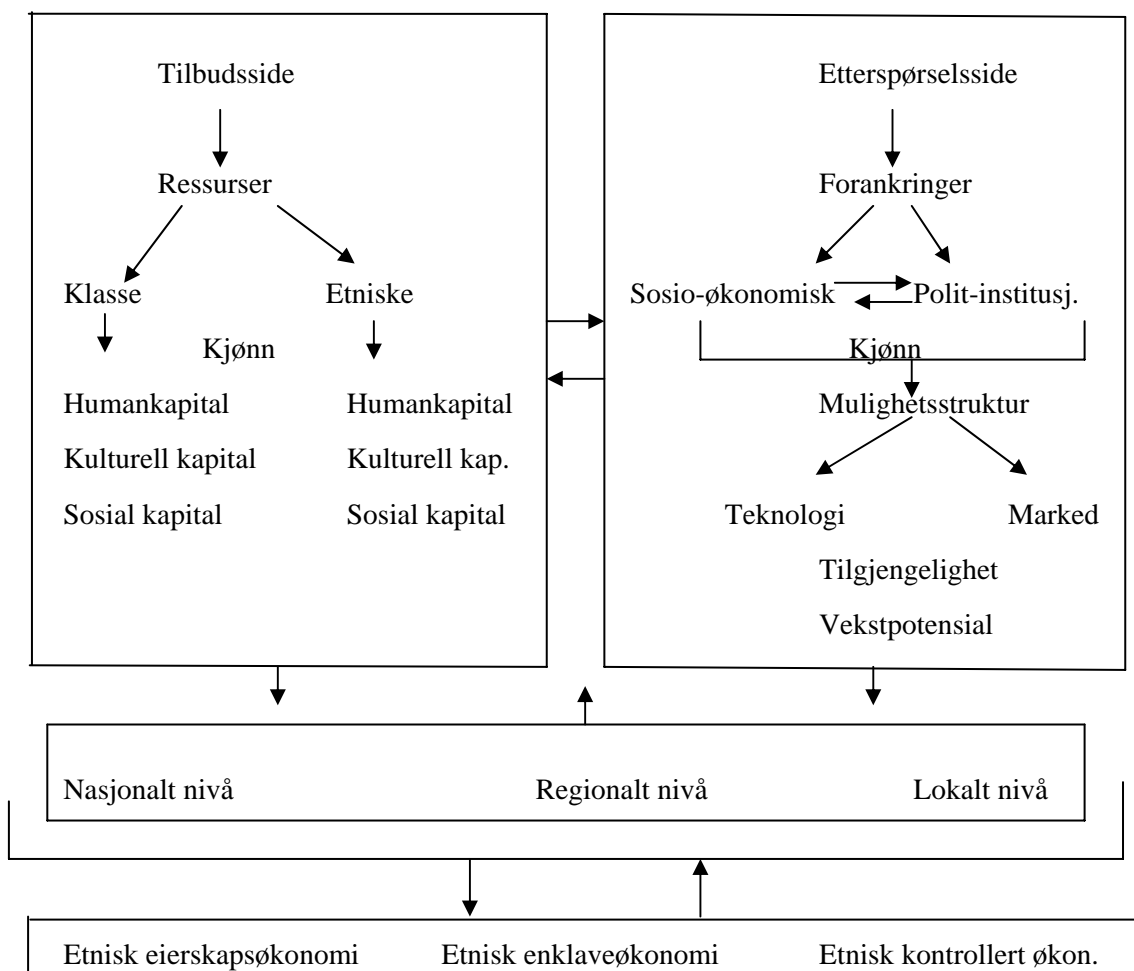
7 Et forsøk på syntese

Rapporten presenterer hvem, hva og hvor for innvandrede bedrifter, med vekt på hvordan tendensen til å være selvsysselessatt, og selvsysselessatt i forskjellige næringer, varierer mellom innvandrergupper og med egenskaper ved innvandrerne. Det er gjort grundige analyser av i hvilken grad problemer i arbeidsmarkedet, definert som arbeidsledighet og lav inntekt, skyver innvandrere ut i selvstendig næringsvirksomhet. Å ha kunnskap om det man driver med, er likevel viktig, og derfor er det undersøkt i hvilken grad innvandrere starter opp for seg selv i næringer de har erfaring fra tidligere, og om de går tilbake til de samme næringene hvis de gir opp å være selvsysselessatt. I hvilken grad innvandrere lykkes, avhenger også av hvilken næring de starter opp i, og en hypotese om at de går inn i næringer innfødte nordmenn forlater, er blitt undersøkt.

Hvert av temaene er koplet til teorier på feltet, uten at det gjort noen helhetlig teoretisk analyse. En slik helhetlig teoretisk framstilling er målet for kapittel 7. Det betyr at jeg isteden for å sammenholde de empiriske funnene med ulike teoriretninger, vil ta utgangspunkt i ett teoretisk perspektiv, eller retttere sagt elementer fra to perspektiver. Og det er forankringsperspektivet til Kloosterman & Rath (1999, 2001) sammen med ressursperspektivet til Light & Gold (2000). I denne analysen vil det være naturlig også å trekke inn relevante funn og konklusjoner fra Onsager & Sæther (2001), men også annen og mer generell forskning kan være relevant.

Figur 7.1 oppsummerer elementer i teorien og sammenhengen mellom dem. Selvstendig næringsvirksomhet blant innvandrere oppstår i samspillet mellom en tilbuds- og etterspørselsside. Innvandrerens som aktør står sentralt på tilbudssiden, og her kommer ressursbegrepet til Light & Gold til anvendelse, med klasse- og etniske ressurser som hovedgrupper, og hvor ulike typer kapital gjør seg gjeldende som undergrupper. På etterspørselssiden finner vi en sosio-økonomisk og en politisk-institusjonell forankring, hvor mulighetsstrukturen står sentralt, med markedet som arena og produksjonsteknikk som premissleverandør. Mellom disse elementene er det en vekselvirkning, samtidig som prosessen utspilles på flere geografiske nivåer. Mellom disse nivåene vil det være ulike former for samspill som bidrar til å åpne opp eller lukke muligheter for ulike grupper av aktører.

Figur 7.1 *Variable som ligger til grunn for selvsysselsetting og variasjoner i denne blant innvandrere*

Foran er det vist at innvandrere fra fattige land kommer dårligere ut i arbeidsmarkedet enn innvandrere fra rike land, med en lavere andel sysselsatte og selvsysselsatte, men ulikhetene utjevnes til en viss grad med stigende alder. Andelen selvstendig næringsdrivende øker med både botid og alder, men veksten er mest markert for botid, iallfall for innvandrere fra fattige land. Differansen i tendensen til å være selvsysselsatt mellom fattige og rike land utjevnes noe, men ikke helt. Variasjonene mellom innvandrergruppene utjevnes til en viss grad med stigende lengde på utdanningen, og for innvandrere som i tillegg har mer enn 15 års botid i landet, er det ikke lenger noen forskjell mellom gruppene. Under mønsteret mellom fattige -, midt- og rike land er det variasjoner mellom enkeltland. Det gjelder særlig i fattiglandsgruppen, hvor innvandrere fra Kina, Pakistan og India i langt større grad driver for seg selv enn det som ellers er vanlig i denne landgruppen.

Allerede i dette mønsteret ser vi tegn til at både etniske ressurser og klasseressurser bidrar til at innvandrere går inn i selvsysselsetting, og hvordan dette varierer mellom grupper av innvandrere. *Utdanningens* utjevningseffekt er en klar indikasjon på at humankapitalen virker inn, men samtidig ser vi at mangelen på en slik klasseressurs har ulik effekt på innvandrergruppenes selvsysselsetting. I utgangspunktet er innvandrere i fattige og rike land med kort utdanning utsatt for samme ulempe i klassemessig forstand. Det betyr at innvandrere fra rike land eventuelt besitter kompensierende ressurser eller egenskaper. Vi kan ikke utelukke at dette dreier seg om andre typer klasseressurser. For eksempel kan innvandrere fra rike land ha en mer relevant kulturell kapital for å være bedriftseier i det norske samfunnet. Den sosiale kapitalen blir mer anvendelig nettopp fordi disse innvandrerne lettere knytter kontakter i næringslivet og det norske samfunnet for øvrig. Men da er vi over i samspillet med andre grupper og blir nødt til å vurdere den sosio-økonomiske og politisk-institusjonelle forankringen slik denne uttrykker seg i mulighetsstrukturen og materialiserer seg i markedet. For å komme lenger enn hypotesestadiet må en slik vurdering trekke inn en rekke andre forhold. Variasjonen mellom innvandrergruppene kan likevel lett tolkes som at innvandrere fra rike land befinner seg i en posisjon preget av en mer relevant sosio-økonomisk forankring. Det gjør at de som gruppe på en bedre måte drar nytte av den politisk-institusjonelle forankringen. Dermed står de overfor en bredere mulighetsstruktur som gjør at en større andel av dem starter og driver egen bedrift.

Forskjellen blant dem med kort utdanning kan imidlertid også ha sitt opphav i etniske ressurser, gjennom både individuelle og gruppebetingede forhold. Det har vært vanlig å anta at det er innvandrere fra fattige land som har nyttiggjort seg denne type ressurser, og selvsagt kunne avstanden til riklandsgruppen vært enda større uten et slikt fortrinn. Men den tradisjonelle oppfatningen er at etniske ressurser gir opphav til mer selvsysselsetting blant innvandrere fra fattige enn rike land. Dette stemmer ikke med det som er avdekket foran. Igjen er det naturlig å trekke inn etterspørselssiden og tilhørende kryssforankring, eventuelt i et samspill med tilbudssiden.

Hva så med *botidseffekten* og tendensen til utjevning mellom innvandrergruppene? Det er neppe slik at innvandrere generelt tilegner seg klasseressurser som en effekt av økende botid. Det er heller ikke trolig at de etniske ressursene blir sterkere med økende botid. Det er mer sannsynlig at forhold i økonomien og samfunnet gjør seg gjeldende, men heller ikke disse kan være de eneste forklaringene fordi effekten jo endres over tid. Derfor synes samspillet mellom ressurser og strukturelle forankringer å spille en sentral rolle. Vi kan snakke om en nykommerulempe som slår mest ut for dem som er minst kjent med måten samfunnet og økonomien fungerer på. Det skapes dermed en ressursulempe gjennom måten økonomien og samfunnet fungerer på. Det betyr at markedet ikke har evnen til å korrigere for at grupper med visse kjennetegn ikke håndterer spilleregler like godt som

andre grupper. En annen mulig forklaring er at ressursene innvandrere fra fattige land besitter, ikke i like stor grad som for andre innvandrergupper, strekker til i transaksjonene i markedet.

Spørsmålet er hvilke(n) mekanisme(r) som skaper en botidseffekt. Det er lett å se i retning av tilbudssiden. Klasseressurser i form av kulturell og sosial kapital kan begynne å virke etter at innvandrere med denne type latente ressurser blir kjent med spillereglene og blir akseptert av andre aktører med samme klassetilhørighet, enten det er innvandrere eller innfødte. På samme måte kan det ta litt tid før nyankomne innvandrere greier å dra nytte av de gruppebaserte etniske ressursene. De må vise at de duger i forhold til en gitt kodeks i det etniske samfunnet. For eksempel er det rimelig å tro at nyankomne ikke har like lett tilgang på lånekapital som innvandrere med lengre botid, selv om familieband kan overstyre botid.

Derimot er det i utgangspunktet mindre trolig at mulighetsstrukturen endres av at innvandrere får økt botid. Hvis en slik effekt likevel skulle være i funksjon, kan det hevdes at hver enkelt har sin mulighetsstruktur. Det er å gå litt langt, men på den annen side varierer åpenbart mulighetsstrukturen mellom grupper av innvandrere. Derfor er det ikke helt utelukket at vi kan snakke om at større grupper som befinner seg i samme posisjon med hensyn til botid, kan gjøre at deler av mulighetsstrukturen forsterker eller bedrer deres egen situasjon. Det kan skje hvis det kommer bølger av innvandrere i en omtrent likeartet situasjon. I forankringen og markedet kan det ligge latente muligheter for aktører med ulike egenskaper og ressurser, og som disse gruppene kan utnytte under gitte betingelser. Eller det behøver verken være ressursiden eller forankringssiden alene som ligger til grunn for botidseffekten, men samspillet mellom. Visse handlingsmønstre framkaller gitte reaksjoner som legger premissene for nye handlingsmønstre, som igjen gir opphav til nye reaksjoner.

På samme måte som for utdanning, ser vi at alternative forklaringslementer kan anvendes. Det er nødvendig med et mer omfattende empirisk materiale for å belyse hvorfor innvandrere starter egen virksomhet, og hvorfor det er variasjoner i selvsysselsettingen blant innvandrergupper.

En rekke kvalitativt orienterte studier har forsøkt å avdekke hvorfor innvandrere starter egen virksomhet, og forhold som diskriminering, status, selvrealisering og frihet blir ofte nevnt. Det dreier seg om skyv- eller trekkfaktorer. Også Onsager & Sæther (2001) analyserer årsaker og begrunnelser for at innvandrere starter egen virksomhet og driver for seg selv. De peker på metodiske problemer i form av blant annet etterrasjonalisering når slike motiver søkes avdekket. I tillegg omfatter analysen deres innvandrere fra fattige land⁴⁹, slik at resultatene ikke belyser forskjeller mellom ulike innvandrergupper. Likevel er det to kategorier av motiver som skiller seg ut: i) arbeidsløshet og dårlige arbeidsbetingelser i form av mye arbeid og lav lønn, samt ustabilitet, underordning og liten frihet; og ii) det å være selvstendig og tjene egne penger, skape noe og vise at man duger. Med drøyt 20 informanter er det ikke grunnlag for å si hva som samlet sett dominerer, og det understrekes at det er flytende overgang mellom motivene. Jan Rath har pekt på at svarene man får i stor grad avhenger av hvordan spørsmålene⁵⁰ er formulert. Det gjelder generelt i alle spørreundersøkelser, enten det er intervjuer eller skriftlig, men kanskje enda mer blant innvandrere på grunn av deres mer eller mindre klare utsideposisjon i forhold til storsamfunnet.

⁴⁹ Innvandrere fra Tyrkia, Pakistan, Kina, Iran og Irak inngikk i informantutvalget.

⁵⁰ Meddelt i diskusjon, Nijmegen 2001.

Spilling (1998) viser at norskfødte entreprenørers motiver for å starte egen virksomhet kan grupperes i arbeidssøker- og selvrealiseringsmotiver, samt omgivelsesfaktorer. Det er selvrealiseringen som dominerer, og rundt 90 prosent av entreprenørene gir uttrykk for at slike faktorer har stor eller noe betydning. Men også 80 prosent oppgir at det å kunne bestemme over egen arbeidssituasjon har noe eller stor betydning. Den tilsvarende andelen for økonomiske behov er mellom 70 og 80 prosent. Arbeidsledighet eller misnøye med tidligere arbeid betyr derimot lite. Undersøkelsen avdekker at de negative motivasjonsfaktorene, arbeidssøkermotivene, ikke betyr så mye, bortsett fra behovet for inntekt.

I kapittel 4 framgår det at arbeidsledigheten ser ut til å bety lite som skyvfaktor, mens derimot lønnsnivået synes å ha betydning. Det er i tråd med det Spilling har funnet for norskfødte entreprenører, og det viser det selvsagte faktum at det er fellestrekk mellom innvandrere og innfødte i forhold til å starte opp virksomheter.

Konkret avdekker analysen i kapittel 4 at innvandrere fra rike land i større grad går fra en posisjon som arbeidsledig til en posisjon som selvsysselessatt enn det innvandrere fra fattige land gjør. I tillegg øker tendensen til å drive for seg selv fra perioden med økonomisk nedtur (1989-93) til perioden med økonomisk opptur (1993-97), mens arbeidsledigheten gikk i motsatt retning.

På den annen side øker lav lønnsinntekt sjansen for at man på neste tidspunkt er selvstendig næringsdrivende. Det gjelder i alle landgrupper, men effekten er større blant innvandrere fra rike enn fra fattige land. Denne forskjellen viser seg i stor grad å ha sammenheng med botid i Norge. Innvandrere fra fattige land og med kort botid, blir i mindre grad selvstendige, selv om lønnsinntekten er lav, enn det tilsvarende innvandrere fra rike land gjør. Utdanningslengden har størst virkning blant innvandrere med lav inntekt. Blant arbeidsledige er det imidlertid dem med høyest inntekt som oftest blir selvsysselessatt.

Det jeg først vil gripe fatt i er variasjonene i tilknytning til de økonomiske konjunktorene. Når andelen som starter egen virksomhet fra en posisjon som arbeidsledig, synker og stiger i takt med en økonomisk nedtur og opptur, er det åpenbart et uttrykk for endrete rammebetingelser i mulighetsstrukturen som følge av utviklingen i markedet. Muligheten for selvsysselessetting øker sammen med det økonomiske vekstpotensialet. Men igjen vil det være et samspill med tilbudssiden fordi bedre tider generelt gir bedre tilgang på lånekapital, og det kan også komme arbeidsledige, eller innvandrere med lav inntekt til gode, selv om det ikke dreier seg om lån via bankvesenet.

Sammenhengen mellom botid, lav inntekt, landgruppe og selvsysselessetting viser på nytt hvordan nykommerulempen skaper alternative tilpasninger blant en gruppe innvandrere. Men det bidrar ikke umiddelbart til å gi et bedre innblikk i de teoretiske sammenhengene. Hvis vi legger til at utdanning også har den sterkeste effekten blant dem med lav inntekt, og at det er arbeidsledighet eller den mangslungne kategorien 'annet' som fanger opp innvandrere fra fattige land, avtegner det seg ulike karriereveier, hvor kryssforankringen kommer inn med full tyngde i samspill med tilbudssiden. Koplingen av klasseressurser til forankringen i ulike sosio-økonomiske nettverk og politisk-institusjonelle forhold skaper ulike betingelser i mulighetsstrukturen.

Forskjellen mellom arbeidsledighet og lav lønn som årsak til selvsysselessetting, illustrerer et mulig samspill mellom ressurser og den politisk-institusjonelle forankringen. Arbeidsledighet reduserer ressursgrunnlaget for å starte for seg selv, men har ikke den forventede effekten på selvsysselessetting. Imidlertid, den norske velferdsstaten har et godt utbygd trygde- og stønadssystem. Arbeidsledighet gir rett til trygd, og ledige kan komme

inn i et institusjonalisert system med tilrettelegging for et nytt lønnsarbeid. Dette bidrar kanskje til at arbeidsledighet som skyvfaktor i retning av å starte for seg selv, dempes eller nøytraliseres. På den annen side er det ikke et generelt trygde- eller stønadssystem for lave inntekter, selv om sosialstønad er mulig. Og selv om lønnsnivået i Norge på de laveste inntektstrinnene ligger forholdsvis høyt i en internasjonal sammenheng, vil en lav lønnsinntekt kunne representere en større stimulans til å etablere egen virksomhet enn arbeidsledighet fordi man tross alt har mer penger, men likevel ikke mye. Derfor kan man se på selvstendig næringsdrift som en vei til en bedre livssituasjon. Lønnsinntekt som skyvkraft er viktigere enn arbeidsledighet i alle innvandrergupper, men samtidig er det også variasjoner mellom innvandrerguppene. Det viser som påpekt foran, til et mulig samspill mellom ressurser på tilbudssiden og den sosio-økonomiske forankringen på den annen side.

Onsager & Sæther (2001) avdekket i sin studie at flere av deres informanter hadde hatt lønnsarbeid på siden av etableringen av egen virksomhet. Selv om noen hadde vært ansatt i matsegmentet, dreide det seg i større grad om andre næringer, som drosjekjøring, rengjøring, etc. De hadde stort sett jobbet i usikre lavtlønnsyrker, ofte med flere jobber samtidig, og over flere år for å samle opp tilstrekkelig kapital, kompetanse og selvtillit til å starte for seg selv. Det gjaldt selv om de hadde høyere utdanning fra hjemlandet. For de fleste dreier det seg om typiske levebrødsbedrifter, hvor overlevelse og en inntekt til å leve av for seg selv og familien, er det viktigste. Noen få driver det til ekspansive vekstbedrifter.

Selvsyssettingen framstår her som et prosjekt med en mer eller mindre bevisst forberedelsesfase, en etableringsfase med prøving (og feiling) og retrettmuligheter til lønnsarbeid, og til slutt en driftsfase. Å bli langvarig arbeidsledig vil svekke muligheten til å starte opp for seg selv.

I den kvantitative analysen er også karriereveien mellom lønnsarbeid og selvsyssetting undersøkt. I kapittel 5 er det avdekket at hovedtyngden av dem som starter opp egen virksomhet fra en lønnstakerposisjon, gjør det i samme næring. Og hovedtyngden av dem som går ut av selvsyssetting, fortsetter som lønnstaker i samme næring. På den annen side er det kun enkelte næringer som domineres av den interne rekrutteringen, mens andre næringer i større grad rekrutterer fra og sender folk til flere andre næringer. Dette mønsteret viser på ny samspillet mellom flere elementer i det teoretiske rammeverket. Klasseressurser gjennom humankapitalen bidrar til at folk velger å bli selvsyssettingsatt i den samme næringen som de har praksis og eventuelt er utdannet for. Denne tendensen styrkes av den sosio-økonomiske forankringen, hvor tilknytningen til et yrke og et sosialt miljø bidrar til at noen valgalternativer lettere peker seg ut enn andre. Den sosio-økonomiske forankringen virker tilbake på de etniske ressursene slik at disse ressursene også kanalisere selvsyssettingen inn i noen næringer framfor andre. Samtidig varierer den interne rekrutteringen mellom næringene, og det viser at mulighetsstrukturen og tilgjengelighet i markedet styrer flere oppstartere inn i bestemte næringer. Det er derfor på tide å rette søkelyset mot hvilke næringer det dreier seg om, og hva som kjennetegner disse.

Innvandrere fra fattige land, og spesielt de asiatiske, er i stor grad engasjert i detaljhandel med næringsmidler og i drift av spisesteder. Innvandrere fra rike land derimot sprer seg i større grad på flere næringer. Andelen i dagligvarehandel blant innvandrere fra fattige land er spesielt stor i Oslo og omegn, mens spisestedene har et relativt sett større innslag utenfor denne regionen. Men det er også næringsvise konsentrasjoner basert på enkeltland. Kinesere er sterkt konsentrert til restaurantbransjen, mens pakistanere i større grad er å finne i dagligvarehandelen.

Med hensyn til intern og ekstern rekruttering domineres restaurantbransjen av sterke interne karriereveier blant innvandrere fra noen asiatiske land, mens dagligvarehandelen har et langt bredere næringsmessig rekrutteringsgrunnlag. Transportbransjen derimot mangler nesten helt rekruttering, både internt og eksternt. Blant nordiske innvandrere er interne karriereveier i restaurantbransjen mindre utbredt, mens det motsatte er tilfellet for transportnæringen. Den samme forskjellen gjelder rengjøringsbransjen, med større intern rekruttering blant nordiske innvandrere. Internrekrutteringen øker generelt fra perioden med økonomisk nedtur til perioden med økonomisk opptur.

De næringene innvandrere fra fattige land i størst grad befinner seg i, preges av et lavt lønnsnivå. Med økende botid stiger andelen i næringer med høyere lønnsnivå, samtidig som utdanning utover videregående skole øker andelen i de øvre lønnskategoriene. I tråd med dette mønsteret har innvandrere fra fattige land generelt lavere næringsinntekt enn innvandrere fra rike land. For innvandrere fra fattige land øker botid, alder og utdanning næringsinntekten, mens det samme ikke, eller i mindre grad er tilfellet for innvandrere fra rike land.

Konsentrasjonen til forskjellige næringer, og næringer med forskjellig lønnsnivå og næringsinntekt, avdekker at mulighetsstrukturen, med tilgjengelighet og vekstpotensiale i markedet, legger klare føringer for hvilke næringer innvandrere har bedrifter i. Det viser ikke bare at det ligger en konsentrasjonsmekanisme innebygd i mulighetstrukturen, men også at den gir opphav til ulike økonomiske betingelser. Samtidig reduserer blant annet botid og utdanning forskjellene i næringsinntekt mellom innvandrergруппene. Derfor er det som antydnet foran, et samspill mellom ressurser på den ene side og mulighetstruktur på den annen side.

Nykommerulempen gir seg uttrykk i andelen som blir selvstendig næringsdrivende, men også i hvilke næringer de går inn. Dette kan koples til institusjonelle forhold. Kapittel 5 inneholder også en beskrivelse av betingelsene som i henhold til lover og regler, skal være oppfylt for å etablere virksomheter i forskjellige næringer. Å starte opp en restaurant er mer krevende enn å starte opp dagligvarebutikk. Dette bidrar til å forklare variasjoner i rekrutteringsstrømmene internt i næringene. At innvandrere fra rike land i større grad enn innvandrere fra fattige land går inn i næringer med enda større etableringssterskler, bidrar til å understreke betydningen av institusjonelle forhold. I tillegg kan kontrollsystemet forsterke barrierene for dem som ikke oppfyller kravene. På den annen side melder Næringsmiddeltilsynet i Oslo at mange restauranter ikke har oppfylt kravene om internkontroll og andre pålegg av hygienemessig art, og det varsles en hardere linje med trussel om stengning (Aftenposten Aften 2001). Samtidig loves det en mer aktiv kontroll fra skattemyndighetenes side. En intensivering av kontroller og hardere sanksjoner av å ikke etterkomme pålegg, vil kunne innebære større hindre for nyetablerere. Og det gjelder spesielt for nykommere til landet, med manglende kunnskap om hvordan ting gjøres og en eventuell manglende forståelse for hensiktsmessigheten i alle påleggene.

Regionalt viser det seg at innvandrere fra fattige land bosatt i Oslo i større grad enn innvandrere bosatt andre steder i landet er engasjert i dagligvarehandel, mens mønsteret i spisestedsbransjen relativt sett kjennetegnes av en større regional spredning. Dette aktualiserer det geografiske nivåets betydning for selvsyssetningen. Samtidig står dagligvarehandelen forholdsvis sterkt blant pakistanere. Og pakistanere er i stor grad bosatt i Oslo. På den annen side er kinesere sterkere tilstede i spisestedsbransjen, og denne gruppen har et mer spredt bosettingsmønster. Derfor kan de regionale variasjonene til en viss grad skyldes innvandrernes forankring i fødelandsspesifikke sosio-økonomiske forhold. Et annet aspekt er at flyktninger og asylanter har blitt tildelt bolig rundt om i Norge, mens pakistanere begynte å komme til landet under arbeidsinnvandringsfasen, og i

lang tid har hatt et mer sentralisert bosettingsmønster. En observert sentraliserende sekundærflytting blant innvandrere (Sørli 1994), oppveier ikke hele det desentraliserte mønsteret. Og poenget er at de institusjonelle forholdene bidrar til å skape regionale variasjoner i selvsysselsettingen.

Vi kan få belyst ressurser og forankringer ytterligere ved å se nærmere på bransjene spisesteder og dagligvarehandelen. Onsager & Sæther (2001) har analysert disse næringene i Oslo, og en slik avgrensning er grei med tanke på at det er virksomheter som opererer i et lokalt og regionalt marked. Selv om det er et innslag av klasseressurser blant etablerere i dagligvarehandelen, starter de fleste på bar bakke. I begge næringer drar aktørene nytte av etniske ressurser i Oslo, hvor familie, sosialt nettverk, felles språk og bakgrunn utgjør viktige elementer. De fleste butikkene retter seg inn mot lokale og ikke-etniske kunder, selv om noen av dem også har et ikke ubetydelig innslag av innvandrere som kunder. I tråd med dette fører de fleste butikkene både norske og etniske varer. Leverandørene består av lokale innvandreide leverandører og grossister som leverer importerte tørr- og/eller ferskvarer, og norske leverandører og grossister som leverer norske tørr- og ferskvarer, men også importerte ferskvarer. Dette leverandørnettverket utvikles over tid, avhengig av hvor godt man kommer overens, men stabile forretninger hadde også stabile leverandører. Stabiliteten var størst i forhold til større norske leverandører, mens det ofte var flere leverandører blant innvandrere. Mellom butikkene er det både samarbeid og konkurranse. Samarbeidet dreier seg om utveksling av informasjon om priser og varekvalitet, og slik informasjon er mest utbredt blant innvandrere fra samme etniske gruppe, enten det er familie eller venner. I tillegg er det noe samarbeid om innkjøp, men ønsket om å være uavhengig setter klare begrensninger for hvor langt dette samarbeidet strekkes. Det er lettere å samarbeide om innkjøp på basis av familieband.

Spisesteder omfatter både gatekjøkken og restauranter, og etableringskravene er større for restauranter enn gatekjøkken. Blant dem som driver restaurant(er), er det folk med og uten klasseressurser. På samme måte som for dagligvarehandelen, trekker begge grupper på etniske ressurser, et forhold som har lettet tilgangen på informasjon om leverandører og kunnskap om etablering og drift av restauranten. Det er også et stort innslag av ansatte fra samme etniske gruppe og til dels familie, noe som hevdes å lette kommunikasjonene og gi smidigere samarbeid, men også økt stabilitet, effektivitet og kontroll. Markedet domineres av et ikke-etnisk kundegrnlag, og kjøkkenet har ofte en etnisk basis, selv om det også finnes menyer med norske matretter. Lokalisering i byen betyr mye for omsetning og vekstpotensiale. Sentrumskjernen er mest attraktiv, men også mest kostbar å etablere seg i. Derfor skjer som regel ikke etableringen der før etter at man har drevet på en stund. Leverandørgruppen er todelt. På den ene side en norsk gruppe som leverer norskproduserte råvarer, og på den annen side importvarer som innvandrere ofte tar seg av. Samarbeidet mellom små restauranter som kun gir utkomme til én familie, begrenser seg til utveksling av synspunkter på driften og rammebetingelser i Oslo. Dette gikk på tvers at etnisk tilhørighet. Internt i de innvandreide resturantkjedene er det et mer omfattende samarbeid, blant annet om innkjøp og markedsføring. I disse foretakene ble det også lagt vekt på å utnytte etniske relasjoner i ansattelsesforhold.

Undersøkelsen avdekker at det er et samspill mellom klasseressurser og etniske ressurser på tilbudssiden. De etniske ressursene, inkludert familie, teller mye. Det betyr imidlertid ikke at klasseressurser er uten betydning. Som vist foran, spiller utdanning en viktig rolle, men et mindretall har høy utdanning, også blant innvandrere. Samarbeidet med andre aktører, viser at det er en sosio-økonomisk forankring som preges av å være multietnisk. Analysen peker også på hvordan det lokale markedet legger premisser for etablering og drift av virksomheten. I den sammenheng er ledige posisjoner viktige. Det pekes på at

kjøp av butikker eller restauranter fra innfødte nordmenn er vanlig, men også at flere starter fra bunnen av.

I perioden 1989-97 synes kapringen av ledige posisjoner, eller næringsmessig suksessjon, å ha vært en klar trend blant innvandrere fra fattige land i restaurantbransjen (kapittel 6). Derimot er bildet mer uklart for dagligvarehandelen perioden sett under ett. I første del av perioden, 1989-93, var det en klar suksessjon for innvandrere fra Sør- og Øst-Asia og fra (andre) fattige land, mens dette i perioden 1993-97 kun synes å gjelde innvandrere fra andre fattige land i Oslo. De relative vekstrater er generelt høyere i Oslo enn i Norge, men sammenliknet med vekstratene for hele befolkningen peker landet som helhet seg ut med en sterkere mervekst, og dermed en sterkere suksessjon.

Vi har sett at innvandrere fra fattige land i Sør- og Øst-Asia som følge av et samspill mellom ressurser og forankringen i mulighetsstrukturen, er konsentrert i næringer preget av lave lønninger og like lave næringsinntekter. Likevel preges markedet av konkurranse, både i forhold til virksomheter eid av innfødte nordmenn og andre innvandrere. Onsager & Sæther (2001) peker på lavere arbeids- og transaksjonskostnader, lavere produktpriser og kundenærhet, samt lavere inntjeningskrav som ett sett av faktorer innvandrere fra fattige land drar nytte av. I den sammenheng er det viktig å være klar over at unge innvandrergupper sammenlikner situasjonen, inkludert lønnsnivå, med det de forlot i hjemlandet. Det er da lettere å godta et i vestlig (og norsk) sammenheng lavt lønnsnivå (Waldinger 1996a). Nøysomhet er også en faktor som tilhører tilbudssiden.

Et annet sett av faktorer er knyttet til at innvandrere følger en nisjestrategi som bygger på etniske varer, ferskvarer, kundenærhet geografisk og sosialt. Da er vi over i en gråson mellom tilbuds- og etterspørselssiden, som går helt over i etterspørselssiden når en økt etterspørsel etter etniske matvarer trekkes inn. I tilknytning til økt turisme og økt kommunikasjon/informasjon har også folks matvaner blitt mer internasjonale. Det har gitt rom for mat, hvor det etniske opphavet brukes som varemerke. Dermed er skrittet over i det nasjonale/internasjonale tatt. Dette viser hvordan forankringen i mulighetsstrukturen omfatter flere nivåer: fra det nasjonale/internasjonale som legger premisser for overordnede rammer og trender, til det lokale og regionale, hvor det dreier seg om å finne sin plass i markedet, enten det er å dekke nabolaget, som et mindre og enklere spisested på Grünerløkka, eller en tilstrømming fra større områder, som for eksempel i området rundt Stortinget.

Det teoretiske rammeverket og de mekanismer og prosesser som er forsøkt anskueliggjort foran, kan munne ut i en form for etnisk økonomi. Light & Gold (2000) definerte tre typer: i) etnisk eierskapsøkonomi; ii) etnisk enklaveøkonomi; og iii) etnisk-kontrollert økonomi. Analysen av Norge og Oslo viser at det ikke finnes noen *enklaveøkonomi* her i landet. Selv om tettheten av innvandrede butikker og spisesteder er stor i indre, østlige bydeler, er innslaget av innfødte nordmenn som bosatte og som kunder, alt for stor til at det går an å snakke om en intern dynamikk i et romlig avgrenset etnisk dominert område. Derimot kan vi snakke om en *etnisk eierskapsøkonomi*. Light & Gold mener terskelverdien for en slik økonomi ligger på fem prosent av arbeidsstyrken, og en andel mellom 10 og 19 prosent representerer en høy verdi. Hvis andelen krabber over 20 prosent, har eierskapsøkonomien ekstrem betydning. Tallene for Norge viser at en del land, for eksempel Kina og Pakistan, men også Danmark, ligger mellom 10 og 20 prosent. En *etnisk-kontrollert* økonomi innebærer at en etnisk gruppe får kontrollen med jobbene i en bransje eller næring. Light & Gold skiller mellom fullkommen og delvis kontroll med rekrutteringen til næringen. I norsk sammenheng har vi ikke eksempler på at innvandrergupper har fullkommen kontroll med rekrutteringen. På den annen side kan vi sannsynligvis snakke om delvis kontroll i enkelte næringer, iallfall på regionalt nivå.

Spisesteder i Oslo er en god kandidat, hvor innslaget av innvandrere som ansatte og eiere, er høyt.

Den etniske eierskapsøkonomien og innslaget av en etnisk-kontrollert økonomi utgjør en viktig faktor for hvordan samspillet mellom ressurser på tilbudssiden og forankringen sammen med mulighetsstrukturen på etterspørselssiden fungerer. Barrierer senkes, og det blir lettere å etablere seg eller få jobb i bestemte næringer. På den måten fungerer vekselvirkning mellom ressurser og mulighetstruktur gjensidig forsterkende. Imidlertid representerer dette også en fastlåsing av karriereveier som kan bidra til at nye barrierer etableres. Innvandrerne forblir i et fåtall næringer, og det kan oppstå en situasjon hvor selvsysselsatte innvandrere konkurrerer hverandre i hjel, og hvor lønnsnivået for de ansatte presses enda mer nedover. Over tid mener imidlertid Waldinger (1996a) at innvandrergруппene går inn i nye næringer, og det skjer som Kloosterman & Rath (2001) påpeker, ved at innovatører bryter nytt land og viser vei for etterfølgerne. Nye premisser legges for mulighetsstrukturen og forankringene.

I gjennomgangen så langt har ikke kjønn blitt trukket fram spesielt. Det betyr ikke at kjønn er uten betydning. I figuren foran har jeg plassert kjønn i en mellomstilling på både etterspørsels- og tilbudssiden, uten entydige virkningspiler. Det skyldes at kvinner ofte følger det samme mønsteret som menn. Likevel er det forskjeller. I arbeidsmarkedet er kvinner, spesielt fra (enkelte) fattige land, oftere enn menn å finne i annet-kategorien isteden for lønnsarbeid, arbeidsledighet eller selvsysselsetting. Det betyr at kvinner i mindre grad enn menn er selvsysselsatte, men blant kvinner fra fattige land befinner de seg i de samme næringene som menn. Andelen selvsysselsatte kvinner påvirkes i mindre grad av endringer i økonomiske konjunkturer. Det er fellestrekk med hensyn til effekten av arbeidsledighet og lav lønnsinntekt, men også her er variasjonene mindre blant kvinner enn menn. Kvinner følger samme mønster som menn i forhold til læringseffekten, men den interne rekrutteringen er lavere for restaurant og høyere for dagligvarehandel.

Fellestrekkene tyder på at drivkreftene er de samme for begge kjønn, mens forskjellene i det minste antyder ulik styrke på effekten. Det kan ha sammenheng med at kvinner reagerer annerledes og preges av andre handlingsvalg. Eller det kan være at kvinner står overfor en annen mulighetsstruktur enn menn, slik at de samme handlingsvalgene ikke får det samme resultatet som blant menn. Eller valgmulighetene kan ha en annerledes sammensetning, slik at en større andel kvinner kanaliseres inn i andre tilpasninger. Kjønnroller gjør seg åpenbart gjeldende, og den nevnte andelen kvinner i kategorien 'annet' er et uttrykk for dette.

Et siste forhold som jeg vil kommentere, er sammenlikningen av selvsysselsettingen i forskjellige land. Det er blitt pekt på en del fellestrekk mellom Norge og andre land, samtidig som det også er forskjeller. Det virker ganske opplagt. Innvandrere i Norge og andre vestlige land kommer ofte fra de samme landene, og økonomien i disse landene inngår i et globalisert kapitalistisk system, hvor sentrale drivkrefter også er felles. På den annen side varierer åpenbart det politisk-institusjonelle systemet, og den økonomiske strukturen kan være forskjellig.

Litteratur

- Aftenposten (2001): "Kroken på døren for spisestender ute av kontroll" i *Aftenposten Aften*, tirsdag 24. juli 2001.
- Aronson, Robert L. (1991): *Self-Employment. A Labor Market Perspective*. Ithaca, New York, USA: ILR Press, Cornell University.
- Bhachu, Parminter (2000): Innlegg på European Science Foundation conference on "Self-Employment, Gender and Migration", San Feliu de Guixols, Spania, 28. oktober – 2. november 2000.
- Bager, Torben & Rezaei, Shahamak (2001): *Immigrant Businesses in Denmark: Captured in Marginal Business Fields?* Working Paper 2001/1. Kolding, Danmark: Sydjysk Universitet.
- Barrett, Giles A.; Jones, Trevor P. & McEvoy, David (1999): "Ethnic Minority Businesses in the United Kingdom: The Changing Picture". Innlegg på "Working on the Fringes: Immigrant Businesses, Economic Integration and Informal Practices", Amsterdam, 7-9. Oktober, 1999.
- Bates, Timothy (1997): *Race, Self-Employment & Upward Mobility*. Baltimore, USA: Johns Hopkins University Press.
- Blaschke, Jochen; Boissevain, Jeremy; Grotenbreg, Hanneke; Joseph, Isaac; Morokvasic, Mirjana & Ward, Robin (1990): "European Trends in Ethnic Business". I Waldinger, Roger; Aldrich, Howard & Ward, Robin m.fl.: *Ethnic Entrepreneurs. Immigrant Business in Industrial Societies*. London, UK: Sage Publications.
- Bonachic, E. (1973): "A Theory of Middleman Minorities." I *American Sociological Review*, October, 38(5): 583-594.
- Borjas, George J. (1999): "The Top Ten Symptoms of Immigration". Backgrounder, Center for Immigration Studies, Washington DC, USA: Center for Immigration Studies.
- Brune, Ylva (1996): *Invandrare som egenföretagare*. Stockholm, Sverige: Arbetsmarknadsstyrelsen, NUTEK & Statens Invandrarverk.
- Camarota, Steven A. (2000): *Reconsidering Immigrant Entrepreneurship – An Examination of Self-Employment Among Natives and the Foreign-Born*. Washington D.C., USA: Center for Immigration Studies.

- Castells, Manuel (1989): *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban-Regional Process*. Oxford, UK: Blackwell Publishers
- Castells, Manuel & Mollenkopf, John (1991): *Dual City: Restructuring New York*. New York, USA: Russell Sage Foundation
- Castells, Manuel (1993): "European Cities: the Informational Society, and the Global Economy." I *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, Vol. 84, No. 4, side 247-257.
- Castells, Manuel (1996): *The Rise of the Network Society. The Information Age, Economy, Society and Culture, Volume 1*. Oxford, UK: Blackwell
- Chiswick, Barry (1998): "Language and Earnings Among Immigrants in the United States". Presentasjon på European Science Foundation Research Conference on Migration, Development and Policy. 21-26. april 1998, Espinho, Portugal.
- Cohen, Robin (1997): *Global diasporas. An introduction*. London, UK: University College London Press.
- Cross, Malcolm (1992): *Ethnic Minorities and Industrial Change in Europe and North America*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Fainstain, Susan S.; Gordon, Ian & Harloe, Michael, eds. (1992): *Divided Cities: New York and London in the Contemporary World*. Oxford, UK: Blackwell Publishers.
- Fainstain, Susan S. & Harloe, Micheal (2000): "Ups and downs in the Global City: London and New York at the Millennium." I Bridge, Gary & Watson, Susan (eds.): *A Companion to the City*. Oxford, UK: Blackwell Publishers.
- Fairlie, Robert W & Meyer, Bruce D. (1996a): *Trends in Self-Employment Among White and Black Men: 1910-1990*.
- Fairlie, Robert W. & Meyer, Bruce D. (1996b): "Ethnic and racial self-employment differences and possible explanations." I *The Journal of Human Resources*, 31 (1996): 757-793.
- Fossum, Kristin (1999): *Innvandrere og selvstendig. Om etnisk entreprenørskap og norsk integrasjonspolitik*. Hovedoppgave i sosialantropologi, Institutt for museum og antropologi. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Gambetta, Diego (1987): *Were they pushed or did they jump? Individual decision mechanisms in education*. Cambridge, UK: Cambridge University Press & Norwegian University Press.
- Hagen, Kåre; Djuve, Anne Britt & Vogt, Pernille (1994): *Oslo: den delte byen?* FAFO-rapport 161. Oslo: Forskningsstiftelsen FAFO.
- Halter, Marilyn (1995): "'Staying Close to Haitian Culture': Ethnic Enterprise in the Immigrant Community" I Halter, Marilyn (ed.): *New Migrants in the Marketplace. Boston's Ethnic Entrepreneurs*. Boston, USA: University of Massachusetts Press.

- Harvey, David (1989): *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford, UK: Blackwell Publishers.
- Hjarnö, Jan (2000): "Innvandrere som selverhvervende – en sammenlignende analyse av udbredelsen af selverhverv hos danske pakistanere, tyrkere og eksjugoslaver". I *Dansk Sosiologi*, Nr. 3/11 årg. – oktober 2000, side 95-112.
- Hillmann, Felicitas (2000): "Are Ethnic Economies the Revolving Doors of Urban Labour Markets in Transition?" Innlegg på "The economic embeddedness of Immigrant Enterprises", Jerusalem, Israel, 18-20 juni, 2000.
- Kemper, Franz-Josef (1993): "New Trends in Mass Migration in Germany". I King, Russel (red): *Mass Migration in Europe – The Legacy and the Future*. London, UK: Belhaven Press.
- King, Russel (1993): "European international migration 1945-90: A statistical and geographical overview." I King, Russel (ed.): *Mass Migration in Europe – The Legacy and the Future*. London, UK: Belhaven Press.
- Kloosterman, Robert; van der Leun, Joanne; & Rath, Jan (1999): "Mixed Embeddedness: (In)formal Economic Activities and Immigrant Businesses in the Netherlands". I *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 23, No. 2, side 252-266.
- Kloosterman, Robert & Rath, Jan (2000): "Mixed Embeddedness: Markets and Immigrant Entrepreneurs: Towards a Framework for comparative Research." Innlegg på konferansen "The Economic Embeddedness of Immigrant Enterprises", Jerusalem, 17.-20. juni, 2000.
- Kloosterman, Robert & Rath, Jan (2001): "Immigrant entrepreneurs in advanced economies: mixed embeddedness further explored". I *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 27, No. 2, side 1-10.
- Ladbury, Sarah (1984): "Choice, chance or no alternative? Turkish Cypriots in businesses in London." I Ward, Robin & Jenkins, Richard (eds.): *Ethnic Communities in Business. Strategies for Economic Survival*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Light, Ivan & Bonachic, Edna (1988): *Immigrant Entrepreneurs: Koreans in Los Angeles 1965-1982*. Los Angeles, USA: University of California Press.
- Light, Ivan & Rosenstein, Carolyn (1995): *Race, Ethnicity, and Entrepreneurs in Urban America*. New York, USA: Aldine de Gruyter.
- Light, Ivan & Roach, Elizabeth (1996): "Self-employment: Mobility Ladder or Economic Lifeboat?" I Waldinger, Roger (ed): *Ethnic Los Angeles*. New York, USA: Russell Sage Foundation.
- Light, Ivan & Gold, Steven J. (2000): *Ethnic Economies*. San Diego, California, USA: Academic Press.

- Martin, Ron (2000): "Institutional Approaches in Economic Geography". I Sheppard, Eric & Barnes, Trevor J. (eds): *A companion to Economic Geography*. Oxford, UK: Blackwell Publishers.
- Metcalf, Hilary; Modood, Tariq & Virdee, Satnam (1997): *Asian Self-Employment. The Interaction of Culture and Economics in England*. London, UK: Policy Studies Institute.
- Min, Pyong Gap (1993): "Korean Immigrants in Los Angeles". I Light, Ivan & Bhachu, Parminder (eds.): *Immigration and Entrepreneurship. Culture, Capital, and Ethnic Networks*. New Brunswick, USA: Transaction Publishers.
- Moshuus, Geir H. (1992): «Innvandrer og forretningsmann: «Han er alltid så lur»». I Woon, Long Litt: *Felleskap til besvær? Om nyere innvandring til Norge*. Oslo:
- Najib, Ali Bensalah (1994): *Immigrant Small Business in Uppsala. Disadvantage in Labour Market and Success in Small Business Activities*. Uppsala, Sverige: Kulturgeografiska Institutionen, Uppsala Universitet.
- Najib, Ali Bensalah (1999): Invandrarföretagande – några grundläggande fakta." Bilaga 2 i SOU 1999:49 *Invandrare som företagare. För lika möjligheter og ökad tillväxt*. Stockholm, Sverige: Inrikesdepartementet.
- Nordlund, Sven (1999): "Invandrarföretagande i Sverige – en historisk tillbakablick". Bilaga 7 i SOU 1999:49 *Invandrare som företagare. För lika möjligheter og ökad tillväxt*. Stockholm, Sverige: Inrikesdepartementet.
- Orderud, Geir Inge & Haaland, Thomas (1996): *Innvandrere og det offentlige boligtilbudet*. NIBR-rapport 1996:15. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Pecoud, Antoine (2000): *Cosmopolitanism and Business: Entrepreneurship and Identity among German-Turks in Berlin*. WPTC-2K-05. Oxford, UK: University of Oxford.
- Pollins, Harold (1984): "The development of Jewish business in the United Kingdom". I Ward, Robin & Jenkins, Richard (eds.): *Ethnic Communities in Business. Strategies for Economic Survival*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ram, Monder (1994): *Managing to Survive. Working Lives in Small Firms*. Oxford, UK: Blackwell Publishers.
- Rath, Jan (2000): "Introduction: Immigrant Business and their Economic, Politico-Institutional and Social Environment". I Rath, Jan (ed): *Immigrant Business. The Economic, Political and Social Environment*. London, UK: Macmillan Press Ltd.
- Robinson, Guy M. (1998): *Methods & Techniques in Human Geography*. Chichester, UK: John Wiley & Sons Ltd.
- Rogstad, Jon & Raaum, Oddbjørn (1997): *Utstøting fra arbeidsmarkedet blant arbeidstakere med innvandrerbakgrunn*. SNF-prosjekt nr 9228. Oslo: Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning.

- Rogstad, Jon: *Mellom faktiske og forestilte forskjeller: synlige minoriteter på arbeidsmarkedet*. ISF 17:2000. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Salt, John & Ford, Reuben (1993): "Skilled international migration in Europe: The shape of things to come." I Russel, King (ed): *Mass Migration in Europe – The Legacy and the Future*. London, UK: Belhaven Press.
- Saxenian, Annalee (1999): *Silicon Valley's New Immigrant Entrepreneurs*. San Fansisco, USA: Public Policy Press.
- Smith, Louise Hardman (1996): *Indvandrere med egen forretning: en kulturanalytisk undersøgelse af selverhvervende indvandrere i København og deres livsformer*. Esbjerg, Danmark: Sydjysk Universitetsforlag
- Spilling, Olav (1998): "Entreprenørskap, etablerere og nye foretak". I Spilling, Olav (red): *Entreprenørskap på norsk*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Statistisk sentralbyrå (2001): "Innvandring og innvandrere".
http://www.ssb.no/emner/02/sa_innvandring.
- Segal, Aaron (1993): *An Atlas of International Migration*. London, UK: Hans Zell Publishers.
- Sørli, Kjetil (1994): *Unge innvandreres flytting i Norge*. NIBR-rapport 1994:5. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Vassenden, Kåre (red) (1997): *Innvandrere i Norge. Hvem er de, hva gjør de og hvordan lever de?* Statistiske analyser 20. Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- Waldinger, Roger; Aldrich, Howard & Ward, Robin (1990): *Ethnic Entrepreneurs. Immigrant Business in Industrial Societies*. London, UK: Sage Publications.
- Waldinger, Roger (1996a): *Still the Promised City? African-Americans and New Immigrants in Postindustrial New York*. Cambridge, Mass, USA: Harvard University Press.
- Waldinger, Roger (1996b): *Ethnic Los Angeles*. New York, USA: Russell Sage Foundation.
- White, Paul (1992): "The Social Geography of Immigrants in European Cities: The Geography of Arrival." Innlegg på IAS-IIASA-IF Conference on Mass Migration in Europe, Wien, mars 1992.
- Wilpert, Czarina (1999): "A Review of Research on Immigrant Business in Germany". Innlegg på "Working on the Fringes: Immigrant Businesses, Economic Integration and Informal Practices", Amsterdam, 7-9. October, 1999.
- Yoo, Jin-Kyung (1998): *Korean Immigrant Entrepreneurs. Network and Ethnic Resources*. New York, USA: Garland Publishing.
- Yoon, In-Jin (1997): *On My Own. Korean Business and Race Relations in America*. Chicago, USA: Chicago University Press.

Østby, Lars (1992): *International Migration to Norway, 1991*. Rapporter 5/1992. Oslo: Statistisk sentralbyrå

Aaserud, Mette Moen Baatvik (1999): "*Første jeg fikk var oppvaskjobb i en restaurant*". *Første generasjon tyrkere i norsk arbeidsliv fra 1960-tallet til 1999*. Hovedoppgave i historie, Oslo: Universitetet i Oslo.